

T–106.1208
Ohjelmoinnin perusteet Y (Python)
Opetusmoniste kevät 2010

Kerttu Pollari-Malmi

©Kerttu Pollari-Malmi

Sisältö

1	Tietokoneista ja ohjelmista	1
1.1	Lyhyesti tietokoneen rakenteesta	1
1.2	Mikä on tietokoneohjelma?	1
1.3	Mihin teekkari tai diplomi-insinööri tarvitsee ohjelmointia?	3
2	Python-ohjelmoinnin alkeita	5
2.1	Yksittäisten käskyjen antaminen Python-tulkille	5
2.2	Ohjelman kirjoittaminen tiedostoon	6
2.3	Ohjelman kirjoittaminen ja ajaminen Eclipsellä	6
2.4	Muuttujat, sijoituskäsky ja tiedon lukeminen käyttäjältä	7
2.5	Erilaisia tyyppejä	10
2.6	Laskutoimituksia	11
2.7	Lisää sijoituskäskystä	12
2.8	Ohjelman jako funktioihin ja pääohjelma	13
2.9	Joitakin esimerkkiohjelmia	14
2.9.1	Huoneen pinta-ala	14
2.9.2	Puhelun hinta	16
2.9.3	Aikamuunnoksia	17
2.10	Kommentit	18
3	Kontrollirakenteet: valinta ja toisto	20
3.1	Valintakäsky if	20
3.1.1	Loogiset operaattorit	23
3.1.2	Sisäkkäisiä if-käskyjä	25
3.2	Toistokäsky	27

3.2.1	Toistokäskey while	27
3.2.2	Esimerkki: valintakäskey toistokäskeyn sisällä	31
3.2.3	Iteraatioesimerkki	32
3.2.4	Toistokäskey for ja range-funktio	34
3.2.5	Tulostuksen muotoilusta	35
3.2.6	Asuntolainaesimerkki	38
4	Funktiot	41
4.1	Yksinkertaisia esimerkkejä	41
4.2	Parametrit	42
4.3	Arvon palauttavat funktiot	44
4.3.1	Totuusarvon palauttavat funktiot ja niiden paluuarvon käyttö	48
5	Listat, merkkijonot ja sanakirja	52
5.1	Lista	52
5.1.1	Lista funktion parametrina ja funktion palauttamana arvona	57
5.1.2	Funktio range	61
5.1.3	Haku listasta	62
5.1.4	Muita listan käsittelyyn tarkoitettuja funktioita ja metodeita	68
5.2	Merkkijono	70
5.3	Monikko	78
5.4	Sanakirja	79
6	Poikkeukset ja tiedostojen käsittely	82
6.1	Poikkeukset	82
6.2	Tekstitiedostojen käsittely	84
6.2.1	Lukeminen tekstitiedostosta	85
6.2.2	Kirjoittaminen tiedostoon	91
6.2.3	Tiedostojen käytöstä	95
7	Luokat ja oliot	96
7.1	Mitä oliot ovat?	96
7.2	Luokan määrittely ja olioiden käsittely	97

7.3	Toinen esimerkki	105
7.4	Olio metodin parametrina: luokka Tasovektori	109
7.5	Kenttien yksityisyydestä	113
7.6	Lista luokan kenttänä	117
7.7	Listan alkiona olioita	122

Luku 1

Tietokoneista ja ohjelmista

1.1 Lyhyesti tietokoneen rakenteesta

Tietokoneen perusosia ovat prosessori eli suoritin, keskusmuisti, syöttölaitteet ja tulostuslaitteet. Prosessori varsinaisesti suorittaa tietokoneohjelmat. Se pystyy esimerkiksi laskemaan kaksi lukua yhteen, tutkimaan onko jokin luku suurempi kuin nolla, hakemaan käsiteltäviä lukuja keskusmuistista jne.

Keskusmuisti on se tietokoneen osa, jossa sijaitsee parhaillaan suoritettava ohjelma ja sen käsittelemä data, esimerkiksi ne luvut, joille ohjelmassa pitää tehdä laskutoimituksia. Keskusmuisti koostuu peräkkäisistä muistipaikoista, joista jokaisella on oma tunnus, osoite. Yhteen muistipaikkaan voidaan tallentaa yksittäinen merkki tai osa yhdestä luvusta. Kun tietokone sammutetaan, sen keskusmuistissa oleva tieto katoaa.

Syöttölaitteella käyttäjä voi antaa käskyjä ja dataa tietokoneelle. Tyypillisiä syöttölaitteita ovat esimerkiksi näppäimistö ja hiiri. Tulostuslaitteilla, esimerkiksi näyttöpäätteellä ja tulostimella taas tietokone antaa tietoa käyttäjälle.

Keskusmuistin lisäksi tietokoneeseen on yleensä liitetty ulkoista muistia, esimerkiksi kovalevy ja väliaikaisesti muistitikku. Tällainen ulkoinen muisti voi toimia tietokoneessa sekä syöttö- että tulostuslaitteena.

1.2 Mikä on tietokoneohjelma?

Tietokoneen toimintaa ohjataan tietokoneohjelman avulla. Ohjelma on jono yksinkertaisia käskyjä, joita tietokoneen prosessori suorittaa järjestyksessä yksi kerrallaan. Tilannetta voi verrata siihen, että kokki tekee ruokaa keittokirjan ohjeen avulla. Kokki lukee reseptiä ja suorittaa siinä olevia käskyjä järjestyksessä. Kun keittokirjassa on käskyjä "vatkaa munat ja sokeri vaahdoksi", "lisää jauhot munasokerivaahtoon", niin tietokoneohjelmassa voi olla esimerkiksi seuraavanlaisia käskyjä: "pyydä käyttäjältä luku ja lue se", "vähennä luvusta 32", "kerro erotus viidellä", "jaa tulos yhdeksällä" ja "tulosta kuvaruudulle näin saatu lopputulos".

Tietokoneohjelmalla ja keittokirjan reseptillä on myös eroja. Reseptissä osa käskyistä voi olla epämääräisiä, esimerkiksi "lisää suolaa maun mukaan". Tietokoneohjelmassa

sa kaikkien käskyjen täytyy olla täsmällisiä ja täysin yksiselitteisiä. Reseptin käskyjä suoritetaan yleensä siinä järjestyksessä kuin ne on ohjeessa annettu. Tietokoneohjelmassa on usein käskyjä, jotka aiheuttavat sen, että ohjelman suorituksessa hypätään kokonaan toiseen paikkaan ohjelmassa.

Tietokoneen ymmärtämät käskyt ovat hyvin yksinkertaisia, kuten "Laske kaksi lukua yhteen", "Hyppää ohjelmassa kohtaan X". Tietokoneen tehokkuus ja monikäyttöisyys perustuu siihen, että tietokone pystyy suorittamaan näitä käskyjä todella nopeasti.

Lisäksi käskyt pitää esittää tietokoneelle bittijonoina eli erilaisina ykkösten ja nollien yhdistelminä. Tätä kutsutaan konekieleksi. Ensimmäisiä rakennettuja tietokoneita ohjelmoitiinkin niin, että koneessa olevien kytkimien avulla koneelle annettiin ykkösten ja nollien jonoja, jotka muodostivat käskyjä. Tällainen ohjelmointi oli luonnollisesti hyvin hidasta ja virhealtista. Jos yksikin kytkin oli väärässä asennossa, koko ohjelman suoritus meni sekaisin.

Ohjelmoinnin helpottamiseksi kehitettiin symbolinen konekieli, *Assembler*. Siinä käskyjä ei esitetä enää bittijonoina, vaan jokaista käskyä varten on sovittu määrätty sana, esimerkiksi yhteenlaskukäsky on yleensä *add* ja vähennyslaskukäsky *sub*. Lisäksi käskyt sisältävät tiedon siitä, missä ovat ne luvut, joille operaatio tehdään. Tietokone ei suoraan ymmärrä symbolisen konekielen käskyjä, vaan jotta symbolisella konekielellä kirjoitettu tietokoneohjelma voitaisiin suorittaa, pitää ensin muuttaa symbolisen konekielen käskyt tietokoneen ymmärtäviksi bittijonoiksi. Tätä muunnosta ei tarvitse kuitenkaan suorittaa käsin, vaan voidaan kirjoittaa tietokoneohjelma, joka suorittaa muunnoksen. Jokaista symbolisen konekielen käskyä vastaa suoraan yksi määrätty bittijono, joten muunnoksen suorittaminen on hyvin suoraviivaista.

Symbolisenkin konekielen ongelmana on kuitenkin se, että ohjelmoija joutuu sitä käyttäessään ajattelemaan asioita huomattavasti yksityiskohtaisemmin kuin mikä on tarkoituksenmukaista. Ohjelmoijan pitää esimerkiksi koko ajan olla selvillä siitä, missä kohdassa tietokoneen muistissa käsiteltävät luvut täsmällisesti sijaitsevat. Jos halutaan laskea kaksi lukua yhteen, vaatii tämä usein monta konekielen käskyä, kun käsiteltäviä lukuja on ensin siirrettävä keskusmuistista prosessorin sisällä oleviin muistipaikkoihin. Näiden yksityiskohtien ajatteleminen tekee ohjelmoinnin työlääksi ja lisää myös virhemahdollisuuksia. Lisäksi jokaiselle prosessortyypille on oma konekieli. Yhdelle tietokoneelle symbolisella konekielellä kirjoitettu ohjelma ei toimi toisentyypissä tietokoneessa.

Symbolisen konekielen ongelmien ratkaisemiseksi ruvettiin vähitellen kehittämään lausekieliä. Lausekielisissä ohjelmissa monta peräkkäistä konekielen käskyä on korvattu yhdellä lausekielen käskyllä. Käskyt on suunniteltu niin, että ne vastaisivat sellaisia loogisia kokonaisuuksia, joita ohjelmoija ajattelee. Python on yksi lausekieli. Muita lausekieliä ovat esimerkiksi Cobol, Fortran, Pascal, C, C++ ja Java.

Tietokone ei kuitenkaan ymmärrä lausekielistä ohjelmaa sellaisenaan, vaan lausekielinen ohjelma on muutettava konekieliseksi, jotta se voitaisiin suorittaa. Tähän tarkoitukseen käytetään jälleen toista ohjelmaa. Tarkoitukseen käytettävät ohjelmat voidaan jakaa kahteen luokkaan, kääntäjiin ja tulkkeihin.

Kääntäjä ottaa koko lausekielisen ohjelman, muuttaa sen konekielelle ja tallentaa konekielisen ohjelman tiedostoon. Tämän jälkeen konekielinen ohjelma voidaan ajaa mielivaltaisen monta kertaa ilman, että ohjelmaa tarvitsee kääntää uudelleen.

Tulkki käy läpi lausekielistä ohjelmaa käsky kerrallaan, muuttaa käskyn konekielelle ja suorittaa konekielisen käskyn tai käskyt. Tämän jälkeen tulkki siirtyy lausekielisen ohjelman seuraavaan käskyyn. Konekielisiä käskyjä ei tallenneta minnekään, vaan jos ohjelma halutaan suorittaa uudelleen, pitää se myös tulkita kokonaan uudelleen. Python-kielisen ohjelman suorittamiseen käytetään tulkkia.

Lausekielten etu symboliseen konekieleeseen verrattuna on se, että ohjelmointi niillä on nopeampaa ja vähemmän virhealtista. Lisäksi ohjelmointi ei enää riipu siitä tietokoneesta, jolla ohjelma aiotaan suorittaa. Lausekielellä kirjoitettu ohjelma voidaan ajaa millä tietokoneella tahansa, kunhan tälle tietokoneelle on olemassa kääntäjä tai tulkki, joka muuttaa kyseisellä lausekielellä kirjoitetun ohjelman konekieliseksi.

Python-ohjelmointikielestä on eri versioita sen mukaan, kuinka uutta Python-tulkkia käytetään. Tällä kurssilla käytetään Python-versiota 2.6, koska tämä versio on tällä hetkellä asennettu Aalto-yliopiston IT-palvelukeskuksen Unix-tietokoneisiin. Eri Python-versioiden välillä on suuriakin eroja. Erityisesti versioon 3 siirryttäessä tulee ohjelmiin tehdä olennaisia muutoksia.

1.3 Mihin teekkari tai diplomi-insinööri tarvitsee ohjelmointia?

Suurin osa tietokoneen käytöstä on valmiiden ohjelmien (esimerkiksi tekstinkäsittely, taulukkolaskenta, www-selain) käyttöä. Näitä ohjelmia kirjoittavat yleensä ohjelmointialan ammattilaiset, eikä muun alan diplomi-insinöörin tarvitse tehdä niitä itse. Toisenkin alan diplomi-insinöörille ja tekkarille tulee kuitenkin vastaan tilanteita, joissa on hyödyllistä osata kirjoittaa oma tietokoneohjelma.

Yksi tyypillinen esimerkki on tilanne, jossa tarvitaan pientä laskentasovellusta. Pitäisi lukea lähtötiedot tiedostosta, tehdä sille joitakin laskutoimituksia, jotka saattavat sisältää esimerkiksi optimointia tai iterointia, ja tulostaa tulokset kuvaruudulle tai tiedostoon. Laskutoimituksia tarvitaan niin paljon, että niiden tekeminen taskulaskimella tai taulukkolaskentaohjelmalla on liian työlästä.

Toinen esimerkki on tilanne, jossa pitäisi liittää mittalaite tai vastaava tietokoneeseen. Usein tällaisen laitteen mukana tulee joukko aliohjelmia, joiden avulla voidaan esimerkiksi käynnistää laite, lopettaa sen toiminta ja muuttaa laitteen asetuksia. Laitteen käyttäjän on kuitenkin kirjoitettava itse pieni ohjelma, joka käynnistää laitteen mukana tulleet aliohjelmat halutussa järjestyksessä.

Myös erilaisia taulukko- ja matriisilaskentaohjelmia käytettäessä ohjelmointitaidosta on paljon hyötyä.

Ohjelmointitaito auttaa myös valmiiden kaupallisten ohjelmien käytön oppimisessa ja niiden toiminnan ymmärtämisessä. Kun on käsitys niistä periaatteista, jotka ovat ohjelmoinnin taustalla, on paljon helpompi ymmärtää, miksi valmis ohjelma toimii niin kuin se toimii.

Jos on kiinnostunut opiskelemaan ohjelmointia enemmän, niin työelämässä on paljon paikkoja sellaisille henkilöille, jotka hallitsevat hyvin jonkin insinöörialan ja osaavat lisäksi ohjelmoida hyvin. Tällaiset henkilöt kirjoittavat yleensä omaan alaansa liittyviä ohjelmia. Tällaisiin työtehtäviin ei tosin tällä kurssilla opetettava ohjelmointitai-

to riitä, vaan silloin ohjelmointia on opiskeltava selvästi enemmän. Sen sijaan tässä luvussa aiemmin mainitut tavoitteet ovat saavutettavissa jo tämän kurssin jälkeen.

Luku 2

Python-ohjelmoinnin alkeita

2.1 Yksittäisten käskyjen antaminen Python-tulkille

Python on tulkattava kieli. Python-tulkki ottaa suoritettavasta ohjelmasta yhden käskyn kerrallaan, muuttaa sen konekielelle ja suorittaa käskyn saman tien. Tämä aiheuttaa sen, että Python-tulkilla ei tarvitse olla ohjelman loppua tiedossaan vielä silloin, kun se suorittaa ohjelman alkua. Niinpä Python-tulkin toimintaa voi aluksi kokeilla siten, että antaa tulkille käskyn kerrallaan. Unix- tai Linux-käyttöjärjestelmässä Python-tulkki voidaan käynnistää kirjoittamalla komentoikkunassa käsky `python`. Kuvaruudulle ilmestyy kehote `>>>`, jonka perään käyttäjä voi kirjoittaa haluamansa käskyn. Tulkki suorittaa käskyn saman tien ja tulostaa sen tuloksen kuvaruudulle. Alla on esimerkki istunnosta, jossa käyttäjä on antanut tulkille kaksi käskyä:

```
> python
Python 2.6.2 (release26-maint, Apr 19 2009, 01:58:18)
[GCC 4.3.3] on linux2
Type "help", "copyright", "credits" or "license" for more information.
>>> 5 + 7
12
>>> print 'kaunis ilma'
kaunis ilma
>>>
>
```

Ensimmäinen käsky `5 + 7` tarkoittaa sitä, että käyttäjä pyytää Python-tulkkia laskemaan annetun yhteenlaskun. Tulkki laskeekin sen ja seuraavalla rivillä antaa tuloksen. Jälkimmäinen käsky `print 'kaunis ilma'` taas pyytää tulkkia tulostamaan tekstin "kaunis ilma". Tässä käskyssä sana `print` merkitsee pyyntöä tulostaa jotain ja tulostettava teksti on annettu sen jälkeen. Koska tulostettava teksti halutaan tulostaa sellaisenaan, se on annettu lainausmerkeissä (muussa tapauksessa tulkki lähtisi tutkimaan, liittyykö sanoihin `kaunis` ja `ilma` jokin arvo, joka pitäisi ottaa huomioon). Kuten nähdään, tulkki on seuraavalla rivillä tulostanut pyydetyn tekstin.

Tulkin toiminta lopetetaan antamalla tiedoston loppu -merkki, joka on Unix/Linux-käyttöjärjestelmässä `ctrl-D`.

2.2 Ohjelman kirjoittaminen tiedostoon

Käskyjen antaminen Python-tulkille yksitellen on kätevää silloin, jos haluaa vain tutkia yksittäisten käskyjen toimintaa. Menetelmässä on kuitenkin se huono puoli, että suoritettut käskyt eivät jää minnekään talteen. Jos samat käskyt haluaa suorittaa uudelleen, pitää ne kirjoittaa joka kerta yksi kerrallaan. Jos sama ohjelma halutaan suorittaa monta kertaa, kannattaa ohjelmaan kuuluvat käskyt kirjoittaa tiedostoon. Kun ohjelma on tallennettu tiedostoon, voidaan se suorittaa kuinka monta kertaa hyvänsä.

Esimerkiksi ohjelma, joka tulostaa kuvaruudulle "kaunis ilma", voidaan tehdä seuraavasti. Käynnistetään mikä tahansa tekstieditori (esimerkiksi Emacs tai Notepad), jonka avulla voidaan helposti tallentaa pelkkää tekstiä. Tavalliset tekstinkäsittely-ohjelmat, esimerkiksi Word, eivät ole hyviä tähän tarkoitukseen, koska ne tallentavat tiedostoon itse tekstin lisäksi tekstin muotoiluun liittyvää tietoa, joka sekoittaa Python-tulkin. Kirjoitetaan tiedostoon rivi

```
print 'kaunis ilma'
```

Jos kirjoitettava ohjelma sisältää useamman kuin yhden rivin, ne kirjoitetaan kaikki tähän samaan tiedostoon. Tämän jälkeen tiedosto pitää tallentaa. Siinä yhteydessä tiedostolle annetaan nimi. Tiedoston nimessä pitää olla pääte ".py", josta tunnustetaan, että tiedosto sisältää Python-ohjelman. Jos edellinen ohjelma on tallennettu tiedostoon tulostuskokeilu.py, voi sen ohjelman suorittaa käskyllä

```
python tulostuskokeilu.py
```

Ohjelman suoritus näyttää silloin seuraavalta:

```
> python tulostuskokeilu.py
kaunis ilma
```

2.3 Ohjelman kirjoittaminen ja ajaminen Eclipsellä

Edellisessä esimerkissä neuvottiin, miten Python-ohjelma voidaan kirjoittaa millä tahansa tekstieditorilla ja ajaa sitten käyttöjärjestelmän puolella annettavalla **python**-käskyllä. Toinen vaihtoehto on käyttää ohjelman kirjoittamiseen integroitua kehitysympäristöä (engl. Integrated Development Environment, IDE). Se on työkalu, joka tyypillisesti sisältää välineet sekä ohjelmatiedoston kirjoittamiseen että ohjelman ajamiseen sekä muita apuvälineitä (esimerkiksi debuggerin, joka avulla voi helposti etsiä ohjelmasta virheitä). Tällä kurssilla ohjelmien kirjoittaminen käytetään Eclipse-työkalua. Tässä kappaleessa selitetään, miten ohjelma voidaan kirjoittaa ja ajaa Eclipse-työkalun avulla. Tarkemmat ohjeet Eclipsen käyttöön on tämän kurssin kotisivulla. Niinpä tässä opetusmonisteessa on esitetty vain lyhyesti periaatteet, ja yksityiskohdat on syytä lukea kurssin kotisivulta.

Jotta Eclipseä voisi käyttää Python-ohjelmointiin, pitää siihen ensin ladata sopiva lisäosa, plugin. Tällä kurssilla käytetään *Pydev*-nimistä pluginia. Tarkemmat ohjeet Pydevin asennukseen on kurssin kotisivulla.

Käynnistä Eclipse antamalla käyttöjärjestelmän puolella komento `eclipse` tai graafisessa ympäristössä kaksoisklikkaamalla Eclipsen kuvaketta. Pienen odottelun jälkeen näkyviin tulee Eclipsen ikkuna.

Eclipsessä kaikki ohjelmat kuuluvat johonkin projektiin. Jos kirjoitettavalle ohjelmalle sopivaa projektia ei ole aikaisemmin luotu, pitää se ensin luoda valitsemalla `File->New->Pydev Project`. Eclipse kysyy projektin nimeä.

Kun projekti on luotu, pitää vielä luoda tiedosto, johon ohjelma kirjoitetaan. Tällaista tiedostoa kutsutaan *moduuliksi*. Se luodaan valitsemalla ensin projekti, johon moduuli tulee, ja sen jälkeen valikosta `File->New->Pydev Module`. Eclipse kysyy luotavan tiedoston (moduulin) nimen. Tässä yhteydessä olisi myös mahdollista määrittellä pakkaus, mihin moduuli tulee. Samaan projektiin kuuluvat moduulit voidaan jakaa useisiin pakkauksiin. Tällä kurssilla tehtävät ohjelmat ovat kuitenkin niin pieniä, että pakkausten käyttö ei ole tarpeellista.

Kun moduulin nimi on annettu ja painettu finish-painiketta, ikkunan keskiosaan ilmestyy tila, johon ohjelman koodin voi kirjoittaa. Python-tulkki tutkii koodia samalla kuin ohjelmoija kirjoittaa sitä ja ilmoittaa havaitsemistaan virheistä punaisilla merkeillä. Jos kursorin vie punaisen merkin kohdalle, tulkki antaa tarkemman kuvauksen havaitsemastaan virheestä. Aina ei kuitenkaan ole kysymys varsinaisesta virheestä, vaan vain siitä, että kirjoitettava rivi tai ohjelma on vielä keskeneräinen, eikä sen vuoksi sisällä kaikkia tarpeellisia asioita. Tällöin virhemerkintä poistuu itsestään ohjelman kirjoituksen edetessä.

Kun ohjelma on kirjoitettu valmiiksi, eikä Eclipse löydä siitä enää virheitä, ohjelman voi ensin tallentaa `File->Save`-käskyllä ja sitten ajaa valitsemalla `Run->Run as->Python Run`. Ohjelman tulosteet tulevat nyt ohjelmakoodin sisältävän ikkunan osan alla olevaan konsoliosaan.

Eclipse tallentaa kaikki sillä kirjoitetut ohjelmätiedostot `moduulinnimi.py`-nimisinä tavallisina tekstitiedostoina hakemistoon `työhakemisto/projektinnimi/src`. Näin Eclipsellä kirjoitettuja ohjelmia pystyy ajamaan myös ilman Eclipseä missä tahansa ympäristössä, jossa vain on Python -tulkki käytössä. Näin yleensä tehdäänkin valmiille ohjelmalle. Eclipse on nimenomaan ohjelman kehitysvaiheeseen tarkoitettu apuväline.

Edellä siis `moduulinnimi` tarkoittaa ohjelmoijan tälle moduulille antamaa nimeä. Kun ohjelmoija käyttää Eclipseä ensimmäistä kertaa, Eclipse pyytää häntä kertomaan työhakemiston, jonka alle kaikki ohjelmätiedostot tallennetaan. Tästä hakemistossa on edellä käytetty nimeä `työhakemisto`.

2.4 Muuttujat, sijoituskäsky ja tiedon lukeminen käyttäjältä

Yleensä tietokoneohjelmissa halutaan, että ohjelma voi lukea jotain tietoa käyttäjältä ja käyttää tätä tietoa hyväkseen. Ajatellaan esimerkiksi ohjelmaa, joka pyytää käyttäjältä lämpötilan fahrenheit-asteina ja tulostaa saman lämpötilan celsius-asteina. Ohjelmassa täytyy tällöin olla jokin tapa tallentaa käyttäjän antama fahrenheit-arvo ja käsitellä sitä.

Tällaiseen arvojen tallentamiseen voidaan käyttää *muuttujia*. Jokaisella muuttujalla on nimi ja muuttujalle voi antaa arvon. Muuttujan nimen avulla pääsee käsiksi tähän muuttujan arvoon myöhemmin ohjelmassa. Muuttujalle voi antaa arvon sijoituskäskyn avulla. Sijoituskäskyssä on vasemmalla sen muuttujan nimi, jolle arvo halutaan antaa, sitten sijoitusoperaattori =, ja oikealla muuttujalle annettava arvo. Esimerkiksi käsky

```
fahrenheit = 78.5
```

sijoittaa muuttujan **fahrenheit** arvoksi 78.5. Sijoitettavan arvon ei tarvitse olla suoraan jokin vakioarvo, vaan sijoitusoperaattorin oikealla puolella voi olla jokin lauseke, jonka arvo lasketaan ensin. Tämän jälkeen laskettu arvo annetaan arvoksi vasemmalla puolella olevalle muuttujalle, esimerkiksi käsky

```
celsius = (fahrenheit - 32) * 5.0 / 9.0
```

vähentää muuttujan **fahrenheit** arvosta 32, kertoo näin saadun tuloksen 5.0:lla ja jakaa sen 9.0:lla ja sijoittaa näin saadun tuloksen muuttujan **celsius** arvoksi.

Ennen kuin lähdetään tutkimaan fahrenheit-celsius-muunnoksen tekemää ohjelmaa ja lämpötilatiedon lukemista käyttäjältä tarkemmin, tarkastellaan vielä yksinkertaisempaa ohjelmaa. Se lukee pyytää käyttäjää antamaan nimensä, lukee käyttäjän antaman nimen ja tulostaa sitten käyttäjälle osoitetun tervehdyksen.

Käyttäjän syötettä voidaan lukea käskyn **raw_input** -avulla. Esimerkiksi käsky

```
nimi = raw_input("Kerro nimesi: ")
```

tulostaa ensin kuvaruudulle tekstin "Kerro nimesi: ", lukee sitten käyttäjän antaman tekstin ja sijoittaa sen muuttujan **nimi** arvoksi. Käskyssä on siis **raw_inputin** jälkeen tulevien sulkujen sisällä se teksti, joka käyttäjälle halutaan ensin tulostaa. Luettu arvo annetaan jonkin muuttujan arvoksi sijoituskäskyn avulla.

Seuraavaksi koko ohjelma, joka lukee käyttäjän tekstin ja tulostaa tervetuloivotuksen:

```
nimi = raw_input("Kerro nimesi: ")
print "Hei,", nimi
print "Tervetuloa Python-kurssille!"
```

Nimen lukemisen jälkeen ohjelmassa on siis kaksi tulostuskäskyä. Ensimmäinen niistä tulostaa tekstin "Hei," sellaisenaan ja sen jälkeen samalle riville muuttujan **nimi** arvon. Sana Hei on lainausmerkkien sisällä, koska se halutaan tulostaa sellaisenaan. Sana **nimi** sen sijaan ei ole lainausmerkkien sisällä, koska ohjelman ei haluta tulostaa tekstiä nimi, vaan muuttujan nimi arvo. Jos samassa tulostuskäskyssä halutaan tulostaa enemmän kuin yksi asia (esimerkkitapauksessa sekä teksti että muuttujan nimi arvo), erotetaan tulostettavat asiat toisistaan pilkulla. Tulostettavien asioiden välille lisätään tulostuksessa yksi välilyönti.

Ohjelman viimeinen rivi tulostaa tekstin "Tervetuloa Python-kurssille!". (Niiden, jotka ovat aikaisemmin ohjelmoineet jollain toisella kielellä kannattaa huomata, että Python-ohjelmissa muuttujia ei määritellä toisin kuin esimerkiksi Java- tai C-ohjelmissa.)

Kun ohjelma ajetaan, näyttää sen tulostus seuraavalta:

```
Kerro nimesi: Maija
Hei, Maija
Tervetuloa Python-kurssille!
```

Fahrenheit-Celsius-muunnoksen laskeva ohjelma on vähän monimutkaisempi. Tämä johtuu siitä, että `raw_input`-käsky välittää käyttäjältä lukemansa syötteen aina merkkijonona eli tekstinä, joka koostuu peräkkäisistä merkeistä (näitä merkkejä voi olla yksi, useampi tai jopa nolla). Lämpötilamuunnoksessa tarvitaan kuitenkin yhteen-, kerto- ja jakolaskuja. Python-tulkki ei voi suorittaa näitä laskutoimituksia merkkijonoille, vaan laskutoimituksen operandin on oltava luku. Oletetaan, että käyttäjän antama merkkijono on tallennettu muuttujaan `rivi`. Merkkijonoa vastaava luku voidaan tällöin antaa muuttujan `fahrenheit` arvoksi käskyllä

```
fahrenheit = float(rivi)
```

Tässä käsky `float` muuttaa sille sulkujen sisällä annetun merkkijonon vastaavaksi desimaaliluvuksi. Muutos onnistuu vain, jos merkkijono todella esittää jotain desimaalilukua. Seuraavaksi koko ohjelma:

```
rivi = raw_input("Anna lampotila fahrenheit-asteina: ")
fahrenheit = float(rivi)
celsius = (fahrenheit - 32) * 5.0 / 9.0
print fahrenheit, "F on", celsius, "C"
```

Ohjelman suoritus voi näyttää seuraavalta:

```
Anna lampotila fahrenheit-asteina: 79.5
79.5 F on 26.3888888889 C
```

Kuten esimerkкияjosta nähdään, celsius-lämpötila esitetään turhan tarkasti. Luvussa 3.2.5 kerrotaan, miten tulosta voi muotoilla siistimmäksi.

Jos käyttäjän antamaa merkkijonoa ei vastaa mitään lukua, ohjelma kaatuu eli se lopettaa toimintansa ja tulostaa jonkinlaisen virheilmoituksen. Alla esimerkki ohjelman tällaisesta suorituksesta:

```
Anna lampotila fahrenheit-asteina: ei mikään luku
Traceback (most recent call last):
  File "fahrenheit.py", line 2, in ?
    fahrenheit = float(rivi)
ValueError: invalid literal for float(): ei mikään luku
```

Virheilmoitus ei näytä kovin helppolukuiselta, mutta se kertoo, missä ohjelman kohdassa virhe on sattunut, millainen virhe oli kysymyksessä ja mikä virheen aiheutti.

Edellisessä esimerkissä ei ole käytetty ohjelman tulostuksissa skandinaavisia aakkosia ä, ö ja å, vaan ne on korvattu a:lla ja o:lla. Tämä ei ole mitenkään pakollista, vaan Python-ohjelmissa pystytään käsittelemään myös näitä kirjaimia. Käytännössä tällä kurssilla on kuitenkin havaittu, että ä- ja ö-kirjainten käyttäminen aiheuttaa opiskelijoille usein harmia kurssilla käytettävän automaattisen tarkastusjärjestelmän käytössä, kun opiskelijat tekevät harjoitustehtäviä omilla kotikoneillaan, mutta eivät osaa asettaa käytettäviä merkkien koodaustapoja oikein. Koska näistä asioista huolehtiminen ei ole tällä kurssilla keskeinen asia, on opiskelijoiden harjoitustehtävien tekemisen helpottamiseksi tällä kurssilla luovuttu skandinaavisten aakkosten käyttämisestä ohjelman tulostuksista.

2.5 Erilaisia tyypejä

Monessa muussa ohjelmointikielessä pitää jo ennen muuttujan ensimmäistä käyttöä määritellä muuttuja ja kertoa, mikä muuttujan tyyppi on. Muuttujan tyyppi määrää, millaisen arvon muuttujalle voi antaa. Python-ohjelmissa asia ei ole näin, vaan muuttuja otetaan käyttöön ilman määrittelyä. Siitä huolimatta muuttujalle sijoitettavalla arvolla on jokin tyyppi, joka määrää esimerkiksi sen, millaisia operaatioita muuttujalle voidaan suorittaa. Kaksi kokonaislukua voidaan jakaa keskenään, mutta kahta merkkijonoa ei.

Seuraavaksi esitellään yleisimmät yksinkertaisissa ohjelmissa esiintyvät tyypit.

Merkkijonoja (englanniksi string) käytetään käsittelemään erilaisia tekstejä, esimerkiksi nimiä. Merkkijonoille ei voi suorittaa aritmeettisia laskutoimituksia, mutta merkkijonosta voi esimerkiksi selvittää sen pituuden ja kaksi merkkijonoa voi liittää peräkkäin yhteen. Merkkijonoille mahdollisista operaatioista kerrotaan enemmän luvussa 5.

Kokonaisluvut ovat lukuja, joissa ei ole desimaalipistettä. Niiden arvon tyyppi on Pythonissa `int`. Jos lukuarvossa on desimaalipiste, sen tyyppi ei ole `int`, vaan `float`. Tätä tyyppiä käytetään desimaalilukujen arvojen tallentamiseen. On kuitenkin huomattava, että `float`-arvot eivät ole reaalilukuja matemaattisessa mielessä. Arvon tallentamiseen käytettävissä oleva muistitila asettaa rajat sille, kuinka tarkasti desimaalilukuja voidaan esittää ja mikä on suurin tai pienin mahdollinen desimaaliluku. Käytännössä tämä voi johtaa yllättäviin pyöristysvirheisiin ohjelman toiminnassa. Jos esimerkiksi lasketaan yhteen hyvin suuri ja hyvin pieni positiivinen desimaaliluku, ei pienempi luku vaikuta välttämättä lopputulokseen lainkaan, koska summan tarkkuus ei riitä kattamaan pienemmän luvun vaikutusta.

Desimaaliluku käsitetään `float`-tyyppiseksi, vaikka sen desimaaliosa olisikin 0. Näin esimerkiksi arvon 5 tyyppi on Python-tulkin mielestä `int`, mutta arvon 5.0 tyyppi on `float`. Tällä on merkitystä, sillä `int`- ja `float`-tyypit arvot tallennetaan tietokoneen muistissa erilaisissa muodoissa ja myös jotkut operaatiot toimivat eri lailla kokonais- ja desimaaliluvuille.

Lisäksi Python-kielessä on tyyppi `bool`, jota käytetään totuusarvojen esittämiseen. Arvona on voi tällöin olla joko `True` (tosi) tai `False` (epätosi).

Monessa Python-oppikirjassa käyttäjän antamat kokonais- ja desimaaliluvut neuvotaan lukemaan käyttämällä käskyn `raw_input` sijasta käskyä `input`. Tämän tavan etuna on se, että luvut luetaan tällöin suoraan lukuina, eikä niitä tarvitse enää muuttaa merkkijonoista luvuiksi. Tämä ei ole kuitenkaan suositeltava tapa, sillä Python-tulkki suorittaa käyttäjän `input`-käskylle antaman syötteen sellaisenaan tarkistamatta sitä mitenkään. Jos käyttäjä antaa luvun, syötteen suorittamisen tuloksena on vain vastaava lukuarvo. Mutta jos käyttäjä on ilkeä ja antaa luvun sijasta syötteeksi käskyn, joka aiheuttaa koko hakemiston tietojen tuhoamisen, suoritetaan tämäkin käsky sellaisenaan tarkistamatta mitenkään etukäteen, onko käskyn suorittaminen järkevää! Turvallisuussyistä siis käskyä `input` ei pidä ohjelmissa käyttää lainkaan, koska käskyn avulla ohjelman mahdollinen vihamielinen käyttäjä voi saada aikaiseksi paljon harmia. Tämä tilanne tulee muuttumaan, kun siirrytään käyttämään Python-tulkista uudempia versioita, versiosta 3.0 lähtien. Silloin `input`-käsky tulee korvaamaan nykyisen `raw_input`-käskyn mutta niin, että `input`-käsky lukee käyttäjän syötteen merkkijonoina nykyisen `raw_input`-käskyn tapaan.

2.6 Laskutoimituksia

Python-kielessä kokonais- ja desimaaliluvuille on käytettävissä laskutoimituksia varten operaattorit `+`, `-`, `*`, `/`, `%`, `*` ja `**`. Operaattori `+` tarkoittaa yhteenlaskua, `-` vähennyslaskua, `*` kertolaskua, ja `**` potenssiin korotusta. Nämä operaatiot toimivat aivan niin kuin arkikokemuksen perusteella voisi olettaa. Poikkeusena on edellisessä luvussa mainitut, mahdolliset pyöristysvirheistä johtuvat epätarkkuudet.

Operaattori `/` tarkoittaa jakolaskua. Sitä käytettäessä on huomattava, että kahden kokonaislukuarvon jakolaskun tulos on kokonaisluku. Niinpä esimerkiksi laskutoimituksen `5 / 3` tulos on 1. Tulosta laskettaessa ei suoriteta mitään pyöristyksiä, vaan jakolaskun tuloksen kokonaisosa otetaan tulokseksi sellaisenaan, tosin negatiivisilla tuloksilla otetaan tulosta pienempi kokonaisluku. Jos vähintään toinen jakolaskun operandeista on desimaaliluku, myös jakolaskun tulos on desimaaliluku.

Kokonaislukujen jakolaskutapa johtaa ohjelmissa helposti vaikeasti löydettäviin virhetilanteisiin, jos laskutoimituksia kirjoittaessa ei ole tarkkana. Jos esimerkiksi edellä kirjoitetusta Fahrenheit-Celsius-muunnoksen tekevässä ohjelmassa muunnos olisi laskettu seuraavasti

```
celsius = 5 / 9 * (fahrenheit - 32)
```

tulisi muuttujan `celsius` arvoksi aina 0. Tämä johtuu siitä, että jakolaskun `5 / 9` tulos on aina kokonaisluku 0, jolla kertominen tekee laskettavan lausekkeen arvoksi aina 0.

Kokonaislukujen jakolaskutapa tulee muuttumaan Python-tulkin myöhemmissä versioissa. Niissä operaattori `/` tulee tarkoittamaan tavallista jakolaskua ja kokonaisluvuksi katkaiseva jakolasku saadaan aikaan operaattorilla `//`.

Operaattori `%` on jakojäännös. Esimerkiksi lausekkeen `19 % 4` arvo on 3. Operaattori `**` tarkoittaa potenssiin korotusta. Esimerkiksi lausekkeen `3 ** 4` arvo on 81 ja lausekkeen `3.0 ** 4` arvo on 81.0.

Näiden operaatioiden lisäksi voidaan Python-ohjelmissa ottaa käyttöön valmiita moduuleita, jotka sisältävät paljon lisää laskutoimituksia, esimerkiksi trigonometrisia funktioita ja logaritmeja. Näistä tarkemmin myöhemmin.

2.7 Lisää sijoituskäskystä

Tarkastellaan vähän tarkemmin sijoituskäskyä. Sijoituskäskyssä on vasemmalla jonkin muuttujan nimi, sitten `=`-merkki ja tämän oikealla puolella lauseke, esimerkiksi

```
keskiarvo = (4.5 + 8.7) / 2.0
```

Sijoituskäsky suoritetaan aina niin, että ensin lasketaan oikealla puolella olevan lausekkeen arvo ja saatu tulos sijoitetaan vasemmalla puolella olevan muuttujan arvoksi.

Laskettavassa lausekkeessa voi esiintyä muuttujien nimiä. Tällöin lausekkeen arvoa laskettaessa käytetään näiden muuttujien arvoja, esimerkiksi

```
fahrenheit = 100;  
celsius = (fahrenheit - 32) * 5.0 / 9.0
```

Sijoituskäskyn vasemmalla puolella olevalla muuttujalla voi olla arvo jo ennen sijoituskäskyä. Tällöin vanha arvo häviää sijoituskäskyä suoritettaessa, esimerkiksi

```
celsius = 25.0  
fahrenheit = 100  
celsius = (fahrenheit - 32) * 5.0 / 9.0
```

Muuttujan `celsius` arvo on ennen viimeisen käskyn suorittamista 25.0, mutta sen suorittamisen jälkeen noin 37.7777777778.

Muuttujan vanhaa arvoa voidaan käyttää myös hyväksi saman muuttujan uutta arvoa laskettaessa, esimerkiksi

```
luku = 5  
luku = luku + 7
```

Jälkimmäinen sijoituskäsky suoritetaan seuraavasti: lasketaan ensin oikealla puolella olevan lausekkeen arvo. Otetaan siis muuttujan `luku` arvo (5), lisätään siihen 7, jolloin lausekkeen arvoksi saadaan 12. Saatu arvo sijoitetaan muuttujan `luku` uudeksi arvoksi. Muuttujan `luku` arvo on siis ennen käskyn suorittamista 5 ja käskyn suorittamisen jälkeen 12. Käsky voi tuntua aluksi hämäävältä, mutta on muistettava, että merkki `=` tarkoittaa todellakin sijoitusta, eikä sillä ole Python-kielessä mitään tekemistä yhtäsuuruuden kanssa.

Sijoituskäskyt, joissa muuttujan vanhaa arvoa käytetään hyväksi uutta arvoa laskettaessa ovat niin yleisiä, että osalle niistä on sovittu lyhennysmerkintä. Sijoitus


```
luku += 7
```

tarkoittaa samaa kuin sijoituskäsky

```
luku = luku + 7
```

Vastaavasti toimivat merkinnät `--`, `*=` ja `/=`.

2.8 Ohjelman jako funktioihin ja pääohjelma

Tähän asti esitetyt esimerkkiohjelmat ovat olleet korkeintaan muutaman rivin mittaisia. Käytännön elämässä tarvitaan kuitenkin usein ohjelmia, jotka sisältävät satoja, tuhansia ja jopa kymmeniä tuhansia rivejä. Jos tällöin koko pitkä ohjelma koostuisi vain yhdestä osasta, joka sisältäisi suoritettavat ohjelmarivit peräkkäin, olisi ohjelman rakenteen ja toiminnan hahmottaminen hyvin vaikeaa. Ohjelman rakennetta selkiytetään sillä, että ohjelma jaetaan funktioihin. Yhteen funktioon kirjoitetaan muutamasta rivistä muutamaan kymmeneen riviin ohjelmakoodia, joka tyypillisesti suorittaa jonkin tehtävän. Funktiolle annetaan sen tarkoitusta kuvaava nimi. Kun ohjelmassa sitten halutaan suorittaa tähän funktioon kuuluvat käskyt, kirjoitetaan ohjelmaan rivi, joka *kutsuu* tätä funktiota eli pyytää suorittamaan tämän funktion.

Sen lisäksi, että ohjelman jakaminen funktioihin selkeyttää ohjelmaa, niin se myös säästää työtä. Jos samanlainen ohjelman osa pitää suorittaa monta kertaa, riittää kirjoittaa tähän osaan kuuluvat käskyt yhden kerran yhdeksi funktioksi. Tämän jälkeen riittää kirjoittaa yksi käsky, funktion kutsu, aina kun kyseinen osa halutaan suorittaa.

Luvussa 4 kerrotaan tarkemmin, miten funktioita määritellään ja mitä kaikkea muuta asiaan liittyy. Tässä vaiheessa opetellaan kuitenkin yhden erityisen funktion, *pääohjelman* kirjoittaminen ja kutsuminen.

Tyypillisesti Python-ohjelmassa on yksi erityisasemassa oleva funktio, jota kutsutaan pääohjelmaksi. Tämän funktion nimeksi annetaan yleensä `main` ja se on se osa ohjelmasta, josta ohjelman suoritus aloitetaan. Kun ohjelma käynnistetään, suoritetaan pääohjelmassa olevia käskyjä järjestyksessä, kunnes jokin pääohjelmassa oleva käsky (esimerkiksi toisen funktion kutsu) aiheuttaa sen, että siirrytään ohjelmassa johonkin muualle. Pääohjelman määrittelyssä kerrotaan, mitä käskyjä pääohjelmassa on. Määrittely aloitetaan rivillä

```
def main():
```

Sana `def` kertoo, että ollaan määrittelemässä funktiota, `main` on määriteltävän funktion nimi ja itse määrittely tulee kaksoispisteen jälkeen. Nimen jälkeen olevat sulut liittyvät siihen, että määriteltäville funktioille on mahdollista määritellä myös parametreja, joista kerrotaan tarkemmin luvussa 4.

Tämän rivin jälkeen tulevat varsinaiset pääohjelmaan kuuluvat käskyt. Jokainen pääohjelmaan kuuluva rivi on sisennetty. Sisennysten avulla osoitetaan, mitkä rivit kuuluvat pääohjelman määrittelyyn. Ensimmäinen näiden rivien jälkeen tuleva

sisentämätön rivi ei enää kuulu pääohjelmaan. Esimerkiksi jos aikaisemmin esitetty fahrenheit-celsius-muunnoksen tekevä ohjelma kirjoitetaan pääohjelmaksi, näyttää se seuraavalta:

```
def main():
    rivi = raw_input("Anna lampotila fahrenheit-asteina: ")
    fahrenheit = float(rivi)
    celsius = (fahrenheit - 32) * 5.0 / 9.0
    print fahrenheit, "F on", celsius, "C"
```

Pelkkä pääohjelman määrittely ei saa kuitenkaan ohjelmaa vielä tekemään mitään. Ohjelmassa pitää myös kutsua pääohjelmaa eli kirjoittaa käsky, joka saa aikaiseksi sen, että suoritetaan `main`-niminen funktio (pääohjelma). Tämä käsky on yksinkertaisesti seuraava:

```
main()
```

eli kutsuttavan funktion nimi ja sen perässä sulut. Pääohjelman kutsu voidaan kirjoittaa ohjelmatiedostossa pääohjelman määrittelyn jälkeen. Kutsua sisältävää riviä ei ole enää sisennetty, koska pääohjelman kutsu ei kuulu pääohjelman määrittelyyn.

Kokonaisuudessaan siis esimerkkiohjelman sisältävään tiedostoon kirjoitetaan seuraavat rivit:

```
def main():
    rivi = raw_input("Anna lampotila fahrenheit-asteina: ")
    fahrenheit = float(rivi)
    celsius = (fahrenheit - 32) * 5.0 / 9.0
    print fahrenheit, "F on", celsius, "C"
```

```
main()
```

2.9 Joitakin esimerkkiohjelmia

2.9.1 Huoneen pinta-ala

Seuraava ohjelma pyytää käyttäjältä suorakulmion muotoisen huoneen pituuden ja leveyden. Se laskee ja tulostaa huoneen pinta-alan. Esimerkistä nähdään, kuinka käyttäjältä voidaan lukea samassa ohjelmassa useampi arvo. Kukin luettu arvo (sen jälkeen, kun se on muutettu desimaaliluvuksi) tallennetaan omaan muuttujaansa.

```
def main():
    rivi = raw_input("Anna huoneen leveys metreina: ")
    leveys = float(rivi)
    rivi = raw_input("Anna huoneen pituus metreina: ")
    pituus = float(rivi)
    pinta_ala = leveys * pituus
    print "Huoneen pinta-ala on", pinta_ala, "neliometria"

main()
```

Alla on esimerkki ohjelman suorituksesta.

```
Anna huoneen leveys metreina: 4.5
Anna huoneen pituus metreina: 3.8
Huoneen pinta-ala on 17.1 neliometria
```

Tähänastisissa esimerkkiohjelmissa on käytetty lyhyissä Python-ohjelmissa varsin yleistä tapaa, jossa käyttäjälle annettava kehote (pyyntö) on samalla rivillä kuin mille käyttäjä kirjoittaa oman syötteensä (vastauksen ohjelman kysymykseen). Tällä kursilla tehtävissä harjoitustehtävissä tavan käyttö aiheuttaa kuitenkin ongelmia, koska harjoitustehtävät automaattisesti tarkastava Goblin-järjestelmä tutkii ohjelmien tulostetta rivi kerrallaan. Ohjelman tulostuksen ja käyttäjän syötteen erottaminen tarkistuksessa on järjestelmälle ongelmallista, jos ohjelman tuloste ei ole välimerkkejä myöten juuri annetun mallin mukainen.

Turhien ongelmien välttämiseksi tällä kurssilla kirjoitetaan sen vuoksi palautettavat harjoitustehtävät niin, että ohjelman tulostukset päätetään aina rivinvaihtoon ja käyttäjä kirjoittaa mahdollisen syötteensä vasta seuraavalle riville. Käskeyn `raw_input` sulkujen sisällä olevan tulostettavan merkkijonon saa päättymään rivinvaihtoon sillä, että lisää merkkijonon loppuun erikoismerkin `\n`. Tämä merkki siis kirjoitetaan painamalla näppäimistöllä ensin näppäintä `\` ja näppäintä `n`, mutta merkkijonossa yhdistelmä käsitetään yhdeksi merkiksi, joka aiheuttaa rivinvaihdon merkkijonoa tulostettaessa. Käsky `print` lisää itse rivinvaihdon tulostuksen jälkeen, joten `print`-käskyä käytettäessä rivinvaihtoa ei tarvitse lisätä.

Alla pinta-alan laskeva ohjelma kirjoitettuna uudelleen niin, että kaikki ohjelman tulosteet päättyvät rivinvaihtoon ja käyttäjä syöte tulee omalle rivilleen.

```
def main():
    rivi = raw_input("Anna huoneen leveys metreina.\n")
    leveys = float(rivi)
    rivi = raw_input("Anna huoneen pituus metreina.\n")
    pituus = float(rivi)
    pinta_ala = leveys * pituus
    print "Huoneen pinta-ala on", pinta_ala, "neliometria"

main()
```

Esimerkki ohjelman suorituksesta:

```
Anna huoneen leveys metreina.
3.7
Anna huoneen pituus metreina.
5.3
Huoneen pinta-ala on 19.61 neliometriä
```

Rivinvaihtojen lisääminen ei ole mikään Python-ohjelmoinnin vaatima toimenpide, vaan ne on lisätty ainoastaan tällä kurssilla käytettävän automaattisen tarkastusjärjestelmän toiminnan helpottamiseksi. Jatkossa esitettävissä esimerkeissä osassa on tulostuksiin lisätty rivinvaihdot, osassa ei. Kurssilla palautettavissa harjoitustehävissä rivinvaihdot on kuitenkin syytä olla aina mukana (silloin, kun ei tulosteta `print`-käskyllä, joka lisää itse rivinvaihdon).

2.9.2 Puhelun hinta

Monessa matkapuhelinliittymässä puhelun hinta on koostuu aloitusmaksusta, joka ei riipu puhelun kestosta, sekä puhelun kestosta riippuvasta minuuttihinnasta. Seuraava ohjelma pyytää käyttäjältä aloitusmaksun, minuuttihinnan sekä puhelun keston minuutteina ja laskee puhelun hinnan. Yksinkertaisuuden vuoksi puhelun kesto annetaan desimaalilukuna. Toinen vaihtoehto olisi antaa kesto kokonaisina minuutteina ja sekunteina, joista sitten laskettaisiin vastaava kesto desimaalilukuna.

```
def main():
    print "Ohjelma laskee matkapuhelun hinnan."
    rivi = raw_input("Anna puhelun aloitusmaksu.\n")
    aloitusmaksu = float(rivi)
    rivi = raw_input("Anna puhelun minuuttihinta.\n")
    minuuttihinta = float(rivi)
    rivi = raw_input("Anna puhelun kesto minuutteina.\n")
    kesto = float(rivi)
    hinta = aloitusmaksu + kesto * minuuttihinta
    print "Puhelun hinta on", hinta, "euroa."
```

```
main()
```

Esimerkki ohjelman suorituksesta:

```
Ohjelma laskee matkapuhelun hinnan.
Anna puhelun aloitusmaksu.
0.049
Anna puhelun minuuttihinta.
0.079
Anna puhelun kesto minuutteina.
8.5
Puhelun hinta on 0.7205 euroa.
```

2.9.3 Aikamuunnoksia

Välillä tulee vastaa tilanteita, joissa pitempi aika pitää ilmaista sekunteina esimerkiksi erilaisia laskutoimituksia varten. Tämä muunnos on helppo toteuttaa pienellä tietokoneohjelmalla. Toisaalta monesti on vaikea hahmottaa suoraan, kuinka pitkä aika on esimerkiksi 15600 sekuntia. Kun saman ajan ilmaisee tuntien ja minuuttien avulla, tulee aikajakson pituus heti selväksi. Myös tämä muunnos on helppo laskea pienen tietokoneohjelman avulla.

Ensimmäinen esimerkkiohjelma muuttaa tunteina, minuutteina ja sekunteina annetun aikamäärän pelkiksi sekunneiksi. Oletetaan, että aika annetaan sekuntien tarkkuudella (sekuntien osia ei käsitellä), jolloin nyt voidaan käyttää kokonaislukutyyppiä `int` annettujen lukujen käsittelyyn.

```
def main():
    print "Tama ohjelma muuttaa annetun aikajakson pituuden sekunneiksi."
    rivi = raw_input("Anna aikajakson tunnit.\n")
    tunnit = int(rivi)
    rivi = raw_input("Anna aikajakson minuutit.\n")
    minuutit = int(rivi)
    rivi = raw_input("Anna aikajakson sekunnit.\n")
    sekunnit = int(rivi)
    aika_sekunteina = tunnit * 3600 + minuutit * 60 + sekunnit
    print "Aikajakson pituus on", aika_sekunteina, "sekuntia."
```

```
main()
```

Esimerkki ohjelman suorituksesta:

```
Tama ohjelma muuttaa annetun aikajakson pituuden sekunneiksi.
Anna aikajakson tunnit.
4
Anna aikajakson minuutit.
37
Anna aikajakson sekunnit.
14
Aikajakson pituus on 16634 sekuntia.
```

Muunnos sekunneista tunneiksi, minuuteiksi ja sekunneiksi on vähän monimutkaisempi. Tässä voidaan kuitenkin käyttää hyväksi sitä, että käsitellään kokonaislukuja. Kuten aikaisemmin on kerrottu, Python-ohjelmassa kahden kokonaisluvun jakolaskun tulos on kokonaisluku, johon on otettu mukaan vain jakolaskun tuloksen kokonaisosa. Mitään pyöristyksiä ei siis tehdä. Näin johonkin sekuntimäärään sisältyvät täydet tunnit saadaan selville jakamalla tämä sekuntimäärä 3600:lla. Näiden tuntien jälkeen ylijääneet sekunnit saadaan taas selville ottamalla edellisen jakolaskun jakojäännös, joka voidaan tehdä %-operaattorin avulla. Vastaavalla tavalla saadaan selville jäljelle jääneisiin sekunteihin sisältyvät kokonaiset minuutit ja sekunnit.

```
def main():
    rivi = raw_input("Anna aikajakson pituus sekunteina.\n")
    pituus_sekunteina = int(rivi)
    tunnrit = pituus_sekunteina / 3600
    jaannossekkunnrit = pituus_sekunteina % 3600
    minuutrit = jaannossekkunnrit / 60
    sekunnrit = jaannossekkunnrit % 60
    print "Aikajakson pituus on", tunnrit, "h", minuutrit, "min", sekunnrit, "s."

main()
```

Esimerkki ohjelman suorituksesta:

```
Anna aikajakson pituus sekunteina.
18756
Aikajakson pituus on 5 h 12 min 36 s.
```

Alla on toinen esimerkki ohjelman suorituksesta. Tästä nähdään, että ohjelma ei osaa jättää pois tuntia, minuutteja tai sekunteja siinä tapauksessa, että jokin niistä on nolla. Ohjelman tulostus ei ole tässäkään tapauksessa virheellinen, mutta se voisi olla lyhyempi. Nollien poisjättämiseen tarvitaan kuitenkin valintakäskyä, joka opetetaan vasta seuraavassa luvussa.

```
Anna aikajakson pituus sekunteina.
7218
Aikajakson pituus on 2 h 0 min 18 s.
```

2.10 Kommentit

Ohjelmaan on myös mahdollista lisätä selitystekstiä, joka ei vaikuta mitenkään ohjelman suoritukseen, mutta joka auttaa ohjelmatekstin lukijaa ymmärtämään koodia. Tällaisia selitystekstejä kutsutaan *kommenteiksi*. Python-ohjelmissa kommentit merkitään #-merkillä. Kun Python-tulkki ohjelmaa lukiessaan kohtaa #-merkin, se jättää ottamatta huomioon kaiken tämän merkin jälkeen tulevan tekstin rivin loppuun asti.

Kommenttien järkevä käyttö helpottaa huomattavasti ohjelmaa lukevaa ihmistä koodin ymmärtämisessä. Tällä on merkitystä erityisesti silloin, kun halutaan myöhemmin muuttaa ohjelmaa – esimerkiksi lisätä siihen uusia ominaisuuksia – tai käyttää aikaisemmin tehtyä ohjelmaa jonkin uuden ohjelman pohjana.

Ohjelman alkuun kannattaa aina lisätä kommentti, joka kertoo, mitä ohjelma tekee, kuka sen on kirjoittanut ja koska ohjelmaa on viimeksi muokattu, esimerkiksi:

```
# Ohjelma, joka muuttaa käyttäjän maileina antaman matkan kilometreiksi.  
# Kirjoittanut Maija Meikalainen.  
# Viimeiseksi muutettu 9.1.2009.
```

```
def main():  
    syote = raw_input("Anna matka maileina: ")  
    mailit = float(syote)  
    kilometrit = 1.6093 * mailit  
    print "Matka on", kilometrit, "km."
```

```
main()
```

Suuremmissa ohjelmissa kannattaa ohjelman sisälle kirjoittaa kommentteja kunkin funktion merkityksestä. Myös funktioiden sisällä voi kommentoida kohtia, joiden merkitys ei selviä helposti koodia lukemalla.

Kommentteja voi kirjoittaa myös varsinaisen ohjelmarivin loppuun, esimerkiksi

```
kilometrit = 1.6093 * mailit #Muuta mailit kilometreiksi kertoimen avulla.
```

Pythonin tyyliopas <http://www.python.org/dev/peps/pep-0008/> kuitenkin neuvoo käyttämään rivin loppuun kirjoitettavia kommentteja hyvin säästeliäästi ja suosimaan omille riveilleen kirjoitettavia kommentteja aina, kun se on järkevää.

Merkillä #-alkavien kommenttien sijaan ohjelmassa olevien kokonaisuuksien kommentoimiseen voi käyttää *dokumentointimerkkijonoja*, (engl. documentation strings, docstrings). Niitä ei kuitenkaan käsitellä tässä opetusmonisteessa.

Luku 3

Kontrollirakenteet: valinta ja toisto

3.1 Valintakäsky if

Tähän asti esitetyt ohjelmat ovat aina suorittaneet samat käskyt samassa järjestyksessä. Usein kuitenkin haluamme, että ohjelma toimii eri tilanteissa eri tavoilla, esimerkiksi niin, että ohjelman toiminta riippuu käyttäjän antamista syötteistä.

Oletetaan, että erääseen tilaisuuteen myydään lippuja, jotka maksavat aikuisilta 10 euroa ja lapsilta 3 euroa. Alle 18-vuotiaat pääsevät lasten lipulla. Haluamme kirjoittaa ohjelman, joka kysyy käyttäjältä tämän iän ja tulostaa sitten lipun hinnan. Hintaa varten voimme määritellä muuttujan `hinta`, mutta sille asetettava arvo riippuu käyttäjän antamasta iästä. Jos ikä on pienempi kuin 18, pitää suorittaa käsky `hinta = 3` ja muussa tapauksessa käsky `hinta = 10`.

Tällaista tilannetta varten Python-kielessä on `if-else`-rakenne. Rakenteen yleinen muoto on

```
if ehto:
    käsky1
else:
    käsky2
```

Tämä suoritetaan seuraavasti: Ensin tutkitaan, onko `ehto` tosi vai ei. Jos ehto on tosi, suoritetaan `käsky1`. Jos ehto on epätosi, suoritetaan käsky `käsky2`. Toinen käskyistä `käsky1` ja `käsky2` jää siis aina suorittamatta. Tässä `ehto` on jokin lauseke, jonka totuusarvo voidaan tutkia, esimerkiksi `ika < 18`.

Lipun hinnan tulostava ohjelma voidaan siis kirjoittaa if-käskyn avulla seuraavasti:


```
def main():
    rivi = raw_input("Kerro ikasi: ")
    ika = int(rivi)
    if ika < 18:
        hinta = 3
    else:
        hinta = 10
    print "Lipun hinta on", hinta, "euroa"

main()
```

Esimerkki ohjelman suorituksesta:

```
Kerro ikasi: 17
Lipun hinta on 3 euroa
```

Toinen esimerkki:

```
Kerro ikasi: 22
Lipun hinta on 10 euroa
```

If-käskyn ei ole pakko sisältää else-osaa. Jos else-osa puuttuu, if-rakenteeseen kuuluva käsky suoritetaan vain, jos ehto on tosi. Jos ehto on epätosi, siirrytään suoraan ohjelman seuraavaan käskyyn.

Käytetty ehto voi olla mikä tahansa lauseke, jonka arvo on **True** (tosi) tai **False** (epätosi). Tällaisia lausekkeita voi muodostaa esimerkiksi vertailuoperaattoreiden avulla. Python-kieli tarjoaa seuraavat vertailuoperaattorit:

```
> suurempi kuin
< pienempi kuin
== yhtäsuuri kuin
!= erisuuri kuin
>= suurempi tai yhtäsuuri kuin
<= pienempi tai yhtäsuuri kuin
```

Huomaa, että yhtäsuuri kuin -operaattori kirjoitetaan kahden yhtäsuuruusmerkin avulla. Yksi yhtäsuuruusmerkki tarkoittaa sijoitusta, jolla ei ole mitään tekemistä vertailun kanssa.

Lauseketta

```
ika == 15
```

suoritettaessa siis tutkitaan, onko muuttujan *ika* arvo yhtäsuuri kuin 15. Jos on, niin lausekkeen arvo on **True**, jos taas ei ole, niin lausekkeen arvo on **False**.

Sen sijaan käskyä

```
ika = 15
```

suoritettaessa sijoitetaan muuttujan `ika` arvoksi 15.

Lisäksi kannattaa huomata, että kahden desimaaliluvun yhtäsuuruutta ei yleensä kannata tutkia, koska pyöristysvirheet voivat aiheuttaa yllätyksiä.

Edellä olevassa esimerkissä oli täsmälleen yksi käsky, joka piti suorittaa, jos `if`-käskyn ehto oli tosi. Usein kuitenkin halutaan, että tässä tilanteessa suoritetaan useampi käsky.

Esimerkki: henkilön painoindeksi lasketaan siten, että paino (kiloissa) jaetaan pituuden (metreissä) neliöllä. Painoindeksin avulla voidaan päätellä, onko henkilö ali-, yli- vai normaalipainoinen. Haluamme kirjoittaa ohjelman, joka pyytää käyttäjältä pituuden sekä painon ja tulostaa sitten henkilön painoindeksin.

Periaatteessa ohjelma on hyvin yksinkertainen: pyydetään ja luetaan käyttäjän paino ja pituus, lasketaan painoindeksi ja tulostetaan se. Ongelma on kuitenkin siinä, että jos käyttäjä antaa vahingossa pituudekseen 0, jakolaskussa syntyy virhetilanne — nollalla jako — ja ohjelma kaatuu antaen käyttäjälle kummallisen virheilmoituksen. Haluamme kuitenkin ohjelman kertovan käyttäjälle tässä tilanteessa selvästi, miksi painoindeksiä ei voi laskea. Ohjelman rakenne on seuraava:

```
pyydä ja lue käyttäjän paino ja pituus;
if pituus != 0:
    laske painoindeksi
    tulosta painoindeksi
else:
    ilmoita, että painoindeksiä ei voi laskea
```

Haluamme siis suorittaa kaksi eri käskyä, jos `if`-käskyn ehto on tosi. Tämä saadaan aikaiseksi käyttämällä sisennyksiä juuri siten kuin yllä olevasta esimerkistä näkyy. Kaikki ne käskyt, jotka on sisennetty sisemmälle tasolle kuin `if`-käskyn ehdon sisältävä rivi, katsotaan kuuluvaksi samaan `if`-käskyyn aina niitä seuraavaan sisentämättömään riviin saakka. Koska pituus ei voi olla myöskään negatiivinen, on ohjelmassa muutettu ehto `pituus != 0` muotoon `pituus > 0`. Näin se tulostaa virheilmoituksen aina silloin, kun pituus ei ole nollaa suurempi.

```
def main():
    rivi = raw_input("Anna painosi kiloina: ")
    paino = float(rivi)
    rivi = raw_input("Anna pituutesi metreina: ")
    pituus = float(rivi)
    if pituus > 0.0:
        painoindeksi = paino / (pituus * pituus)
        print "Painoindeksisi on", painoindeksi
    else:
        print "Virheellinen pituus - painoindeksia ei voi laskea"

main()
```

Esimerkki ohjelman suorituksesta:

```
Anna painosi kiloina: 74.0
Anna pituutesi metreina: 1.81
Painoindeksisi on 22.5878330942
```

Toinen esimerkki:

```
Anna painosi kiloina: 57.5
Anna pituutesi metreina: 0.0
Virheellinen pituus - painoindeksia ei voi laskea
```

3.1.1 Loogiset operaattorit

Edellisessä painoindeksin laskevassa ohjelmassa tarkistettiin, että käyttäjän antama pituus ei ole nolla. Voi olla hyvinkin järkevää tarkistaa lisäksi, että pituus ei ole aivan liian suuri. Ei ole mitenkään epätavallista, että käyttäjä ei huomaa sitä, että pituus pitäisi antaa metreissä. Jos käyttäjä antaa vahingossa pituuden senttimetreissä, painoindeksistä tulee järjettömän pieni. Tämä on helppo estää lisäämällä ohjelmaan yksi tarkistus lisää. Jos esimerkiksi käyttäjän antama pituus on vähintään 3, voimme olla täysin varmoja siitä, että pituudessa on jokin virhe.

Aikaisemman ohjelman ehto *jos pituus on suurempi kuin 0* pitäisi siis muuttaa muotoon *jos pituus on suurempi kuin 0 ja pituus on pienempi kuin 3*. Ehto *pituus on pienempi kuin 3* on helppo kirjoittaa

```
pituus < 3.0
```

Nyt tarvitsemme kuitenkin ehdon, joka on tosi silloin, kun molemmat ehdoista *jos pituus on eri kuin 0* ja *pituus on pienempi kuin 3* ovat tosia ja epätosi aina, kun toinen tai molemmat näistä ehdoista ovat epätosia. Tällainen ehto saada aikaiseksi käyttämällä **and**- eli ja-operaattoria ehtojen välissä. Aikaisemman ohjelman ehdon

```
if pituus > 0:
```

sijasta ohjelmaan kirjoitetaankin nyt

```
if pituus > 0 and pituus < 3.0:
```

Muu ohjelma on täysin sama. Operaattori **and** on yksi *loogisista operaattoreista*. Tärkeitä loogisia operaattoreita on esitelty alla.

operaattori	nimi	merkitys
and	ja	tosi, jos molemmat lausekkeet tosia
or	tai	tosi, jos vähintään toinen lausekkeista tosi
not	ei	tosi, jos seuraava lauseke on epätosi

Esimerkiksi lausekkeen

```
x > 0 or y > 0
```

Arvo on **True** (tosi), jos joko muuttujan **x** arvo on nollaa suurempi tai muuttujan **y** arvo on nollaa suurempi tai niiden molempien arvo on suurempi kuin nolla.

Operaatioiden **and** ja **or** tapauksessa lasketaan ensin ensimmäisen (operaattoria edeltävän) lausekkeen arvo. Jos jo sen perusteella voidaan päätellä, että koko lausekkeen arvon on pakko olla **True** tai **False**, ei jälkimmäisen lausekkeen arvoa lasketa lainkaan. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että jos **and**-operaattorin ensimmäisen operandin arvo on **False**, ei toisen operandin arvoa lasketa, vaan koko lausekkeen arvoksi tulee joka tapauksessa **False**. Vastaavasti, jos **or**-operaattorin ensimmäisen operandin arvo on **True**, ei jälkimmäisen operandin arvoa lasketa, vaan koko lausekkeen arvoksi tulee aina **True**.

Tällä on merkitystä erityisesti niissä tapauksissa, joissa ensimmäisen lausekkeen totuusarvosta riippuu se, voidaanko jälkimmäisen lausekkeen totuusarvoa laskea lainkaan. Esimerkiksi lausekkeessa

```
(x != 0) and (10 / x > 0)
```

laskutoimitus $10 / x$ aiheuttaa nollalla jakamisen ja koko ohjelman kaatumisen, jos muuttujan **x** arvo on nolla. Python-ohjelmaan yllä olevan lausekkeen voi kuitenkin kirjoittaa huoletta, koska ensin tutkitaan ensimmäisen operandin ($x \neq 0$) totuusarvo. Jos kyseinen lauseke on epätosi (eli muuttujan **x** arvo on 0), ei jälkimmäisen operandin totuusarvoa tutkita lainkaan ja jakolasku jää näin suorittamatta.

Luettelon viimeisellä operaattorilla **not** on vain yksi operandi. Esimerkiksi lausekkeen

```
not (x < 0)
```

arvo on **True**, jos lausekkeen $x < 0$ arvo on **False**, ja päinvastoin.

Huomautus: Painoindeksiesimerkissä **and**-operaattorin käyttö ei ole välttämätöntä, sillä Python-ohjelmissa muuttujan arvon sijoittumista jollekin välille pystyy tutkimaan myös kirjoittamalla vertailuoperaattorit muuttujan molemmin puolin. Rivi

```
if pituus > 0 and pituus < 3.0:
```

voidaan siis korvata rivillä

```
if 0 < pituus < 3.0:
```

Näin voidaan tehdä kuitenkin vain silloin, kun tutkitaan muuttujan sijoittumista halutulle välille. Operaattori **and** on selvästi monikäyttöisempi, koska sen avulla voidaan yhdistää kaksi mitä tahansa ehtoa, joiden ei tarvitse edes sisältää samaa muuttujaa.

3.1.2 Sisäkkäisiä if-käskyjä

Myös if-käskyn sisällä voi olla toinen if-käsky. Tarkastellaan esimerkkiä, jossa painoindeksin laskun yhteydessä halutaan antaa varoitus, jos käyttäjä on alipainoinen (painoindeksi alle 19) tai ylipainoinen (painoindeksi vähintään 25). Ohjelma voidaan tällöin kirjoittaa seuraavasti:

```
def main():
    rivi = raw_input("Anna painosi kiloina: ")
    paino = float(rivi)
    rivi = raw_input("Anna pituutesi metreina: ")
    pituus = float(rivi)
    if pituus > 0.0 and pituus < 3.0:
        painoindeksi = paino / (pituus * pituus)
        print "Painoindeksisi on", painoindeksi
        if painoindeksi < 19.0:
            print "Olet alipainoinen"
        if painoindeksi >= 25.0:
            print "Olet ylipainoinen"
    else:
        print "Virheellinen pituus - painoindeksia ei voi laskea"

main()
```

Esimerkissä sisemmät if-käskyt suoritetaan vain silloin, jos ulomman if-käskyn ehto on tosi.

Esimerkki ohjelman suorituksesta:

```
Anna painosi kiloina: 48.6
Anna pituutesi metreina: 1.6
Painoindeksisi on 18.984375
Olet alipainoinen
```

Joskus if-käskyjä joudutaan ketjuttamaan monta peräkkäin. Täydennetään painoindeksin laskevaa ohjelmaa siten, että se tulostaa lopuksi, onko käyttäjä alipainoinen (painoindeksi alle 19), normaalipainoinen (painoindeksi vähintään 19, mutta alle 25), lievästi ylipainoinen (painoindeksi vähintään 25, mutta alle 30), merkittävästi ylipainoinen (painoindeksi vähintään 30, mutta alle 35), vaikeasti ylipainoinen (painoindeksi vähintään 35, mutta alle 40) vai sairaalloisesti ylipainoinen (painoindeksi vähintään 40).

Ohjelmassa on siis useita ehtoja, joista vain yksi kerrallaan voi olla tosi. Tällöin ohjelman voi toki kirjoittaa käyttämällä monta sisäkkäistä if-käskyä, mutta huomattavasti selvimpiä ohjelman saa aikaiseksi käyttämällä if - elif - else -rakennetta. Rakenteen yleinen muoto on seuraava:

```
if ehto1:
    käsky1
elif ehto2:
    käsky2
elif ehto3:
    käsky3

#lisää elif-kohtia ja niihin liittyviä käskyjä

else:
    käskyN
```

Sana elif on lyhenne sanoista else if. Rakenteessa tutkitaan ensin, onko `ehto1` tosi. Jos se on, suoritetaan `käsky1` eikä muita ehtoja tutkita lainkaan. Jos taas `ehto1` on epätosi, siirrytään tutkimaan järjestyksessä seuraavien ehtojen totuusarvoja, kunnes löydetään ensimmäinen tosi ehto ja suoritetaan sitä vastaava käsky. Jos mikään käskyistä ei ole tosi, suoritetaan else-kohdassa oleva käsky. Else-kohta voi myös puuttua, jolloin ei suoriteta mitään käskyä, jos mikään ehdoista ei ole tosi.

Painoindeksin laskeva ohjelma on nyt seuraavanlainen:

```
def main():
    rivi = raw_input("Anna painosi kiloina: ")
    paino = float(rivi)
    rivi = raw_input("Anna pituutesi metreina: ")
    pituus = float(rivi)
    if pituus > 0.0 and pituus < 3.0:
        painoindeksi = paino / (pituus * pituus)
        print "Painoindeksisi on", painoindeksi
        if painoindeksi < 19.0:
            print "Olet alipainoinen"
        elif painoindeksi < 25.0:
            print "Painosi on normaali"
        elif painoindeksi < 30.0:
            print "Olet lievasti ylipainoinen"
        elif painoindeksi < 35.0:
            print "Olet merkittävästi ylipainoinen"
        elif painoindeksi < 40.0:
            print "Olet vaikeasti ylipainoinen"
        else:
            print "Olet sairaalloisesti ylipainoinen"
    else:
        print "Virheellinen pituus - painoindeksia ei voi laskea"

main()
```

Ehdoissa ei nyt tarvitse lainkaan tutkia, onko painoindeksi suurempi kuin jokin alaraja, sillä edellisten if- ja elif-kohtien ehdot pitävät huolen siitä, että jotain ehtoa tutkitaan vain silloin, jos painoindeksi on edellisten kohtien rajaa suurempi. Esimerkiksi ehdon `painoindeksi < 35.0` totuusarvoa tutkitaan vain siinä tapauksessa,

että kaikki edelliset ehdot ovat olleet epätosia, jolloin painoindeksin on pakko olla vähintään 30.

Esimerkki ohjelman suorituksesta:

```
Anna painosi kiloina: 49.0
Anna pituutesi metreina: 1.6
Painoindeksisi on 19.140625
Painosi on normaali
```

3.2 Toistokäsky

Useissa tietokoneohjelmissa samaa toimenpidettä pitää toistaa monta kertaa. Ajatellaan tasalyhenteistä lainaa varten tehtävää asuntolainalaskuria, joka pyytää ensin käyttäjältä lainasumman, laina-ajan ja korkoprosentin. Tämän jälkeen ohjelman halutaan tulostavan luettelon eri kuukausina maksettavista lainanhoitokuluista (lyhennys + korko yhteensä). Jos laina on tasalyhenteinen, maksettava lyhennys on joka kuukausi sama, mutta korkoerä vaihtelee sen mukaan, paljonko lainaa on jäljellä.

Ohjelman on siis laskettava jokaista kuukautta kohti sen hetkinen pääoma, tälle pääomalle kuukauden aikana kertynyt korko ja lyhennyserän ja kuukauden korkoerän summa. Jos laina-aika on 10 vuotta, pitää tämä laskutoimitus toistaa 120 kertaa. Olisi ikävää kirjoittaa samat käskyt ohjelmaan 120 kertaa peräkkäin. Lisäksi tämä lähestymistapa ei edes toimisi, jos käyttäjä saisi antaa vapaasti haluamansa laina-ajan, koska kirjoitettavien käskyjen määrä riippuisi aina laina-ajasta.

Tällaisia tilanteita varten useimmissa ohjelmointikielissä on toistokäskyjä. Toistokäskyn avulla voidaan ohjelmaa pyytää toistamaan jotain toista käskyä tai käskyjonoa niin kauan kuin jokin ohjelmoijan antama ehto on tosi.

Python-kielessä on kaksi erilaista toistokäskyä: **while** ja **for**. Seuraavaksi tarkastellaan näiden käskyjen toimintaa. Ennen kuin lähdemme katsomaan asuntolainalaskurin toteuttamista näiden käskyjen avulla, tutkimme käskyjen rakennetta yksinkertaisemman esimerkin kautta.

3.2.1 Toistokäsky while

While-käskyn yleinen rakenne on

```
while ehto:
    käsky
```

Kun ohjelmassa suoritetaan tällaista käskyä, toimitaan seuraavasti: Ensin tarkastetaan, onko **ehto** tosi. Jos se on epätosi, siirrytään suoraan ohjelmassa eteenpäin. Jos se taas on tosi, suoritetaan **käsky**. Tämän jälkeen tarkastetaan uudelleen, onko **ehto** tosi. Jos se on tosi, suoritetaan **käsky** jälleen. Sen jälkeen tarkastetaan taas, onko **ehto** tosi. Näin jatketaan, kunnes tullaan siihen tilanteeseen, että **ehto** on epätosi. Silloin lopetaan **while**-käskyn suoritus ja siirrytään ohjelmassa eteenpäin.

Toistettavia käskyjä voi olla joko yksi tai useita peräkkäin. Jälleen sisennysten avulla osoitetaan, mitkä käskyt kuuluvat toistettavien käskyjen sarjaan. Ehdon totuusarvo tarkistetaan kuitenkin vain ennen ensimmäisen käskyn suoritusta ja aina koko käskysarjan suorituksen jälkeen, ei siis käskysarjaan kuuluvien käskyjen välissä.

Tarkastallaan ensimmäisenä esimerkkinä ohjelmaa, joka pyytää käyttäjältä 10 kokonaislukua ja laskee niiden keskiarvon.

```
def main():
    print "Anna 10 kokonaislukua, lasken niiden keskiarvon"
    i = 0
    summa = 0
    while i < 10:
        rivi = raw_input("Anna seuraava luku: ")
        luku = int(rivi)
        summa = summa + luku
        i = i + 1
    keskiarvo = 1.0 * summa / 10
    print "Niiden keskiarvo on", keskiarvo

main()
```

Ohjelmassa käytetään muuttujaa `i` pitämään kirjaa siitä, montako lukua on jo luettu. Ennen toistokäskyn alkua `i`:lle annetaan arvo 0 ja jokaisella kierroksella `i`:n arvoa kasvatetaan yhdellä. Koska lukuja halutaan lukea 10 kappaletta, on toistokäskyn suorittamista jatkettava niin kauan kuin `i`:n arvo on pienempi kuin 10.

Tarvitaan myös muuttuja, johon kerätään jo luettujen lukujen summa. Tähän tarkoitukseen ohjelmassa käytetään muuttujaa `summa`, joka myöskin alustetaan nolllaksi ennen toistokäskyn alkua. Toistokäskyn jokaisella kierroksella käyttäjältä luettu luku lisätään muuttujan `summa` vanhaan arvoon.

Toistokäskyn päätyttyä lasketaan keskiarvo jakamalla `summa` luettujen lukujen määrällä. Jakolaskun suorittavalla rivillä muuttujan `summa` arvo on ensin kerrottu 1.0:lla, jotta jakolaskun tulosta ei katkaistaisi kokonaisluvuksi.

Esimerkki ohjelman suorituksesta:

```
Anna 10 kokonaislukua, lasken niiden keskiarvon
Anna seuraava luku: 12
Anna seuraava luku: 15
Anna seuraava luku: 42
Anna seuraava luku: 33
Anna seuraava luku: 76
Anna seuraava luku: 45
Anna seuraava luku: 22
Anna seuraava luku: 12
Anna seuraava luku: 34
Anna seuraava luku: 33
Niiden keskiarvo on 32.4
```


Edellisessä ohjelmassa luettavien lukujen määräksi on määrätty 10. Jos lukumäärää halutaan muuttaa, pitää muuttaa itse ohjelmaa. Ohjelma on kuitenkin kirjoitettu niin, että muutos pitää tehdä kolmeen eri paikkaan: käyttäjälle annettavaan alkuohjeeseen, toistokäskyn ehtoon ja keskiarvon laskevaan lausekkeeseen. On paljon parempi kirjoittaa ohjelma niin, että luettavien lukujen määrä tallennetaan muuttujaan, jota sitten käytetään ohjelmassa aina siellä, missä määrää tarvitaan. Tällöin lukumäärää on tarvittaessa helppo muuttaa. Muutos tarvitsee tehdä vain yhteen paikkaan, ja tuon paikan löytäminen on helppoa silloinkin, kun ohjelma on pitkä.

Tällaista muuttujaa kutsutaan vakioiksi ja sen nimi kirjoitetaan isoilla kirjaimilla kertomaan siitä, että ohjelman suorituksen ei ole tarkoitus muuttaa tämän muuttujan arvoa sen jälkeen, kun ohjelmassa on annettu muuttujalle vakioalkuarvo. Muutettu ohjelma on esitetty alla.

```
def main():
    LKM = 10
    print "Anna", LKM, "kokonaislukua, lasken niiden keskiarvon"
    i = 0
    summa = 0
    while i < LKM:
        rivi = raw_input("Anna seuraava luku: ")
        luku = int(rivi)
        summa = summa + luku
        i = i + 1
    keskiarvo = 1.0 * summa / LKM
    print "Niiden keskiarvo on", keskiarvo

main()
```

Seuraava versio ohjelmasta on sellainen, että käyttäjä voi itse kertoa, kuinka monta lukua hän antaa. Ohjelma pyytää aluksi käyttäjältä annettavien lukujen lukumäärän ja tallentaa sen muuttujaan `lukujen_maara`. Sen jälkeen ohjelma pyytää toistokäskyn avulla näin monta lukua ja laskee lopuksi niiden keskiarvon. Koska lukujen määrä pyydetään käyttäjältä, on ohjelmaan lisätty tarkistus, jolla vältetään ohjelman kaatuminen jakolaskussa siinä tapauksessa, että lukujen määrä on 0.

```
def main():
    print "Lasken keskiarvon antamistasi kokonaisluvuista."
    rivi = raw_input("Anna lukujen maara: ")
    lukujen_maara = int(rivi)
    i = 0
    summa = 0
    while i < lukujen_maara:
        rivi = raw_input("Anna seuraava luku: ")
        luku = int(rivi)
        summa = summa + luku
        i = i + 1
    if lukujen_maara > 0:
        keskiarvo = 1.0 * summa / lukujen_maara
```

```
        print "Niiden keskiarvo on", keskiarvo
    else:
        print "Et antanut yhtään lukua."

main()
```

```
Lasken keskiarvon antamistasi kokonaisluvuista.
Anna lukujen maara: 5
Anna seuraava luku: 2
Anna seuraava luku: 4
Anna seuraava luku: 8
Anna seuraava luku: 8
Anna seuraava luku: 10
Niiden keskiarvo on 6.4
```

Tässäkin versiossa on kuitenkin se ongelma, että käyttäjän on etukäteen tiedettävä, montako lukua hän haluaa antaa. Jos lukuja on paljon, niiden laskeminen voi olla työlästä. Tällöin käyttäjän kannalta olisi parempi, että hän voisi antaa lukuja niin kauan kuin niitä riittää ja sitten kun luvut ovat lopussa, osoittaa jollain sopivalla arvolla lukujen loppuneen.

Jos esimerkiksi tiedetään, että kaikki annettavat luvut ovat suurempia tai yhtäsuuria kuin nolla, voi käyttäjä osoittaa lukujen loppuneen antamalla negatiivisen luvun. Ohjelma kirjoitetaan niin, että se lopettaa lukujen lukemisen ensimmäisen tällaisen luvun saatuaan. Viimeiseksi luettua negatiivista lukua ei tällöin oteta mukaan keskiarvoa laskettaessa. Ohjelma toteutetaan siten, että ensimmäinen luku luetaan jo ennen toistokäskyn alkua ja toistokäskyä jatketaan niin kauan kuin viimeiseksi luettu luku on vähintään nolla. Koska luettavien lukujen määrää ei tiedetä etukäteen, on se laskettava.

```
def main():
    print "Lasken keskiarvon antamistasi ei-negatiivisista kokonaisluvuista."
    print "Lopeta negatiivisella luvulla."
    lukujen_maara = 0
    summa = 0
    rivi = raw_input("Anna ensimmäinen luku: ")
    luku = int(rivi)
    while luku >= 0:
        lukujen_maara = lukujen_maara + 1
        summa = summa + luku
        rivi = raw_input("Anna seuraava luku: ")
        luku = int(rivi)
    if lukujen_maara > 0:
        keskiarvo = 1.0 * summa / lukujen_maara
        print "Niiden keskiarvo on", keskiarvo
    else:
        print "Et antanut yhtään ei-negatiivista lukua."

main()
```

Esimerkki ohjelman suorituksesta:

```
Lasken keskiarvon antamistasi ei-negatiivisista kokonaisluvuista.  
Lopeta negatiivisella luvulla.  
Anna ensimmäinen luku: 24  
Anna seuraava luku: 12  
Anna seuraava luku: 30  
Anna seuraava luku: 13  
Anna seuraava luku: -5  
Niiden keskiarvo on 19.75
```

3.2.2 Esimerkki: valintakäskey toistokäskyn sisällä

Toistokäskyn sisällä voi olla mitä tahansa käskyjä, esimerkiksi toinen toistokäskey tai if-käskey. Seuraavassa esimerkissä toistokäskyn sisällä on if-käskey.

Tarkastellaan seuraavaa tilannetta: käyttäjä syöttää ohjelmalle eri päivien lämpötiloja ja sademääriä. Ohjelman halutaan laskevan kaikkien lämpötilojen keskiarvon sekä sadepäivien lukumäärän. Sadepäiväksi katsotaan päivä, jonka sademäärä on ollut vähintään 1.0 mm. Ohjelma pyytää aluksi niiden päivien lukumäärän, joiden tiedot syötetään ohjelmalle. Sitten ohjelma lukee while-käskyn sisällä yhden päivän lämpötilan ja sademäärän. If-käskyn avulla tutkitaan, onko viimeksi luettu sademäärä vähintään 1.0. Jos se on, sadepäivien lukumäärää kasvatetaan yhdellä. Toistokäskyn jälkeen ohjelma tulostaa lämpötilojen keskiarvon ja sadepäivien lukumäärän. Näitä käskyjä ei enää kirjoiteta toistokäskyn sisälle, koska tulostusten halutaan tapahtuvan vasta siinä vaiheessa, kun kaikki päivät on jo käyty läpi ja toistokäskey päättynyt.

```
def main():  
    print "Ohjelma keraa saatilastoja."  
    syote = raw_input("Monenko paivan tiedot haluat antaa? ")  
    paiva_lkm = int(syote)  
    i = 0  
    sadepaivien_lkm = 0  
    lamposumma = 0.0  
    while i < paiva_lkm:  
        syote = raw_input("Anna paivan lampotila (C): ")  
        lampotila = float(syote)  
        lamposumma += lampotila  
        syote = raw_input("Anna saman paivan sademaara (mm): ")  
        sademaara = float(syote)  
        if sademaara >= 1.0:  
            sadepaivien_lkm += 1  
        i += 1  
    if paiva_lkm == 0:  
        print "Et antanut yhdenkaan paivan tietoja."  
    else:  
        keskiarvo = lamposumma / paiva_lkm  
        print "Lampotilojen keskiarvo on", keskiarvo, "C."  
        print "Sadepaivia oli", sadepaivien_lkm, "kpl."  
  
main()
```

Esimerkki ohjelman suorituksesta:

```
Ohjelma keraa saatilastoja.
Monenko paivan tiedot haluat antaa? 8
Anna paivan lampotila (C): 12.0
Anna saman paivan sademaara (mm): 3.0
Anna paivan lampotila (C): 18.5
Anna saman paivan sademaara (mm): 0.0
Anna paivan lampotila (C): 22.1
Anna saman paivan sademaara (mm): 0.0
Anna paivan lampotila (C): 11.5
Anna saman paivan sademaara (mm): 1.5
Anna paivan lampotila (C): 9.0
Anna saman paivan sademaara (mm): 0.5
Anna paivan lampotila (C): 16.0
Anna saman paivan sademaara (mm): 0.0
Anna paivan lampotila (C): 13.3
Anna saman paivan sademaara (mm): 4.5
Anna paivan lampotila (C): 18.0
Anna saman paivan sademaara (mm): 0.0
Lampotilojen keskiarvo on 15.05 C.
Sadepaivia oli 3 kpl.
```

3.2.3 Iteraatioesimerkki

Insinöörimatematiikassa törmätään usein tilanteeseen, jossa jokin yhtälö pitää ratkaista *iteroimalla*, koska yhtälölle ei ole suoraa ratkaisukaavaa. Iteroinnissa aluksi arvataan yhtälön juurelle (ratkaisulle) jokin arvo. Tämän jälkeen arvaus sijoitetaan sopivaan lausekkeeseen ja näin saatua arvoa käytetään parempana arvauksena. Se sijoitetaan edelleen lausekkeeseen, jolloin saadaan vielä parempi arvaus ja niin edelleen, kunnes arvaus on riittävän lähellä oikeaa arvoa. Aina arvaus ei parane joka kierroksella, mutta jos iterointimenetelmä on oikein valittu, yleensä saadut arvaukset vähitellen lähenevät oikeaa ratkaisua.

Tarkastellaan esimerkkinä käyttäjän antaman luvun x neliöjuuren laskemista Newtonin iteraatiolla. Neliöjuuren laskemista varten Python-kirjastoon on kirjoitettu valmiiksi oma funktio, joten esimerkkiohjelmamme ei ole sen vuoksi mitenkään välttämätön. Se on tässä valittu kuitenkin esimerkiksi iteroinnista yksinkertaisuutensa vuoksi.

Haluamme siis löytää luvun y siten, että $y = \sqrt{x}$. Toisin sanoen on etsittävä funktion $f(y) = y^2 - x$ nollakohta. Newtonin iteraatio perustuu yleisesti siihen, että jos meillä on funktion $f(y)$ nollakohdalle arvaus y_n , niin parempi arvaus y_{n+1} saadaan kaavalla

$$y_{n+1} = y_n - \frac{f(y_n)}{f'(y_n)}$$

missä $f'(y)$ tarkoittaa funktion f derivaattaa muuttujan y suhteen. Kaava on saatu siitä, että tarkastellaan funktion $f(y)$ tangenttia kohdassa y_n ja on laskettu, missä kohdassa tangenttisuora leikkaa x -akselin.

Kun annettuun kaavaan sijoitetaan funktio $f(y) = y^2 - x$, ja sievennetään saatu lauseke, saadaan iterointikaavaksi

$$y_{n+1} = \frac{1}{2}(y_n + \frac{x}{y_n})$$

Tämän perusteella voidaan siis laskea muuttujan x neliöjuurelle parempi arvaus y_{n+1} , kun vanha arvaus on y_n . Iteraatiossa lähdetään liikkeelle mistä tahansa positiivisesta alkuarvauksesta, esimerkiksi ykkösestä.

Ohjelma tarvitsee vielä tiedon siitä, koska saatu arvaus on riittävän hyvä eli koska iterointi pitää lopettaa. Yksi yleinen menetelmä on tarkastella kahden perättäisen arvauksen välistä eroa ja lopettaa silloin, kun tämä ero on tarpeeksi pieni. Menetelmä toimii vain silloin, kun arvaus joka kierroksella lähenee oikeaa arvausta. Jos arvaukset voivat lähentyä jotain paikallista maksimia tai minimiä, joka ei ole kuitenkaan oikean ratkaisun lähellä, tällä kriteerillä saatu tulos voi olla kaukana oikeasta. Neliöjuuren hakemiseen tämä kriteeri kuitenkin sopii.

Kun tutkitaan, kuinka lähellä uusi arvaus on lähellä edellistä arvausta, on kätevää käyttää apuna itseisarvon laskemista. Etukäteen ei ole tietoa siitä, onko uusi arvaus suurempi vai pienempi kuin edellinen arvaus. Tämän vuoksi on helpointa tehdä niin, että lasketaan kahden peräkkäisen luvun välinen erotus ja otetaan siitä itseisarvo. Itseisarvon laskemiseen Pythonissa valmiina funktio `abs`. Luvun `arvo` itseisarvo voidaan laskea kirjoittamalla `abs(arvo)`.

Neliöjuuren laskeva ohjelma on alla. Koska neliöjuurta ei ole määritelty negatiivisille luvuille, ohjelma tarkistaa ensin, että käyttäjän antama luku ei ole negatiivinen, ja laskee neliöjuuren vain ei-negatiivisille luvuille.

```
def main():
    TARKKUUS = 0.0001
    rivi = raw_input("Minka luvun neliöjuuri lasketaan? ")
    x = float(rivi)
    if x < 0:
        print "Neliöjuurta ei ole määritelty negatiivisille luvuille"
    else:
        arvaus = 1.0
        uusi_arvaus = 0.5 * (arvaus + x / arvaus)
        while abs(uusi_arvaus - arvaus) > TARKKUUS:
            arvaus = uusi_arvaus
            uusi_arvaus = 0.5 * (arvaus + x / arvaus)
        print "luvun", x, "neliöjuuri on", uusi_arvaus

main()
```

Esimerkki ohjelman suorituksesta:

```
Minka luvun neliöjuuri lasketaan? 57.0
luvun 57.0 neliöjuuri on 7.54983443527
```

Toinen esimerkki:

```
Minka luvun neliojuuri lasketaan? -9.0
Neliojuurta ei ole määritelty negatiivisille luvuille
```

3.2.4 Toistokäske for ja range-funktio

Toinen Python-kielessä käytettävä toistokäske on `for`. Se on tarkoitettu tilanteisiin, jossa käydään läpi jonkin lukujonon tai rakenteen kaikki alkiot järjestyksessä. Perehdyimme `for`-käskyn käyttämiseen eri rakenteiden yhteydessä myöhemmin, kun näitä rakenteita (lista, merkkijonot, sanakirja) esitellään tarkemmin. Tässä vaiheessa tarkastellaan kuitenkin lyhyesti `for`-käskyn käyttöä lukujonojen yhteydessä. (Oikeastaan tässä lukujonoina käsiteltävät rakenteet ovat Pythonissa listoja, mutta koska listoja käsitellään tarkemmin vasta luvussa 5, puhutaan tässä kappaleessa lukujonoista).

Python-kielessä saa generoitua kokonaislukujonon haluamaltaan väliltä funktion `range` avulla. Käske `range(n)` generoi lukujonon, joka sisältää järjestyksessä kaikki kokonaisluvut nollasta `n-1`:een saakka. Jos nyt kirjoitetaan käske

```
for i in range(n):
    kasky
```

tarkoittaa se: suorita `kasky` vuorotellen jokaiselle `i:n` arvolle, joka kuuluu `range(n):n` generoimaan lukujonoon. Ensimmäisellä kierroksella siis `kasky` suoritetaan niin, että `i:n` arvo on 0, toisella kierroksella `i:n` arvo on 1, kolmannella 2 ja niin edelleen, kunnes viimeisellä kierroksella `i:n` arvo on `n-1`. Esimerkiksi alla oleva ohjelma tulostaa 6:n kertotaulun (niin, että myös laskun `0 * 6` tulos on mukana):

```
def main():
    for i in range(11):
        tulo = i * 6
        print i, "* 6 =", tulo

main()
```

Ohjelman tulostus siis näyttää seuraavalta:

```
0 * 6 = 0
1 * 6 = 6
2 * 6 = 12
3 * 6 = 18
4 * 6 = 24
5 * 6 = 30
6 * 6 = 36
7 * 6 = 42
8 * 6 = 48
9 * 6 = 54
10 * 6 = 60
```

Joka kierroksella laskettavaa tuloa ei tarvitse välttämättä tallentaa muuttujaan, vaan kertolasku voidaan antaa myös suoraan tulostuskäskyssä:

```
def main():
    for i in range(11):
        print i, "* 6 =", i * 6

main()
```

Ohjelman tulostus on täsmälleen sama kuin edellä.

Funktio **range** luo siis oletusarvoisesti lukujonon, jonka ensimmäinen alkio on 0. Jos lukujonon halutaan alkavan jostain muusta luvusta, voidaan se tehdä antamalla **range**-funktiolle sulkujen sisällä ensin haluttu lähtöarvo, esimerkiksi **range(1,n)** tuottaa lukujonon, joka sisältää kokonaisluvut luvusta 1 lukuun **n-1** asti. Seuraava ohjelma tulostaa kuuden kertotaulun niin, että siinä ei ole mukana riviä, joka sisältää kertolaskun $0 * 6$.

```
def main():
    for i in range(1, 11):
        print i, "* 6 =", i * 6

main()
```

Oletusarvoisesti **range**-funktio luo lukujonon, joka sisältää kaikki halutun välin kokonaisluvut järjestyksessä. Jos kuitenkin halutaan, että lukujonossa peräkkäisten lukujen erotus on suurempi kuin 1, voidaan haluttu väli antaa **range**-funktiolle kolmantena tietona. **range(alaraja, ylaraja, vali)** tuottaa lukujonon, jossa esiintyvät **vali**:n välein olevat luvut alkaen **alarajasta** ja päättyen viimeiseen lukuun, joka on pienempi kuin **ylaraja**. Esimerkiksi käsky

```
for i in range(5, 19, 3)
    print i
```

Tulostaa

```
5
8
11
14
17
```

3.2.5 Tulostuksen muotoilusta

Ennen kuin jatketaan toistokäskyistä ja niitä käyttävistä esimerkeistä, katsotaan vähän sitä, miten ohjelmoija voi vaikuttaa ohjelman tulostuksen muotoiluun.

Tähänastissa esimerkeissä desimaaliluvut on tulostettu sillä tarkkuudella, mitä Python-tulkki on oletuksena käyttänyt. Käytännössä tämä on tarkoittanut sitä, että tulostustetuissa luvuissa on usein ollut tarpeettoman monta numeroa. Tulostuksesta tulisi selvästi siistimpi, jos desimaalipisteen jälkeen tulevien numeroiden määrää rajoitettaisiin. Tämä voidaan tehdä tulostuksen muotoilun avulla.

Muotoilun avulla voidaan myös määritellä, miten leveään kenttään kokonaisluvut ja merkkijonot tulostetaan. Kentällä tarkoitetaan sitä aluetta, joka tulostuksessa käytetään jonkin asian esittämiseen. Jos kentän leveydeksi on määritelty esimerkiksi 8, niin luvulle varataan tulostuksessa 8 merkin levyinen alue, vaikka itse luku veisikin vain 2 merkkiä. Joko ennen lukua tai sen jälkeen kirjoitetaan ylimääräisiä välilyöntejä. (Jos luku on niin suuri, että se ei mahdu sille varattuun kenttään, osaa luvusta ei kuitenkaan jätetä tulostamatta, vaan luvun annetaan käyttää enemmän tilaa kuin mitä sille on muotoilussa määrätty.) Kentän leveyden määrittelyä tarvitaan esimerkiksi silloin, kun halutaan tulostaa useita arvoja peräkkäisille riveille niin, että vastaavat arvot tulevat rivillä aina samaan kohtaan.

Kun halutaan vaikuttaa `print`-käskyllä tulostettavan rivin muotoiluun, kirjoitetaan ensin lainausmerkkien sisälle tulostettavalle riville tuleva vakioteksti. Tämän tekstin keskelle lisätään *muotoilukoodeja* niihin paikkoihin, joihin tulostuksessa halutaan tulevan jonkin muuttujan arvo. Muotoilukoodi osoittaa, mihin paikkaan muuttujan arvo tulee tulostettavassa tekstissä, ja lisäksi se kertoo, miten tulostettava arvo muotoillaan, esimerkiksi kuinka leveä kenttä arvolle varataan ja montako desimaalia desimaaliluvusta tulostetaan. Lainausmerkeissä olevan tekstin jälkeen kirjoitetaan `%`-merkki, ja sen jälkeen luetellaan sulkujen sisällä niiden muuttujien nimet, joiden arvot rivillä halutaan tulostaa. Riviä tulostettaessa muotoilukoodit korvataan luetelossa olevien muuttujien arvoilla niin, että ensimmäinen muotoilukoodi korvataan listan ensimmäisen muuttujan arvolla, toinen muotoilukoodi listan toisen muuttujan arvolla jne.

Muotoilukoodi alkaa aina `%`-merkillä. Sen jälkeen tulee arvolle varattavan kentän leveys kokonaislukuna. Leveys voidaan jättää myös pois, jolloin arvolle varataan sen tarvitsema tila (esimerkiksi 4-numeroiselle kokonaisluvulle 4 merkin levyinen kenttä). Desimaalilukuja koskevilla muotoilukoodeissa tulee seuraavaksi piste ja tämän jälkeen toinen luku, joka kertoo, kuinka monta numeroa esitetään desimaalipisteen jälkeen. Viimeisenä muotoilukoodissa on *määrittelykirjain*, joka kertoo, minkä tyyppinen arvo kohtaan tulee, esimerkiksi `d`, kun on kysymyksessä kokonaisluku, `s`, jos kysymyksessä on merkkijono ja `f`, `e` tai `g`, jos kysymyksessä on desimaaliluku. (Muotoilukoodissa voi olla myös muita osia tai muita kirjaimia erilaisia tyyppejä varten. Niitä ei esitetä tässä sen tarkemmin, mutta kiinnostunut lukija voi tutkia asiaa tarkemmin Pythonin omasta dokumentaatiosta.)

Seuraavaksi joitakin esimerkkejä muotoilukoodien käytöstä ja niiden selityksiä. Esimerkit eivät ole kokonaisia ohjelmia, vaan Python-tulkille on annettu yksittäisiä käskyjä kappaleessa 2.1 kuvatulla tavalla.

```
>>> kertoja = 5
>>> kerrottava = 8
>>> tulos = kertoja * kerrottava
>>> print "%3d kertaa %3d on %6d" % (kertoja, kerrottava, tulos)
    5 kertaa    8 on    40
```


Tässä on kerrottu, että tulostettavaan tekstiin tulee ensin kokonaislukuarvo, jolle varataan 3 merkin levyinen kenttä, sen jälkeen teksti "kertaa ", sitten kokonaislukuarvo, jolle varataan 3 merkin levyinen kenttä, sen jälkeen teksti "on "ja lopuksi kokonaislukuarvo, jolle varataan kuuden merkin levyinen kenttä. Tulostuksessa ensimmäisen muotoilukoodin paikalle sijoitetaan muuttujan **kertoja** arvo, toisen koodin paikalle muuttujan **kerrottava** arvo ja kolmannen koodin paikalle muuttujan **tulos** arvo.

```
>>> etunimi1 = "Matti"
>>> sukunimi1 = "Virtanen"
>>> palkka1 = 2800
>>> etunimi2 = "Tiina-Maija"
>>> sukunimi2 = "Pomo"
>>> palkka2 = 11000
>>> print "%15s %15s %5d euroa" % (sukunimi1, etunimi1, palkka1)
      Virtanen           Matti  2800 euroa
>>> print "%15s %15s %5d euroa" % (sukunimi2, etunimi2, palkka2)
      Pomo      Tiina-Maija 11000 euroa
```

Tässä on muotoilukoodien avulla määritelty merkkijonojen ja kokonaisluvun kentän leveys. Näin peräkkäin tulostettavilla riveillä sarakkeet menevät päällekkäin, vaikka merkkijonojen pituus ja lukujen suuruus vaihtelevat. Oletuksen mukaisesti sarakkeet on tasattu niin, että niiden oikea reuna on samassa kohdassa. Jos halutaan säätää tulostus kentän vasempaan reunaan, lisätään muotoilukoodiin %-merkin jälkeen merkki -, kuten alla on tehty etunimiä ja sukunimiä tulostettaessa:

```
>>> print "%-15s %-15s %5d euroa" % (sukunimi1, etunimi1, palkka1)
Virtanen      Matti           2800 euroa
>>> print "%-15s %-15s %5d euroa" % (sukunimi2, etunimi2, palkka2)
Pomo          Tiina-Maija     11000 euroa
```

Seuraavaksi esimerkki desimaalilukujen tulostamisesta. Ensimmäisessä esimerkissä luvut on tulostettu määrittelykirjaimen **f** avulla. Esimerkissä tulostuskäskyn ensimmäisen rivin lopussa esiintyy merkki \. Tämä merkki kertoo, että käsky jatkuu seuraavalle riville, koska se ei mahtunut kokonaan yhdelle riville. Seuraavan rivin alussa oleva ... ei ole ohjelmoijan kirjoitusta, vaan Python-tulkki lisää sen automaattisesti seuraavan rivin alkuun silloin, kun edellistä riviä jatketaan.

```
>>> pituus = 4.5678945
>>> leveys = 12.84593
>>> pinta_ala = pituus * leveys
>>> print "Pituus on %5.2f m, leveys %5.2f m, pinta-ala %8.2f m2" % \
... (pituus, leveys, pinta_ala)
Pituus on  4.57 m, leveys 12.85 m, pinta-ala   58.68 m2
```

Jos muotoilukoodissa ei anneta kentän leveyttä, luvulle varataan tarpeellinen määrä tilaa. Muotoilukoodilla voi tällöinkin vaikuttaa esimerkiksi siihen, kuinka monta desimaalia desimaaliluvusta tulostetaan:

```
>>> print "Pituus on %.2f m, leveys %.2f m, pinta-ala %.2f m2" % \
... (pituus, leveys, pinta_ala)
Pituus on 4.57 m, leveys 12.85 m, pinta-ala 58.68 m2
```

Seuraavassa esimerkissä samat luvut on tulostettu määrittelykirjaimen `e` avulla. Tällöin desimaaliluku esitetään niin, että desimaalipisteen edessä on vain yksi numero ja lisäksi kerrotaan, millä kymmenen eksponentilla luku pitää kertoa. Esimerkiksi $5.87e+01$ tarkoittaa $5.87 \cdot 10^1$. Kaksi ensimmäistä lukua eivät enää mahdu niille varattuun kenttään, mutta kuten esimerkistä nähdään, kentän leveyttä kasvatetaan tarvittaessa muotoilukoodissa annettua leveyttä suuremmaksi.

```
>>> print "Pituus on %5.2e m, leveys %5.2e m, pinta-ala %8.2e m2" % \
... (pituus, leveys, pinta_ala)
Pituus on 4.57e+00 m, leveys 1.28e+01 m, pinta-ala 5.87e+01 m2
```

Jos ei ole tietoa tulostettavan desimaaliluvun suuruusluokasta, voi käyttää määrittelykirjainta `g`. Tällöin luku tulostetaan ilman eksponenttiosaa, jos näin voidaan siististi tehdä ja eksponenttiosan kanssa, jos luku on itseisarvoltaan hyvin pieni tai suuri. Määrittelykirjainta `g` käytettäessä pisteen jälkeen tuleva luku ei kuitenkaan enää määrää desimaalipisteen jälkeen tulevien lukujen lukumäärää, vaan tulostuksessa esiintyvien merkitsevien numeroiden lukumäärää.

```
>>> pieni_luku = 1.2308e01
>>> suuri_luku = 14.5e20
>>> tulo = pieni_luku * suuri_luku
>>> print "Kun kerrotaan %5.4g ja %8.4g, saadaan %10.4g" % \
... (pieni_luku, suuri_luku, tulo)
Kun kerrotaan 12.31 ja 1.45e+21, saadaan 1.785e+22
```

3.2.6 Asuntolainaesimerkki

Tarkastellaan alussa mainittua esimerkkiä. Halutaan kirjoittaa ohjelma, joka tulostaa tasalyhenteisen lainan maksusuunnitelman eli kuukausittain maksettavat korko- ja lyhenneyserät. Ohjelma pyytää käyttäjältä laina-ajan vuosina, lainasumman sekä korkoprosentin. Yksinkertaisuuden vuoksi oletetaan, että korkoprosentti pysyy samana koko laina-ajan.

Kuukausittainen lyhenneyserä saadaan jakamalla lainasumma laina-aikaan kuuluvien kuukausien määrällä. Lyhenne pysyy koko laina-ajan samana. Kuukausittain maksettava korkoerä taas vaihtelee sen mukaan, kuinka paljon lainan pääomaa on vielä jäljellä. Jokaista kuukautta kohti lasketaan jäljellä olevan pääoman aiheuttama korkoerä ja tämän jälkeen vähennetään lyhenneyserä pääomasta. Ohjelma on kirjoitettu alla `while`-käskyn avulla. Yksinkertaisuuden vuoksi pyöristysvirheiden mahdollisuutta ei ole otettu huomioon, vaan yhteensä takaisin maksettava lainapääoma voi poiketa muutamalla sentillä alkuperäisestä lainasummasta.

```

def main():
    print "Ohjelma laskee asuntolainan kuukausierat."
    rivi = raw_input("Anna lainasumma: ")
    lainasumma = float(rivi)
    rivi = raw_input("Anna laina-aika vuosina: ")
    laina_aika = int(rivi)
    if laina_aika < 1:
        print "liian lyhyt laina-aika"
    else:
        kk_lkm = 12 * laina_aika
        rivi = raw_input("Anna korkoprosentti: ")
        korko = float(rivi)
        lyhennys = lainasumma / kk_lkm
        paaoma = lainasumma
        i = 0
        print "      lyhennys      korko      yhteensa"
        while i < kk_lkm:
            i = i + 1
            korkoera = korko / 1200.0 * paaoma
            paaoma = paaoma - lyhennys
            kuukausiera = korkoera + lyhennys
            print "%2d. %8.2f %8.2f %8.2f" % \
                (i, lyhennys, korkoera, kuukausiera)

main()

```

Esimerkki ohjelman suorituksesta:

Ohjelma laskee asuntolainan kuukausierat.

Anna lainasumma: 20000

Anna laina-aika vuosina: 2

Anna korkoprosentti: 5.5

	lyhennys	korko	yhteensa
1.	833.33	91.67	925.00
2.	833.33	87.85	921.18
3.	833.33	84.03	917.36
4.	833.33	80.21	913.54
5.	833.33	76.39	909.72
6.	833.33	72.57	905.90
7.	833.33	68.75	902.08
8.	833.33	64.93	898.26
9.	833.33	61.11	894.44
10.	833.33	57.29	890.62
11.	833.33	53.47	886.81
12.	833.33	49.65	882.99
13.	833.33	45.83	879.17
14.	833.33	42.01	875.35
15.	833.33	38.19	871.53
16.	833.33	34.37	867.71
17.	833.33	30.56	863.89

18.	833.33	26.74	860.07
19.	833.33	22.92	856.25
20.	833.33	19.10	852.43
21.	833.33	15.28	848.61
22.	833.33	11.46	844.79
23.	833.33	7.64	840.97
24.	833.33	3.82	837.15

Toinen esimerkki:

Ohjelma laskee asuntolainan kuukausierat.

Anna lainasumma: 100000

Anna laina-aika vuosina: 0

liian lyhyt laina-aika

Sama ohjelma voidaan kirjoittaa `for`-käskyn avulla seuraavasti:

```
def main():
    print "Ohjelma laskee asuntolainan kuukausierat."
    rivi = raw_input("Anna lainasumma: ")
    lainasumma = float(rivi)
    rivi = raw_input("Anna laina-aika vuosina: ")
    laina_aika = int(rivi)
    if laina_aika < 1:
        print "liian lyhyt laina-aika"
    else:
        kk_lkm = 12 * laina_aika
        rivi = raw_input("Anna korkoprosentti: ")
        korko = float(rivi)
        lyhennys = lainasumma / kk_lkm
        paaoma = lainasumma
        print "    lyhennys    korko    yhteensa"
        for i in range(1, kk_lkm + 1):
            korkoera = korko / 1200.0 * paaoma
            paaoma = paaoma - lyhennys
            kuukausiera = korkoera + lyhennys
            print "%2d. %8.2f %8.2f %8.2f" % \
                (i, lyhennys, korkoera, kuukausiera)

main()
```

Tässä ohjelmassa silmukkalaskuria `i` ei siis alusteta eikä sen arvoa kasvateta joka kierroksella, koska `for`-käsky huolehtii näistä toimenpiteistä yhdessä `range`-funktion kanssa.

Luku 4

Funktiot

Todellisessa elämässä tarvittavat ohjelmat ovat usein tähän asti esitettyjä ohjelmia selvästi pitempiä, usein tuhansien ja jopa kymmenien tuhansien rivien pituisia. Ohjelman rakenteen selkeyttämiseksi ohjelma jaetaan tällöin pienempiin osiin, funktioihin. Funktio on ohjelman osa, jolle on annettu oma nimi. Tyypillisesti funktio suorittaa jonkin tehtävän.

Kun halutaan, että funktio suoritetaan, kirjoitetaan ohjelmaan käsky, joka *kutsuu* funktiota. Funktion kutsu voi olla joko pääohjelmassa tai sitten toisen funktion sisällä.

4.1 Yksinkertaisia esimerkkejä

Tarkastellaan seuraavaa esimerkkiä: halutaan kirjoittaa ohjelma, joka tulostaa kuva-ruudulle alla olevan mallin mukaisen kuvion.

```
*
***
*****
*
***
*****
*
***
*****
```

Havaitaan, että kuvio muodostuu kolmesta kolmiosta. Ohjelma voidaan kirjoittaa nyt niin, että kirjoitetaan funktio `tulosta_kolmio`, joka tulostaa yhden kolmion ja suoritetaan tämä funktio kolme kertaa. Funktio määritellään samaan tapaan kuin pääohjelmakin. Määrittely aloitetaan sanalla `def` ja funktion nimellä, jonka jälkeen tulevat sulut ja kaksoispiste. Seuraavalta riviltä alkavat sitten funktioon kuuluvat käskyt. Jälleen sisennysten avulla osoitetaan, mitkä käskyt kuuluvat tämän funktion sisälle.

Pääohjelman tehtäväksi jää kutsua funktiota `tulosta_kolmio` kolme kertaa. Funktiota kutsutaan kirjoittamalla sen nimi ja nimen perään sulut. Funktion kutsu saa

aikaan sen, että pääohjelman suoritus tavallaan keskeytetään ja siirrytään suorittamaan funktioon kuuluvia käskyjä. Kun funktio suoritus päättyy, siirrytään takaisin pääohjelmaan ja jatketaan siitä kohdasta, jossa pääohjelman suoritus keskeytyi.

Ohjelma on kokonaisuudessaan seuraava:

```
def tulosta_kolmio():  
    print "  *  "  
    print " *** "  
    print "*****"
```

```
def main():  
    tulosta_kolmio()  
    tulosta_kolmio()  
    tulosta_kolmio()
```

```
main()
```

Ohjelma tulostaa edellä esitetyn kuvion. Koska pääohjelmassa suoritetaan sama käsky (funktion `tulosta_kolmio` kutsu) kolme kertaa peräkkäin, voidaan kutsu kirjoittaa myös toistokäskyn sisään. Jos vielä kutsukertojen määrä määritellään vakioksi, on sitä helppo muuttaa myöhemmin. Muutettu pääohjelma on seuraavan näköinen:

```
def main():  
    KERRAT = 3  
    for i in range(KERRAT):  
        tulosta_kolmio()
```

Ohjelman muut osat jäävät ennalleen. Toistokäskyn sisällä oleva käsky (funktion `tulosta_kolmio` kutsu) ei riipu mitenkään toistokäskyssä käytetystä muuttujasta `i`, vaan toistettava käsky suoritetaan joka kerta täysin samalla tavalla. Muuttujaa `i` voidaan kuitenkin käyttää tällä tavalla pitämään huolta siitä, että toistokäskyä suoritetaan juuri haluttu määrä kierroksia.

4.2 Parametrit

Tarkastellaan seuraavaa esimerkkiä: haluamme laatia ohjelman, joka kertoo, miten sijoituksen arvo kasvaa vuosittain, kun ohjelmalle annetaan sijoitettava arvo, sijoitusaika ja oletettu vuosittainen tuottoprosentti (oletetaan, että tuottoprosentti pysyy samana koko sijoitusajan). Haluamme siis, että ohjelma tulostaa luettelon, jossa on sijoituksen arvon kunkin vuoden päätyttyä.

Ohjelma koostuu periaatteessa kahdesta eri osasta: Ensin pyydetään käyttäjältä sijoituksen tiedot. Tämän jälkeen lasketaan sijoituksen arvon kehittyminen ja tulostetaan arvot eri vuosina. Näistä jälkimmäinen sopii hyvin kirjoitettavaksi omaksi funktiokseen, joka voi olla nimeltään esimerkiksi `laske_arvokehitys`. Tämä funktio

tarvitsee kuitenkin lähtötietoinaan tiedon sijoituksen alkuperäisestä arvosta, sijoitustajasta ja tuottoprosentista. Nämä tiedot voidaan välittää funktiolle *parametrien* avulla.

Parametri on tapa välittää funktiota kutsuvalta ohjelman osalta tietoa funktiolle. Funktion käyttämät parametrit on kerrottu funktion määrittelyn otsikossa sulkujen sisässä. Esimerkiksi funktion `laske_arvokehitys` määrittelyn otsikko voisi tällöin olla:

```
def laske_arvokehitys(paaoma, aika, tuottoprosentti):
```

Parametreja `paaoma`, `aika` ja `tuottoprosentti` voi käyttää funktion sisällä samalla tavalla kuin mitä tahansa muuttujia. Se, mikä arvo näille parametreille annetaan funktion suorituksen alussa, määrätään funktiota kutsuttaessa funktion nimen perässä olevien sulkujen sisällä. Jos esimerkiksi funktiota kutsutaan

```
laske_arvokehitys(5000.0, 5, 4.5)
```

lähdetään funktiota `laske_arvokehitys` suorittamaan niin, että parametrin `paaoma` arvo on `5000.0`, parametrin `aika` arvo `5` ja parametrin `tuottoprosentti` arvo `4.5`. Kutsussa olevat arvot annetaan siis parametrien arvoksi samassa järjestyksessä kuin ne on funktion määrittelyn otsikossa ja funktion kutsussa lueteltu. Määrittelyn otsikossa ensimmäisenä oleva parametri saa arvokseen kutsussa ensimmäisenä luetellun parametrin ja niin edelleen.

Funktion kutsussa esiintyvien parametrien arvojen ei tarvitse olla välttämättä vakioita, vaan ne voivat olla mitä tahansa lausekkeita, joiden arvo voidaan laskea, esimerkiksi

```
laske_arvokehitys(500.0 + 600, 2 + 1, 9.0 / 2)
```

tai

```
laske_arvokehitys(muuttuja1, muuttuja2, muuttuja3)
```

missä `muuttuja1`, `muuttuja2` ja `muuttuja3` ovat muuttujia, joille on annettu arvo ennen funktion kutsumista.

Samaa funktiota voidaan kutsua myös esimerkiksi samasta pääohjelmasta useita kertoja eri parametrien arvoilla.

Seuraavaksi on esitetty sijoituksen arvokehityksen laskeva ohjelma.

```
def laske_arvokehitys(paaoma, aika, tuottoprosentti):
    print "Sijoituksen arvo vuoden lopussa:"
    print "vuosi  arvo"
    for i in range(1, aika + 1):
        paaoma = paaoma * (1.0 + tuottoprosentti / 100.0)
        print "%2d. %10.2f euroa" % (i, paaoma)

def main():
    print "Ohjelma laskee sijoituksen arvon kehittymisen vuosittain"
    rivi = raw_input("Anna sijoitettava summa (euroa): ")
    summa = float(rivi)
    rivi = raw_input("Anna sijoitusaika (vuotta): ")
    vuodet = int(rivi)
    rivi = raw_input("Anna odotettu tuottoprosentti: ")
    tuotto = float(rivi)
    laske_arvokehitys(summa, vuodet, tuotto)

main()
```

Esimerkki ohjelman suorituksesta:

```
Ohjelma laskee sijoituksen arvon kehittymisen vuosittain
Anna sijoitettava summa (euroa): 20000
Anna sijoitusaika (vuotta): 5
Anna odotettu tuottoprosentti: 4.5
Sijoituksen arvo vuoden lopussa:
vuosi  arvo
1.    20900.00 euroa
2.    21840.50 euroa
3.    22823.32 euroa
4.    23850.37 euroa
5.    24923.64 euroa
```

Myös pääohjelman se osa, joka pyytää lähtötiedot käyttäjältä, sopisi hyvin omaksi funktiokseen. Tässä vaiheessa opituilla tiedoilla ei ole kuitenkaan vielä keinoja saada funktion käyttäjältä lukemia arvoja pääohjelman ja sitä kautta toisen funktion käyttöön.

4.3 Arvon palauttavat funktiot

Tarkastellaan vähän toisenlaista versiota sijoituksen arvon kehittymisen laskevasta ohjelmasta: tällä kerralla käyttäjä haluaa vertailla useaa eri sijoitusmahdollisuutta, joilla on eri vuosituotto. Käyttäjällä on mielessään sijoitettava pääoma ja sijoitusaika ja hän haluaa vertailla pääoman arvoa sijoitusajan jälkeen eri sijoitustavoissa.

Ohjelmassa käyttäjä antaa oletetun vuosituoton käyttötilille, sijoitustilille, korko-rahastosijoitukselle ja osakerahastosijoitukselle. Ohjelma laskee käyttäjän antaman

pääoman arvon annetun sijoitusajan jälkeen ja tulostaa pääoman ennustetun arvon eri sijoitustavoille.

Tässä ohjelmassa pääoman arvo sijoitusajan jälkeen pitää laskea neljä eri kertaa. Jokaisella kerralla käytetään samaa kaavaa, mutta käytetty vuosituottoprosentti vaihtelee. On siis järkevää tehdä oma funktio, joka saa parametrina pääoman, sijoitusajan ja tuottoprosentin ja laskee pääoman arvon sijoitusajan jälkeen.

Tällä kerralla ei kuitenkaan haluta, että arvon laskeva funktio tulostaa käyttäjälle sijoituksen arvon, vaan tulostus halutaan tehdä pääohjelmassa. Näin funktiota voidaan käyttää monipuolisemmin, kun sen laskeman arvon tulostus on erotettu itse laskemisesta. Funktion laskema arvo voidaan tulostaa ohjelmassa vasta selvästi myöhemmin kuin itse laskeminen tapahtui tai laskettua arvoa voidaan käyttää ohjelmassa myöhemmin hyväksi.

Määritellään siis funktio `laske_arvo`, joka laskee sijoituksen arvon annetun sijoitusajan jälkeen. Alkuperäinen pääoma, sijoitusaika ja vuosittainen tuottoprosentti annetaan tälle funktiolle parametreina. Nyt tarvitaan kuitenkin jokin keino, jolla pääohjelma saa tietoonsa funktion laskeman arvon, jotta tätä arvoa voitaisiin käyttää pääohjelmassa. Tähän tarkoitukseen käytetään *arvon palauttamista*.

Funktio saadaan palauttamaan jokin arvo kirjoittamalla

```
return lauseke
```

missä `lauseke` voi olla mikä tahansa lauseke, jonka arvo voidaan laskea, myös pelkkä muuttujan nimi. Arvon palauttaminen tarkoittaa sitä, että lasketaan lausekkeen arvo, päätetään funktion suoritus ja palataan takaisin sinne kohtaan, missä funktiota kutsuttiin. Tässä kohdassa funktion palauttama lausekkeen arvo on käytettävissä: se voidaan esimerkiksi ottaa talteen johonkin muuttujaan sijoituskäskyn avulla tai tulostaa suoraan `print`-käskyssä. Tätä selvennetään alla olevassa esimerkissä.

Funktio `laske_arvo` voidaan kirjoittaa esimerkiksi seuraavasti:

```
def laske_arvo(paaoma, aika, vuosituotto):  
    loppuarvo = (1.0 + vuosituotto/100.0) ** aika * paaoma  
    return loppuarvo
```

Tässä on ensin laskettu sijoituksen arvo annettujen vuosien jälkeen, sijoitettu näin saatu arvo muuttujaan `loppuarvo` ja palautettu muuttujan `loppuarvo` arvo. Palautettu arvo saadaan käyttöön siellä, missä funktiota kutsutaan esimerkiksi sijoittamalla arvo johonkin muuttujaan seuraavasti.

```
sijoituksen_arvo = laske_arvo(10000, 5, 4.0)
```

Tässä on kutsuttu funktiota `laske_arvo` suluissa annetuilla parametrien arvoilla. Funktion suorittamisen jälkeen sen palauttama arvo on sijoitettu muuttujaan `sijoituksen_arvo`. Tämän jälkeen muuttujaa `sijoituksen_arvo` voi käyttää ohjelmassa samaan tapaan kuin mitä tahansa muuta muuttujaa. Sijoituskäsky siis suoritetaan ihan samalla tavalla kuin aikaisemmissa esimerkeissä esitetyt sijoituskäskyt:

Ensin lasketaan sijoituskäskyn oikealla puolella olevan lausekkeen arvo, mikä funktiokutsun tapauksessa tarkoittaa kutsutun funktion suorittamista suluissa annetuilla parametrien arvoilla. Tämän jälkeen lausekkeen arvo eli funktion palauttama arvo annetaan arvoksi sijoituskäskyn vasemmalla puolella olevalle muuttujalle.

Funktion palauttamaa arvoa voidaan käyttää myös suoraan ilman että arvo tallennetaan minkään muuttujan arvoksi, esimerkiksi seuraavasti

```
print "Arvo lopuksi", laske_arvo(10000, 5, 4.0)
```

Tässä kutsutaan ensin funktiota `laske_arvo`, suoritetaan funktio ja sen jälkeen tulostetaan funktion palauttama arvo yhdessä muun `print`-käskyssä annetun tekstin kanssa. Tässä tapauksessa funktion palauttamaa arvoa ei ole kuitenkaan tallennettu minkään muuttujan arvoksi, joten arvoa ei voida käyttää ohjelmassa enää tämän jälkeen muuten kuin kutsumalla funktiota uudestaan.

Myös funktio `laske_arvo` voidaan kirjoittaa toisella tavalla kuin edellä on esitetty. Kuten kerrottiin, `return`-käskyssä voi palautettavana arvona olla mikä tahansa lauseke, jonka arvo voidaan laskea. Niinpä ei ole mikään pakko tallentaa funktion laskemaa arvoa johonkin muuttujaan ennen `return`-käskyn suorittamista, vaan laskettava lauseke voidaan kirjoittaa suoraan `return`-käskyyn seuraavan esimerkin mukaisesti:

```
def laske_arvo2(paaoma, aika, vuosituotto):  
    return (1.0 + vuosituotto/100.0) ** aika * paaoma
```

Tässä lasketaan ensin `return`-käskyssä olevan lausekkeen arvo ja palautetaan se samalla kun lopetetaan funktion suoritus. Funktiota voidaan kutsua ja sen palauttamaa arvoa käyttää ihan samalla tavalla kuin edellisessä esimerkissä.

Seuraavaksi esimerkkiohjelma, joka pyytää käyttäjältä sijoitettavan pääoman, sijoitusajan vuosina sekä oletetut tuottoprosentit eri sijoitusmuodoille. Ohjelma tulostaa sijoitusten arvon sijoitusajan jälkeen.

```
def laske_arvo(paaoma, aika, vuosituotto):  
    loppuarvo = (1.0 + vuosituotto/100.0) ** aika * paaoma  
    return loppuarvo  
  
def main():  
    rivi = raw_input("Anna sijoitettava paaoma: ")  
    rahamaara = float(rivi)  
    rivi = raw_input("Anna sijoitusaika vuosina: ")  
    vuodet = int(rivi)  
    rivi = raw_input("Anna kayttotilin korko: ")  
    korko = float(rivi)  
    kayttotilisijoitus = laske_arvo(rahamaara, vuodet, korko)  
    rivi = raw_input("Anna sijoitustilin korko: ")  
    korko = float(rivi)  
    sijoitustilisijoitus = laske_arvo(rahamaara, vuodet, korko)
```

```

rivi = raw_input("Anna korkorahaston vuosituotto: ")
korko = float(rivi)
korkorahastosijoitus = laske_arvo(rahamaara, vuodet, korko)
rivi = raw_input("Anna osakerahaston vuosituotto: ")
korko = float(rivi)
osakerahastosijoitus = laske_arvo(rahamaara, vuodet, korko)
print "Sijoitusten arvo", vuodet, "vuoden paasta:"
print "Kayttotili:", kayttotilisijoitus, "euroa"
print "Sijoitustili:", sijoitustilisijoitus, "euroa"
print "Korkorahasto:", korkorahastosijoitus, "euroa"
print "Osakerahasto", osakerahastosijoitus, "euroa"

main()

```

Python-ohjelmissa yksi funktio voi myös palauttaa kerralla useamman arvon, jotka voidaan ottaa talteen samanaikaisella sijoituksella. Tarkastellaan esimerkkinä seuraavaa ongelmaa: Internetissä ja urheilulehdissä on hyvin paljon erilaisia harjoitusohjelmia juoksu-harrastuksen aloittamiseen ja kehittämiseen. Ongelma on kuitenkin se, että englanninkielisillä sivuilla ja lehdissä on yleensä annettu ohjeelliset juoksu-nopeudet juostavaa mailia kohti, kun taas suomalainen haluaisi tarkastella nopeutta kilometriä kohti. Kirjoitetaan ohjelma, jonka avulla käyttäjä voi helposti muuttaa esimerkiksi harjoitusohjelmassa annetun nopeusohjeen 8 min 5 s – 9 min 30 s / maili nopeudeksi kilometriä kohti.

Nopeusmuunnosta varten kirjoitetaan funktio `muuta_km_vauhdiksi`, joka ensin muuntaa alkuperäisen nopeuden sekunneiksi mailia kohti ja muuttaa tämän jakolaskun avulla sekunneiksi kilometriä kohti. Sitten funktio muuttaa kokonaislukujen jakolaskun ja jakojäännöksen avulla sekunnit minuuteiksi ja sekunneiksi. Tämän jälkeen funktion halutaan palauttavan arvonaan sekä kilometrivauhdin minuutit että sekunnit. Tämä voidaan tehdä kirjoittamalla `return`-käskyyn molemmat palautettavat arvot pilkulla erotettuna.

```

return km_minuutit, km_sekunnit

```

Funktion palauttavat arvot voidaan ottaa talteen esimerkiksi muuttujiin `ala_min` ja `ala_s` seuraavalla sijoituskäskyllä:

```

ala_min, ala_s = muuta_km_vauhdiksi(maili_minuutit, maili_sekunnit)

```

Koko muunnoksen tekevä ohjelma on esitetty alla.

```

def muuta_km_vauhdiksi(minuutit, sekunnit):
    MAILIKERROIN = 1.609344
    km_vauhti = int ((minuutit * 60 + sekunnit) / MAILIKERROIN)
    km_minuutit = km_vauhti / 60
    km_sekunnit = km_vauhti % 60
    return km_minuutit, km_sekunnit

```

```
def main():
    rivi = raw_input("Anna nopeuden alarajan minuutit: ")
    maili_minuutit = int(rivi)
    rivi = raw_input("Anna nopeuden alarajan sekunnit: ")
    maili_sekunnit = int(rivi)
    ala_min, ala_s = muuta_km_vauhdiksi(maili_minuutit, maili_sekunnit)
    rivi = raw_input("Anna nopeuden ylarajan minuutit: ")
    maili_minuutit = int(rivi)
    rivi = raw_input("Anna nopeuden ylarajan sekunnit: ")
    maili_sekunnit = int(rivi)
    yla_min, yla_s = muuta_km_vauhdiksi(maili_minuutit, maili_sekunnit)
    print "Suositeltu nopeus on", ala_min, "min", ala_s, "s / km -", \
        yla_min, "min", yla_s, "s / km"

main()
```

Esimerkki ohjelman käyttämisestä:

```
Anna nopeuden alarajan minuutit: 8
Anna nopeuden alarajan sekunnit: 5
Anna nopeuden ylarajan minuutit: 9
Anna nopeuden ylarajan sekunnit: 30
Suositeltu nopeus on 5 min 1 s / km - 5 min 54 s / km
```

4.3.1 Totuusarvon palauttavat funktiot ja niiden paluuarvon käyttö

Aikaisemmissa esimerkeissä funktion paluuarvo oli yksittäinen tai useampi luku. Monesti ohjelmia kirjoitettaessa on kuitenkin kätevää kirjoittaa erilaisiin tarkistuksiin funktioita, jotka tarkistavat, onko jokin ehto tosi vai epätosi ja palauttavat sen mukaan joko arvon **True** tai **False**. Tällaista paluuarvoa voidaan sitten käyttää esimerkiksi **if**- tai **while**-käskyn ehdossa.

Tarkastellaan seuraavaa esimerkkiä: halutaan kirjoittaa ohjelma, joka laskee kahden tason suoran leikkauspisteen. Suoraa kuvaava yhtälö annetaan muodossa $ax+by+c=0$, missä a , b ja c ovat kokonaislukuja. Leikkauspiste voidaan laskea muodostamalla suoria kuvaavista yhtälöistä yhtälöpari ja ratkaisemalla tämä yhtälöpari.

Leikkauspisteen laskemisessa tulee kuitenkin vastaan erilaisia erikoistapauksia:

- Suorat voivat olla yhtenevät eli niillä on sama kulmakerroin ja sama leikkauspiste y-akselin kanssa. Tällöin suorat leikkaavat toisensa koko ajan eikä niillä ole yhtä leikkauspistettä.
- Suorat voivat olla yhdensuuntaiset, mutta erilliset. Niillä on siis sama kulmakerroin, mutta ne leikkaavat y-akselin eri pisteissä. Tällöin suorilla ei ole lainkaan leikkauspisteitä.

Näissä tapauksissa ei voida käyttää suoraan yhtälöryhmän ratkaisevaa kaavaa, vaan tapaukset on käsiteltävä erikseen.

Erikoistapausten käsittelemistä varten kannattaa kirjoittaa oma funktio, joka tarkistaa, onko kahdella suoralla sama kulmakerroin, ja toinen funktio, joka tarkistaa, onko kahden suoran leikkauspiste y -akselin kanssa sama.

Tarkastellaan funktiota, joka tarkistaa, onko kahden suoran kulmakertoimet samat. Funktio saa parametrinaan ensimmäisen suoran $x:n$ ja $y:n$ kertoimet (`xkerroin1` ja `ykerroin1`) sekä vastaavat toisen suoran kertoimet (`xkerroin2` ja `ykerroin2`). Suorien yhtälössä esiintyvällä vakiolla ei ole merkitystä kulmakertoimia määritettäessä. Ensimmäisen suoran kulmakerroin on nyt `xkerroin1 / ykerroin1`. Kulmakertointen yhtäsuuruuden tutkiminen lausekkeella `1.0 * xkerroin1 / ykerroin1 == 1.0 * xkerroin2 / ykerroin2` ei kuitenkaan ole järkevää, koska pyöristysvirheiden takia jakolaskujen tuloksissa voi olla pieni ero, vaikka kulmakertoimet oikeasti olisivatkin samoja.

Yksi vaihtoehto olisi sieventää kulmakertoimet murtolukuina, mutta sievennykseltä säästytään, jos tutkitaan tuloja `xkerroin1 * ykerroin2` ja `xkerroin2 * ykerroin1`. Jos ne ovat yhtäsuuret, myös suorien kulmakertoimet ovat yhtäsuuret, vaikka kulmakertoimia kuvaavat murtoluvut eivät olisikaan sievennetyssä muodossa. Funktio siis tutkii näiden tulojen yhtäsuuruutta ja palauttaa arvon `True`, jos tulot ovat yhtäsuuria ja muuten arvon `False`.

Kirjoitetaan funktio, joka saa parametrina kahden suoran yhtälöiden $x:n$ ja $y:n$ kertoimet ja tarkistaa, onko suoriten kulmakerroin sama. Funktio palauttaa arvon `True`, jos kulmakerroin on sama ja arvon `False`, jos suorilla on eri kulmakerroin:

```
def sama_kulmakerroin(xkerroin1, ykerroin1, xkerroin2, ykerroin2):
    if (xkerroin1 * ykerroin2 == xkerroin2 * ykerroin1):
        return True
    else:
        return False
```

Katsotaan seuraavaksi, miten funktion paluuarvoa voi käyttää pääohjelmassa. Funktion paluuarvo on siis `True` tai `False` ja sitä voi käyttää `if`-käskyn ehdossa esimerkiksi seuraavasti:

```
if sama_kulmakerroin(eka_a, eka_b, toka_a, toka_b) == True:
```

Ehdossa oleva yhtäsuuruusvertailu arvoon `True` on kuitenkin tarpeeton, sillä funktion paluuarvo on jo itsessään tosi tai epätosi, jolloin sitä voidaan käyttää suoraan `if`-käskyn ehdossa seuraavasti:

```
if sama_kulmakerroin(eka_a, eka_b, toka_a, toka_b):
```

Tällöin `if`-käskyyn kuuluvat käskyt suoritetaan, jos funktion `sama_kulmakerroin` paluuarvo on `True`, ja jätetään suorittamatta, jos funktion paluuarvo on `False`.

Jos taas halutaan tehdä `if`-käsky, johon kuuluvat käskyt suoritetaan silloin kun funktio palauttaa arvon `False`, voidaan tämä tehdä `not`-operaattorin avulla:

```
if not sama_kulmakerroin(eka_a, eka_b, toka_a, toka_b):
```

Tässä if-käskyn ehto on tosi aina, kun funktion `sama_kulmakerroin` paluuarvo on `False`.

Seuraavaksi koko suorien leikkauspisteen laskeva ohjelma. Aikaisemmin kuvatun funktion `sama_kulmakerroin` lisäksi ohjelmaan on määritelty funktiot `sama_yleikkaus`, joka tutkii, leikkaavatko suorat y-akselin samassa pisteessä, `laske_yleikkaus`, joka laskee suorien leikkauspisteen, sekä `pyyda_suora`, joka pyytää yhden suoran kertoimet.

```
def sama_kulmakerroin(xkerroin1, ykerroin1, xkerroin2, ykerroin2):
    if xkerroin1 * ykerroin2 == xkerroin2 * ykerroin1:
        return True
    else:
        return False
```

```
def sama_yleikkaus(ykerroin1, vakio1, ykerroin2, vakio2):
    if ykerroin1 * vakio2 == ykerroin2 * vakio1:
        return True
    else:
        return False
```

```
def laske_yleikkaus(a1, b1, c1, a2, b2, c2):
    yleikkaus = 1.0 * (a1 * c2 - a2 * c1) / (b1 * a2 - b2 * a1)
    if a1 == 0:
        xleikkaus = (-b2 * yleikkaus - c2) / a2
    else:
        xleikkaus = (-b1 * yleikkaus - c1) / a1
    return xleikkaus, yleikkaus
```

```
def pyyda_suora():
    print("Anna suoran yhtalo")
    a = int(raw_input("Anna x:n kerroin: "))
    b = int(raw_input("Anna y:n kerroin: "))
    c = int(raw_input("Anna vakio: "))
    return a, b, c
```

```
def main():
    print "Etsitaan kahden suoran ax + by + c leikkauspiste"
    eka_a, eka_b, eka_c = pyyda_suora()
    toka_a, toka_b, toka_c = pyyda_suora()
    if sama_kulmakerroin(eka_a, eka_b, toka_a, toka_b) and \
        sama_yleikkaus(eka_b, eka_c, toka_b, toka_c):
        print("Suorat ovat yhtenevät koko pituudeltaan.")
```

```
elif sama_kulmakerroin(eka_a, eka_b, toka_a, toka_b):
    print("Suorat ovat yhdensuuntaiset, ei leikkauspistettä.")
else:
    x_koord, y_koord = laske_leikkaus(eka_a, eka_b, eka_c,\
                                      toka_a, toka_b, toka_c)
    print "Leikkauspiste on (%.2f, %.2f)" % (x_koord, y_koord)

main()
```

Luku 5

Listat, merkkijonot ja sanakirja

5.1 Lista

Tarkastellaan seuraavaa ongelmaa: Meteorologi haluaa ohjelman, johon hän voi syöttää kuukauden jokaisen päivän maksimilämpötilan. Kun lämpötilat on syötetty, ohjelman pitää tulostaa lämpötilojen keskiarvo ja syötetyt lämpötilat alkuperäisessä järjestyksessä. Oletetaan, että jokaisessa kuukaudessa on 30 päivää.

Jos ohjelman pitäisi tulostaa vain lämpötilojen keskiarvo, olisi helppo kerätä lämpötilojen summa yhteen muuttujaan ja laskea lopuksi keskiarvo tämän muuttujan avulla. Nyt kuitenkin halutaan tulostaa myös syötetyt lämpötilat. Tämän vuoksi jokaisen päivän lämpötila pitää tallentaa erikseen. Tähän asti opituilla välineillä tarvitsimme kolmekymmentä eri muuttujaa lämpötilojen tallentamista varten. Meidän pitäisi myös kirjoittaa kolmekymmentä käskyä lämpötilojen lukemiseen ja toiset kolmekymmentä käskyä lämpötilojen tulostamiseen. Näin ohjelmasta tulisi tarpeettoman pitkä. Lisäksi sen muuttaminen toimimaan jollain muulla lämpötilamäärällä olisi hankalaa. Jos esimerkiksi haluaisimme ohjelman käsittelevän samalla tavalla koko vuoden lämpötilat, pitäisi ohjelmaan lisätä 335 uutta muuttujaa sekä saman verran uusia luku- ja tulostuskäskyjä.

Tällainen ongelma voidaan ratkaista selvästi helpommin käyttämällä *listaa*. Lista on tietorakenne, johon voi tallentaa useita arvoja. Näihin arvoihin pääsee käsiksi indeksin avulla. Jos on esimerkiksi lista `lampotilat`, niin listan viidenteen alkioon pääsee käsiksi kirjoittamalla `lampotilat[4]`. (Hakasuluissa oleva indeksi on 4 eikä 5 siksi, että listan ensimmäisen alkion indeksi on aina 0.)

Uusi lista luodaan esimerkiksi kirjoittamalla

```
lampotilat = []
```

Sijoituskäskyn oikealla puolella luodaan tyhjä lista ja sijoituskäsky yhdistää muuttujan `lampotilat` luotuun listaan.

Tämän jälkeen listan loppuun voi lisätä uuden arvon kirjoittamalla

```
lampotilat.append(arvo)
```


Uusi arvo lisätään aina vanhan listan loppuun niin, että listan pituus kasvaa yhdellä. Esimerkiksi ohjelma

```
def main():  
    lampotilat = []  
    lampotilat.append(15.0)  
    lampotilat.append(22.5)  
    lampotilat.append(-12.9)  
    print lampotilat
```

```
main()
```

tulostaa

```
[15.0, 22.5, -12.9]
```

Tässä siis listaan lisättiin lukuja *metodin* **append** avulla. Kuten funktio, metodi on pätkä ohjelmakoodin osa, jolle on annettu oma nimi. Metodia kuitenkin kutsutaan eri tavalla kuin funktiota: lista, johon lisäys tehdään, ei olekaan metodin parametrina vaan se on kirjoitettu kutsuun ennen metodin nimeä ja erotettu metodin nimestä pisteellä. Metodien määrittely ja niiden kutsutapa liittyy olio-ohjelmoinnin piirteisiin, johon tutustutaan tarkemmin luvussa 7. Listojen ja myöhemmin merkkijonojen yhteydessä kuitenkin käytämme joitakin Pythonin valmiita metodeita.

Jos listassa on vähintään $i+1$ alkia, pystyy indeksille i sijoittamaan uuden arvon kirjoittamalla

```
listamuuttuja[i] = arvo
```

tällöin indeksillä i oleva vanha arvo häviää ja se korvautuu sijoituskäskyn oikealla puolella olevalla arvolla.

Jos esimerkiksi edellisen ohjelman **main**-funktion loppuun lisätään rivi

```
lampotilat[1] = 32.0
```

on lista **lampotilat** rivin suorittamisen jälkeen

```
[15.0, 32.0, -12.9]
```

Tällaisella sijoituskäskyllä ei voi kuitenkaan kasvattaa listan kokoa eli hakasuluissa olevan indeksin täytyy olla aina vähintään 0 ja korkeintaan listan koko - 1. Jos edellä esitetyn ohjelman **main**-funktion loppuun lisää käskyn

```
lampotilat[3] = 18.0
```

johtaa se ohjelman kaatumiseen ja seuraavaan virheilmoitukseen:

```
Traceback (most recent call last):
  File "listaesim.py", line 12, in ?
    main()
  File "listaesim.py", line 9, in main
    lampotilat[3] = 18.0
IndexError: list assignment index out of range
```

Tässä viimeinen rivi "list assignment index out of range" kertookin aika suoraan, millaisesta virheestä on ollut kysymys eli että sijoituksessa listaan käytetty indeksi on ollut sallittujen rajojen ulkopuolella.

Listan alkioden arvoja voidaan käyttää indeksoinnin avulla samalla tavalla kuin minkä tahansa muiden muuttujien arvoja, esimerkiksi

```
summa = lampotilat[1] + lampotilat[2]
```

laskee `lampotilat`-listassa indekseillä 1 ja 2 olevien alkioden arvot yhteen ja sijoittaa näin saadun tuloksen muuttujan `summa` arvoksi. Tässäkin käytettyjen indeksien pitää olla listan indeksialueen sisällä.

Palataan sitten alkuperäiseen esimerkkiin: ohjelmaan, joka kirjaa kuukauden eri päivien lämpötilat ja sen jälkeen tulostaa nämä lämpötilat uudelleen sekä niiden keskiarvon.

Ohjelmassa pitää siis ensinnäkin luoda lista lämpötiloja varten. Tämä voidaan tehdä käskyllä

```
lampotilat = []
```

Sitten tarvitaan toistokäsky, joka pyytää käyttäjältä eri päivien lämpötilat ja lisää ne `lampotilat`-listaan. Toistokäsky tarvitsee tiedon siitä, montako lämpötilaa käyttäjältä luetaan, jotta se osaisi lopettaa lämpötilojen pyytämisen oikean määrän luettuaan. (Vaihtoehtoisesti ohjelma voidaan rakentaa niin, että käyttäjä ilmoittaa jollain sovitulla arvolla, että kaikki halutut lämpötilat on luettu). Otetaan tätä lämpötilojen määrää varten käyttöön vakio `LKM`, jolle siis annetaan arvo 30. Lisäksi `while`-käskyssä tarvitaan laskuri, joka pitää kirjaa siitä, kuinka monta lämpötilaa on jo luettu. Seuraavassa ohjelmassa käytetään siihen takoitukseen muuttujaa `i`. Lämpötilat lukeva ja listaan lisäävä `while`-käsky voi siis olla sitä edeltävien alustuksineen seuraava:

```
LKM = 30
i = 0
while i < LKM:
    rivi = raw_input("Seuraava lampotila: ")
    lampo = float(rivi)
    lampotilat.append(lampo)
    i += 1
```

Tarkastellaan sitten sitä osaa ohjelmasta, joka laskee lämpötilojen keskiarvon. Kirjoitetaan toistokäsky, joka laskee listassa `lampotilat` olevien lämpötilojen summan.

(Summan laskemisen voi käytännössä yhdistää samaan toistokäskeyn joko lämpötilojen lukemisen tai tulostamisen kanssa, mutta tässä se on esitetty alkuksi selvyiden vuoksi erikseen.) Tarvitsemme muuttujan, johon summaa kerätään. Tämä muuttuja alustetaan aluksi nollassi. Sen jälkeen käydään toistokäskyn avulla koko lista `lampotilat` läpi ja jokaisella kierroksella lisätään yksi alkio aikaisemmin laskettuun summaan:

```
summa = 0.0
i = 0
while i < LKM:
    summa += lampotilat[i]
    i += 1
```

Tässä siis `i`:n arvo vaihtelee eri kierroksilla niin, että ensimmäisellä kierroksella muuttujaan `summa` lisätään alkio `lampotilat[0]`, toisella kierroksella `lampotilat[1]` ja niin edelleen, kunnes viimeisellä kierroksella summaan lisätään `lampotilat[LKM-1]`. Listan viimeisen alkion indeksi on siis `LKM-1`, vaikka listassa on `LKM` alkioita, koska ensimmäisen alkion indeksi on 0.

Listan läpikäynti voidaan kirjoittaa myös `for`-käskyn avulla. Tämä yleensä onkin kätevämpi tapa silloin, kun listaan ei tarvitse enää lisätä uusia alkioita, sillä `for`-käskyssä ohjelmoijan ei tarvitse ilmaista listan kokoa eikä pitää huolta indeksimuuttujan kasvattamisesta. Käskyn yleinen muoto on tällöin

```
for elementti in lista:
    tee jotain listan alkiolle elementti
```

Tässä muuttuja `elementti` saa vuorotellen arvokseen kunkin listan alkion niin, että ensimmäisellä kierroksella muuttujan `elementti` arvo on listan ensimmäinen alkio, toisella kierroksella toinen alkio jne. Listan `lampotilat` alkioiden summa voidaan laskea seuraavalla `for`-käskyllä:

```
summa = 0.0
for arvo in lampotilat:
    summa += arvo
```

Seuraavaksi koko ohjelma, joka pyytää lämpötilat, tulostaa ne ja laskee ja tulostaa niiden keskiarvon. Lämpötilojen tulostus ja niiden summan laskeminen on yhdistetty samaan toistokäskeyn.

```
#lampotilat2.py

def main():
    LKM = 30
    lampotilat = []
    i = 0
    print "Anna", LKM, "lampotilaa"
    while i < LKM:
        rivi = raw_input("Seuraava lampotila: ")
        lampo = float(rivi)
        lampotilat.append(lampo)
        i += 1
    summa = 0.0
    print "Annetut lampotilat"
    for arvo in lampotilat:
        print arvo
        summa += arvo
    keskiarvo = summa / LKM
    print "Lampotilojen keskiarvo", keskiarvo

main()
```

Seuraavaksi esimerkki ohjelman toiminnasta. Vakion LKM arvoksi on vaihdettu 5, jotta esimerkkiajosta ei tulisi liian pitkä.

```
Anna 5 lampotilaa
Seuraava lampotila: 25.0
Seuraava lampotila: 12.0
Seuraava lampotila: -5.0
Seuraava lampotila: -10.0
Seuraava lampotila: 2.0
Annetut lampotilat
25.0
12.0
-5.0
-10.0
2.0
Lampotilojen keskiarvo 4.8
```

Kun uusi lista luodaan, sen ei tarvitse välttämättä olla tyhjä, vaan listaa luodessa voidaan samalla antaa listaan aluksi kuuluvat alkiot, esimerkiksi

```
numerolista = [2, 4, 6, 8]
```

luo listan, jossa on neljä kokonaislukua (2, 4, 6 ja 8 tässä järjestyksessä) ja liittää muuttujan `numerolista` luotuun listaan. Listan alkioihin päästään käsiksi indeksoinnin avulla ja listaan voidaan myös lisätä uusia alkioita `append`-metodilla ihan samalla tavalla kuin tyhjänä luotuun listaan.

Sen sijaan, että aikaisemmassa lämpötilaesimerkissä kasvatetaan listan kokoa aina uutta lämpötilaa lisättäessä, voidaan tehdä niin, että luodaan heti aluksi 30-alkioinen lista ja lisätään sijoituskäskyllä alkiot siihen jo olemassaoleville paikoille. Ei ole tosin mahdollista luoda listaa, jossa olisi 30 tyhjää paikkaa, mutta sen sijaan on mahdollista luoda 30-paikkainen lista, jonka jokaisessa alkiossa on aluksi arvo 0.0 seuraavasti:

```
laptopilat = [0.0] * 30
```

tai vakiota LKM käyttämällä

```
LKM = 30
```

```
laptopilat = [0.0] * LKM
```

Tällöin lämpötiloja luettaessa niitä ei enää lisätä listaan **append**-käskyllä, vaan lämpötilojen lisääminen voidaan tehdä **while**-käskyä käytettäessä indeksoimalla seuraavasti:

```
i = 0
while i < LKM:
    rivi = raw_input("Seuraava laptopila: ")
    lampo = float(rivi)
    laptopilat[i] = lampo
    i += 1
```

5.1.1 Lista funktion parametrina ja funktion palauttamana arvona

Edellä esitetty ohjelma toimii täysin oikein, mutta sitä voi vielä selkeyttää jakamalla pääohjelmassa esiintyviä toimintoja sopiviin funktioihin.

Lämpötilalistan luominen ja arvojen lukeminen siihen on yksi kokonaisuus, joka sopii hyvin omaksi funktiokseen **kysyLaptopilat**. Tieto perustetusta listasta ja siihen tallennetuista lämpötiloista pitää kuitenkin saada jotenkin pääohjelman käyttöön. Tähän on kaksi keinoa. Toinen on luoda lista pääohjelmassa ja antaa lista sitten parametrina siihen lämpötilat tallentavalle funktiolle. Parametrina annettuun listaan tehdyt muutokset ja lisäykset näkyvät myös pääohjelmassa.

Toinen tapa on luoda lista funktiossa **kysyLaptopilat** ja palauttaa tämä lista funktion lopussa. Aivan samalla tavalla kuin funktion palauttama lukuarvo voidaan ottaa käyttöön pääohjelmassa, myös funktion palauttama lista voidaan ottaa käyttöön pääohjelmassa. Seuraavassa esimerkissä on käytetty tätä tapaa:

```
def kysyLampotilat():
    LKM = 30
    lampotilat = [0.0] * LKM
    i = 0
    print "Anna", LKM, "lampotilaa"
    while i < LKM:
        rivi = raw_input("Seuraava lampotila: ")
        lampo = float(rivi)
        lampotilat[i] = lampo
        i += 1
    return lampotilat
```

Pääohjelmassa funktiota voidaan kutsua esimerkiksi seuraavasti:

```
lampolista = kysyLampotilat()
```

Tällöin muuttuja `lampolista` saa arvokseen funktion `kysyLampotilat` palauttaman listan, joka sisältää käyttäjän antamat lämpötilat.

Vastaavasti voidaan kirjoittaa oma funktio listassa olevien lämpötilojen tulostamiseen:

```
def tulostaLampotilat(lammot):
    print "Annetut lampotilat"
    for arvo in lammot:
        print arvo
```

Funktio saa parametrina listan, joka sisältää aikaisemmin luetut lämpötilat. Funktiossa oleva `for`-käsky käy tämän listan läpi ja tulostaa jokaisen siinä olevan lämpötilan. Funktiota voidaan kutsua pääohjelmasta esimerkiksi seuraavasti:

```
tulostaLampotilat(lampolista)
```

Jos pääohjelman muuttujaan `lampolista` on aikaisemmin sijoitettu luetut lämpötilat sisältävä lista, niin funktiota `tulostaLampotilat` suoritettaessa parametri `lammot` tarkoittaa tätä samaa listaa.

Kirjoitetaan myös funktio keskiarvon laskemista varten. Keskiarvon laskemista ei ole tässä sisälletetty lämpötilat tulostavaan funktioon kahdesta syystä: Ensiksi, keskiarvon laskeminen on selvästi lämpötilojen tulostamisesta erillinen toimenpide. Kun kirjoitamme funktion jonkin asian suorittamista varten, on selvempää, että funktio tekee juuri tämän asian eikä sen ohkeen ole liitetty funktion alkuperäiseen tarkoitukseen liittymättömiä asioita. Toiseksi, lämpötilojen tulostaminen sisältää selkeästi ohjelman käyttöliittymään liittyviä asioita, kun taas keskiarvon laskemiseen ei liity kommunikointia ohjelman käyttäjän kanssa. On järkevää erottaa toisistaan ohjelman sellaiset osat, jotka kommunikoivat käyttäjän kanssa ja sellaiset, jotka suorittavat puhdasta laskentaa. Tällöin ohjelman muuttaminen myöhemmin on helpompaa, jos halutaan muuttaa ohjelman käyttöliittymä toisenlaiseksi (esimerkiksi vaihtaa nyt ohjelmassa käytössä oleva tekstipohjainen käyttöliittymä graafiseen käyttöliittymään).

Keskiarvon laskemisessa tarvitaan listassa olevien lämpötilojen määrä. Funktiossa `kysyLampotilat` on tätä varten määritelty vakio `LKM`, mutta toisessa funktiossa määritelty vakio ei näy toisen funktion sisällä, eikä vakiota voida näin ollen suoraan käyttää funktiossa `laskeKeskiarvo`. Yksi vaihtoehto on siirtää vakiolle `LKM` arvon antava sijoituskäske `LKM = 30` funktioiden ulkopuolelle. Tällöin vakio on käytettävissä kaikissa samaan tiedostoon kirjoitetuissa funktioissa. Tässä tapauksessa siirto on kuitenkin tarpeeton, koska listassa olevien lämpötilojen määrän saa selville helposti myös ilman vakiota. Kaikilla listoilla on valmiiksi tehty funktio `len`, joka palauttaa funktiolle parametrina annetun listan pituuden. Listan `lampotilalista` pituuden saa siis selville ilmauksella `len(lampotilalista)`.

Aina jakolaskuja suoritettaessa on hyvä tarkistaa se, että jakaja ei ole nolla, koska nolalla jakaminen aiheuttaisi ohjelman kaatumisen. Funktiossa `laskeKeskiarvo` on myös tämä mahdollisuus otettu huomioon. Jos lämpötilojen määrä on 0, funktio palauttaa arvon 0.0. Pääohjelmassa on kutsuttu keskiarvon laskevaa funktiota (`lampotilalista` on jälleen annettu funktiolle parametrina) ja tulostettu funktion palauttama arvo. Seuraavaksi koko ohjelma:

```
#lampotilat4.py
```

```
def kysyLampotilat():
    LKM = 30
    lampotilat = [0.0] * LKM
    i = 0
    print "Anna", LKM, "lampotilaa"
    while i < LKM:
        rivi = raw_input("Seuraava lampotila: ")
        lampo = float(rivi)
        lampotilat[i] = lampo
        i += 1
    return lampotilat
```

```
def tulostaLampotilat(lammot):
    print "Annetut lampotilat"
    for arvo in lammot:
        print arvo
```

```
def laskeKeskiarvo(lampotilalista):
    summa = 0.0
    for lampotila in lampotilalista:
        summa += lampotila
    lukumaara = len(lampotilalista)
    if lukumaara > 0:
        keskiarvo = summa / lukumaara
    else:
        keskiarvo = 0.0
    return keskiarvo
```

```
def main():
    lampolista = kysyLampotilat()
    tulostaLampotilat(lampolista)
    keskiarvo = laskeKeskiarvo(lampolista)
    print "Lampotilojen keskiarvo", keskiarvo

main()
```

Annetussa ohjelmassa on käytetty useita eri muuttujia ja parametreja, joiden arvona on lämpötilat sisältävä lista. Kunkin funktion sisällä listaan käydään käsiksi oman muuttujan tai parametrin kautta. Asian selventämiseksi esimerkissä on käytetty jokaisessa funktiossa tuolle muuttujalle tai parametrille eri nimeä. Yhdessä funktiossa määritelty nimi ei näy suoraan toisessa funktiossa, mutta tiedon käsiteltävästä listasta voi välittää funktiolta toiselle parametrien ja paluuarvojen välityksellä.

Käytännön ohjelmoinnissa eri funktioissa käytetään samaa asiaa tarkoittavasta parametrasta kuitenkin usein samaa muuttujan ja parametrin nimeä, vaikka Python-ohjelman kannalta kysymys on useasta eri muuttujasta tai parametrasta. Käytännössä esimerkiksi yllä oleva ohjelma kirjoitettaisiin usein niin, että käytössä olisi lämpötilat sisältävälle listalle vain yksi nimi, `lampotilat`, jota käytettäisiin sekä parametrina funktioissa `kysyLampotilat`, `tulostaLampotilat` ja `laskeKeskiarvo` että muuttujana `main`-funktiossa. Kysymys ei olisi kuitenkaan yhdestä muuttujasta, vaan kolmesta eri parametrasta ja yhdestä muuttujasta, joilla kaikilla vain on sama nimi. Tieto käsiteltävästä listasta välittyisi edelleen parametrien ja funktioiden paluuarvojen välityksellä. Tässä monisteessa on kuitenkin pyritty aluksi käyttämään eri parametreille eri nimiä, jotta aloittelijan olisi helpompi nähdä, milloin on kysymys samasta ja milloin eri muuttujasta.

Tarkastellaan seuraavaksi esimerkkiä hieman monimutkaisemmasta listan läpikäynnistä. Haluamme selvittää, kuinka moni listassa olevista lämpötiloista on vähintään yhtä suuri kuin käyttäjän antama raja. (Tällaista toimintoa voidaan käyttää esimerkiksi hellepäivien määrän selvittelyyn.) Kirjoitetaan oma funktio `montakoYliRajan`, joka käy sille parametrina annetun listan läpi ja tarkistaa jokaisen listassa olevan lämpötilan kohdalla, onko kyseinen lämpötila suurempi tai yhtäsuuri kuin funktiolle toisena parametrina annettu raja. Tarkistus onnistuu siten, että kirjoitamme toistokäskyn sisään `if`-käskyn, joka tekee tarvittavan tarkastuksen jokaisella kierroksella. Lisäksi tarvitaan laskuri, joka pitää kirjaa siitä, kuinka monta tarpeeksi suurta lämpötilaa on jo kohdattu. Tämä laskuri alustetaan aluksi nollassa ja sitä kasvatetaan aina, kun listasta löydetään annettua rajaa suurempi tai yhtäsuuri luku. Kun koko lista on käyty läpi, funktio palauttaa laskurin arvon.

```
def montakoYliRajan(lampotilojenLista, raja):
    ylittavienMaara = 0
    for asteet in lampotilojenLista:
        if asteet >= raja:
            ylittavienMaara += 1
    return ylittavienMaara
```


Arvon palauttava `return`-käsky on kirjoitettava toistokäskyn ulkopuolelle. Jos käsky olisi `for`-käskyn sisällä, arvo palautettaisiin (ja funktion suoritus lopetettaisiin) jo siinä vaiheessa, kun listan ensimmäinen alkio on tutkittu ja listan loppuosaa ei ole vielä käyty lainkaan läpi.

Funktiota voidaan käyttää esimerkiksi lisäämällä pääohjelmaan seuraavat käskyt:

```
rivi = raw_input("Anna raja, jonka ylittävät lampotilat lasketaan: ")
lampotilaraja = float(rivi)
paivaLkm = montakoYliRajan(lampolista, lampotilaraja)
print "Raja ylittyi", paivaLkm, "paivana."
```

Toinen tyypillinen esimerkki listan läpikäynnistä on tilanne, jossa halutaan etsiä listasta parhaiten jonkin ehdon täyttävä arvo, esimerkiksi listan korkein lämpötila. Tällöin listaa läpikäydessä käytetään apumuuttujaa, johon tallennetaan korkein tähän asti löydetty lämpötila. Ennen läpikäyntiä apumuuttujan arvoksi sijoitetaan joko listan ensimmäinen alkio (jos tiedetään, että lista ei ole tyhjä) tai sitten niin pieni arvo, että se ei voi olla minkään päivän lämpötila. Sitten käydään lista läpi alkio kerrallaan. Jos tarkasteltavan alkion arvo on suurempi kuin apumuuttujan arvo, päivitetään apumuuttujan arvo. Kun lista on käyty kokonaan läpi, apumuuttuja sisältää koko listan korkeimman lämpötilan. Alla esimerkkinä funktio `etsiMaksimi`, joka käy sille parametrina annetun listan läpi ja etsii ja palauttaa korkeimman siitä löytyneen lämpötilan. Jos lista on tyhjä, funktio palauttaa erikoisarvon `None`.

```
def etsiMaksimi(lampotilalista):
    if len(lampotilalista) == 0:
        return None
    else:
        maksimi = lampotilalista[0]
        for lampotila in lampotilalista:
            if lampotila > maksimi:
                maksimi = lampotila
        return maksimi
```

Funktiota voidaan kutsua ja sen paluuarvo tulosta lisäämällä pääohjelmaan esimerkiksi seuraavat rivit:

```
maksimilampotila = etsiMaksimi(lampolista)
print "Korkein lampotila on ",aksimilampotila
```

5.1.2 Funktio `range`

Aikaisemmin `for`-käskyn yhteydessä käytettiin funktiota `range` generoimaan haluttu lukujono, jonka sisältämät arvot käytiin `for`-käskyssä läpi. Katsotaan vielä vähän tarkemmin, mistä on kysymys.

Funktio `range` generoi nimenomaan listan, joka sisältää halutulla välillä olevat kokonaisluvut. Esimerkiksi kutsu `range(n)` generoi listan, joka sisältää kokonaisluvut

0:sta arvoon $n-1$ asti. Kutsu `range(m, n)` generoi puolestaan listan, joka sisältää kokonaisluvut arvosta m arvoon $n-1$ asti. Alla on annettu pari esimerkkiä siitä, mitä tällaiset käskyt saavat aikaan Python-tulkissa suoritettuna.

```
>>> lukulista = range(13)
>>> print lukulista
[0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12]
>>> toinen_lista = range(25, 31)
>>> print toinen_lista
[25, 26, 27, 28, 29, 30]
```

Käsky

```
for i in range(n):
    kasky, joka voi riippua i:n arvosta
```

tarkoittaa siis seuraavaa: Generoi lista, joka sisältää kokonaisluvut 0:sta arvoon $n-1$ asti. Suorita `kasky` jokaiselle listassa olevalle alkiolle siinä järjestyksessä, kun alkiot ovat listassa.

Jos `range`-funktiolle antaa kolme parametria, niin viimeinen parametri kertoo generoitavan listan kahden peräkkäisen alkion välin. Tällöin lista ei siis sisälläkään kaikkia kokonaislukuja annetulta väliltä, esimerkiksi:

```
>>> uusi_lista = range(3, 15, 3)
>>> print uusi_lista
[3, 6, 9, 12]
```

Annettu väli voi olla myös negatiivinen, jolloin lista sisältää lukuja pienenevässä järjestyksessä, esimerkiksi:

```
>>> viimeinen_lista = range(15, 2, -2)
>>> print viimeinen_lista
[15, 13, 11, 9, 7, 5, 3]
```

5.1.3 Haku listasta

Hyvin usein ohjelmia kirjoitettaessa pitää tutkia, löytyykö jokin haluttu arvo listasta ja jos löytyy, niin miltä indeksiltä. Tarkastellaan esimerkkinä tapausta, jossa listaan on tallennettu pelaajien eräästä pelistä saamat pisteet (kokonaislukuja). Halutaan selvittää, onko jollain pelaajalla määrätty pistemäärä ja jos on, niin mille listan indeksille tämä pistemäärä on tallennettu. Tässä kappaleessa katsotaan, miten haku voidaan toteuttaa.

Peräkkäishaku

Jos luvut on tallennettu listaan mielivaltaisessa järjestyksessä, ei ole sen tehokkaampaa vaihtoehtoa kuin käydä listan alkiot järjestyksessä läpi ja verrata jokaista listan

alkiota etsittävään arvoon. Läpikäyntiä jatketaan niin kauan, kunnes etsitty arvo löytyy tai lista on käsitelty loppuun asti. Tällaista menettelyä kutsutaan *peräkkäishauksi*.

Alla on esimerkkiohjelma, jonka funktio `hae_pistemaara` etsii ensimmäisenä parametrina annetusta listasta toisena parametrina annetun arvon ja palauttaa sen indeksin listassa. Jos etsittyä arvoa ei löydy lainkaan, funktio palauttaa arvon -1 kertomaan sen, että arvoa ei löytynyt.

Esimerkkiohjelmassa on lisäksi funktio, jolla luetaan pisteet listaan, ja pääohjelma.

`#pistehaku.py`

```
def lue_pisteet():
    rivi = raw_input("Monenko pelaajan pisteet haluat antaa? ")
    lkm = int(rivi)
    pistelista = [0] * lkm
    i = 0
    while i < len(pistelista):
        rivi = raw_input("Anna seuraavan pelaajan pisteet: ")
        pistelista[i] = int(rivi)
        i += 1
    return pistelista

def hae_pisteet(lista, arvo):
    for i in range(0, len(lista)):
        if lista[i] == arvo:
            return i
    return -1

def main():
    pisteet = lue_pisteet()
    rivi = raw_input("Mita arvoa etsitaan? ")
    haettava_arvo = int(rivi)
    paikka = hae_pisteet(pisteet, haettava_arvo)
    if paikka == -1:
        print "Haettavaa arvoa ei loytynyt pistelistasta"
    else:
        print "Haettava arvo on listassa indeksilla", paikka

main()
```

Jos haluttu arvo esiintyy listassa useamman kerran, esimerkin funktio etsii niistä vain ensimmäisen ja palauttaa sen indeksin. Jos halutaan hakea kaikki arvon esiintymät, voidaan sopivat indeksit kerätä esimerkiksi listaan ja palauttaa tämä lista. Näin on tehty seuraavassa esimerkissä.

```
#pistehaku2.py

def lue_pisteet():
    rivi = raw_input("Monenko pelaajan pisteet haluat antaa? ")
    lkm = int(rivi)
    pistelista = [0] * lkm
    i = 0
    while i < len(pistelista):
        rivi = raw_input("Anna seuraavan pelaajan pisteet: ")
        pistelista[i] = int(rivi)
        i += 1
    return pistelista

def hae_pisteet_kaikki(lista, arvo):
    tuloslista = []
    for i in range(0, len(lista)):
        if lista[i] == arvo:
            tuloslista.append(i)
    return tuloslista

def main():
    pisteet = lue_pisteet()
    rivi = raw_input("Mita arvoa etsitaan? ")
    haettava_arvo = int(rivi)
    tuloslista = hae_pisteet_kaikki(pisteet, haettava_arvo)
    if len(tuloslista) == 0:
        print "Haettavaa arvoa ei loytynyt pistelistasta"
    else:
        print "Haettava arvo on listassa seuraavilla indekseilla"
        print tuloslista

main()
```

Pythonissa on myös valmiita rakenteita, joiden avulla voidaan tutkia, onko haluttu alkio annetussa listassa ja millä listan indeksillä alkio on. Operaattorin `in` avulla voidaan tutkia, onko haluttu alkio listassa, esimerkiksi esimerkin `pistehaku.py` pääohjelmassa olisi voitu kirjoittaa myös

```
if haettava_arvo in pisteet:
    print "Haettava arvo on pistelistassa"
else:
    print "Haettava arvo ei ole pistelistassa"
```

tai vaihtoehtoisesti

```
if haettava_arvo not in pisteet:
    print "Haettava arvo ei ole pistelistassa"
else:
    print "Haettava arvo on pistelistassa"
```

Haettavan alkion indeksin voi selvittää metodin `index` avulla. Kutsussa metodille annetaan käsiteltävä listamuuttuja jo ennen metodin nimeä. Listamuuttuja ja metodi erotetaan toisistaan pisteellä. Mahdolliset parametrit annetaan metodin nimen jälkeen sulkujen sisällä aivan samalla tavalla kuin funktioita kutsuttaessa.

Esimerkin `pistehaku.py` pääohjelmassa voitaisiin kutsua `index`-metodia esimerkiksi seuraavasti sen sijaan, että käytetään omaa `hae_pisteet`-metodia:

```
paikka = pisteet.index(haettava_arvo)
```

Metodin `index` kutsuminen johtaa kuitenkin virhetilanteeseen ja ohjelman kaatumiseen siinä tapauksessa, että parametrina annettua arvoa ei löydy lainkaan listasta. Sen vuoksi on ensin syytä tarkistaa, onko haettava arvo listassa lainkaan, ja vasta tämän jälkeen kannattaa kutsua `index`-metodia, esimerkiksi seuraavasti:

```
if haettava_arvo not in pisteet:
    print "Haettava arvo ei ole pistelistassa"
else:
    paikka = pisteet.index(haettava_arvo)
    print "Haettava arvo on listassa indeksilla", paikka
```

Kannattaa huomata, että vaikka Pythonin `in`-operaattoria ja `index`-metodia käytettäessä haku saadaan toteutettua yhdellä rivillä, ei näin tehty haku ole olennaisesti sen tehokkaampi kuin edellä kirjoitetun oman `hae_pisteet`-funktion käyttäminen. Pythonin `in`-operaattori ja `index`-metodi joutuvat käymään annetun listan läpi alkio kerrallaan ihan samalla tavalla kuin edellä esitetty oma funktio. Läpikäynti on vain piilotettu Pythonin omiin rakenteisiin eikä näy suoraan ohjelman lukijalle.

Binäärihaku

Jos ennakolta tiedetään, että listassa olevat alkio ovat suuruusjärjestyksessä (joko pienimmästä suurimpaan tai päinvastoin), voidaan haku suorittaa paljon peräkkäishakua tehokkaammin.

Tarkastellaan tilannetta, jossa pisteet on tallennettu listaan nousevassa suuruusjärjestyksessä. Otetaan listan keskimäinen alkio ja verrataan haettavaa arvoa siihen. Jos keskimäinen alkio on suurempi, haettavan arvon on pakko olla listan alkuosassa (jos se on listassa). Vastaavasti jos keskimäinen alkio on pienempi kuin haettava arvo, haettavan arvon on pakko olla listan loppuosassa.

Oletetaan, että keskimäinen arvo on suurempi kuin haettava arvo. Siinä tapauksessa voidaan hakua jatkaa listan alkuosasta vastaavalla menetelmällä. Otetaan nyt alkuosan keskimäinen arvo ja verrataan haettavaa arvoa siihen. Jos haettava arvo on pienempi, hakua voidaan jatkaa vastaavalla menetelmällä listan alkuosan alkuosasta (siis alkuperäisen listan ensimmäisestä neljänneksestä), ja jos haettava arvo on

suurempi, hakua voidaan jatkaa listan alkuosan loppuosasta (siis alkuperäisen listan toisesta neljänneksestä). Näin jatketaan, kunnes tarkasteltavan hakualueen keskimäinen alkio on sama kuin haettava arvo (jolloin haluttu arvo on löytynyt) tai hakualue on tyhjä (joilloin voidaan todeta, että haluttua arvoa ei ole listassa lainkaan).

Tällaista hakutapaa kutsutaan *binäärihauksi*. Seuraavaksi vielä binäärihaun periaate vähän täsmällisemmin esitettynä:

1. Aloita niin, että hakualueena on koko alkuperäinen lista.
2. Jos hakualue on tyhjä eli hakualueen alaindeksi on suurempi kuin hakualueen yläindeksi, lopeta haun suoritus. Haettavaa arvoa ei ole listassa lainkaan. Muussa tapauksessa laske hakualueen keskimäisen alkion indeksi (Keskimäinen tarkoittaa tässä sitä alkioita, joka on hakualueen keskimäisessä paikassa.)
3. Vertaa haettavaa arvoa hakualueen keskimäiseen alkioon:
 - (a) Jos haettava arvo ja keskimäinen alkio ovat yhtäsuuret, haettava arvo on löytynyt. Lopeta haun suoritus ja palauta keskimäisen alkion indeksi.
 - (b) Jos haettava arvo on pienempi kuin hakualueen keskimäinen alkio, jatka kohdasta 2, mutta niin, että hakualueena on nykyisen hakualueen alkupuolisko.
 - (c) Jos haettava arvo on suurempi kuin hakualueen keskimäinen alkio, jatka kohdasta 2, mutta niin, että hakualueena on nykyisen hakualueen loppupuolisko

Seuraavaksi funktio, joka hakee binäärihaulla ensimmäisenä parametrina annetusta listasta toisena parametrina annetun arvon. Funktion sisällä pidetään muuttujien `ala` ja `yla` avulla tietoa siitä, mikä on hakualue milläkin hetkellä. Aluksi `ala`-muuttujan arvoksi asetetaan nolla ja `yla`-muuttujan arvoksi listan viimeisen alkion indeksi. Joka kierroksella lasketaan aina hakualueen keskimäinen indeksi, jonka arvo tallennetaan muuttujaan `keski`. Tämän jälkeen verrataan haettavaa arvoa hakualueen keskimäisellä indeksillä olevaan alkioon. Vertailun tuloksen mukaan joko poistutaan funktiosta tai muutetaan joko hakualueen ylä- tai alaindeksin arvoa.

```
def binaarihaku(lista, arvo):
    ala = 0
    yla = len(lista) - 1
    while ala <= yla:
        keski = (ala + yla) // 2
        if lista[keski] == arvo: # arvo löytyi, lopetetaan
            return keski
        elif lista[keski] < arvo:
            ala = keski + 1 # jatketaan hakua loppuosasta
        else:
            yla = keski - 1 # jatketaan hakua alkuosasta
    return -1 # hakualue on tyhjä, mutta arvoa ei löytynyt
```

Annettu funktio toimii siis oikein vain siinä tapauksessa, että parametrina annetussa listassa luvut ovat suuruusjärjestyksessä. Funktio ei mitenkään tarkista sitä, että

tämä pitää paikkansa. Jos listan alkiot ovat satunnaisessa järjestyksessä, funktion paluuarvo voi olla täysin väärä eikä funktio anna mitään ilmoitusta siitä, että se ei toiminut oikein.

Binäärihaku on hyvin tehokas verrattuna peräkkäishakuu. Tarkastellaan esimerkiksi hakua listasta, jossa on miljoona alkia. Peräkkäishakua käytettäessä joudutaan pahimmassa tapauksessa suorittamaan funktiossa **hae-pisteet** olevaa **for**-käskeyä miljoona kierrosta (kaikki listan alkiot pitää käydä läpi, jos haettava alkio ei ole listassa). Binäärihakua käytettäessä riittää, että **while**-käskeyä suoritetaan pahimmassakin tapauksessa noin 20 kierrosta. Vielä paremmin ero tulee näkyviin, jos mietitään tilannetta, jossa listan koko kasvaa kahteen miljoonaan. Peräkkäishakua käytettäessä pahimmassa tapauksessa tarvittavien **for**-käskeyn kierrosten määrä kasvaa miljoonalla, kun taas binäärihaussa **while**-käskeyn kierrosten määrä kasvaa vain yhdellä.

Alla on vielä esimerkkinä koko ohjelma, jossa on ensin pyydetty käyttäjää antamaan pelipisteet suuruusjärjestyksessä ja sen jälkeen on käytetty **binaarihaku**-funktia halutun arvon hakemiseen.

#pistehaku-binaarihaulla.py

```
def lue_pisteet():
    print "Anna pelaajien pisteet suuruusjärjestyksessä pienimmasta alkaen."
    rivi = raw_input("Monenko pelaajan pisteet haluat antaa? ")
    lkm = int(rivi)
    pistelista = [0] * lkm
    i = 0
    while i < len(pistelista):
        rivi = raw_input("Anna seuraavan pelaajan pisteet: ")
        pistelista[i] = int(rivi)
        i += 1
    return pistelista

def binaarihaku(lista, arvo):
    ala = 0
    yla = len(lista) - 1
    while ala <= yla:
        keski = (ala + yla) / 2
        if lista[keski] == arvo: # arvo löytyi, lopetetaan
            return keski
        elif lista[keski] < arvo:
            ala = keski + 1 # jatketaan hakua loppuosasta
        else:
            yla = keski - 1 # jatketaan hakua alkuosasta
    return -1 # hakuarvo on tyhjä, mutta arvoa ei löytynyt

def main():
    pisteet = lue_pisteet()
    rivi = raw_input("Mita arvoa etsitaan? ")
    haettava_arvo = int(rivi)
```

```

    paikka = binaarihaku(pisteet, haettava_arvo)
    if paikka == -1:
        print "Haettavaa arvoa ei löytynyt pistelistasta"
    else:
        print "Haettava arvo on listassa indeksillä", paikka

main()

```

5.1.4 Muita listan käsittelyyn tarkoitettuja funktioita ja metodeita

Pythonissa on valmiina lukuisia listojen käsittelyyn tarkoitettuja funktioita ja metodeita, eikä seuraavassa suinkaan esitellä niistä kaikkia, vaan vain joitakin tärkeimpiä. Seuraavissa esimerkeissä ei ole esitetty kokonaisia ohjelmia, vaan metodien ja funktioiden toimintaa on havainnollistettu esimerkeillä, joissa Python-tulkille on annettu yksittäisiä käskyjä.

Kuten edellä on kerrottu, listan `lista`:n alkion arvon saa kirjoittamalla `lista[i]`, kunhan `i` on listan indeksialueen sisällä. Listasta voi kuitenkin ottaa myös usemman peräkkäisen alkion *alilistoja*. Jos on esimerkiksi määritelty:

```
>>> lista = [2, 4, 6, 8, 10, 12, 14, 16]
```

niin `lista[2:5]` palauttaa listan, joka sisältää alkuperäisen listan indekseillä 2, 3, ja 4 olevat alkiot, siis listan `[6, 8, 10]`. Merkintä `lista[2:5]` siis tarkoittaa sitä, että otetaan mukaan alkiot indeksistä 2 indeksiin 5 asti mutta niin, että indeksillä 5 olevaa alkioita ei enää oteta mukaan.

Lausekkeessa voidaan jättää joko alku- tai loppuindeksi merkitsemättä. Esimerkiksi `lista[:5]` palauttaa listan, joka sisältää alkuperäisen listan alkiot listan alusta indeksille 5 asti (mutta ei enää indeksillä 5 olevaa alkioita). Vastaavasti taas `lista[5:]` palauttaa listan, joka sisältää alkuperäisen listan alkiot indeksiltä 5 lähtien (se mukaanlukien) listan loppuun asti.

Negatiivisilla indekseillä tarkoitetaan taas alkioita listan lopusta alkaen. Esimerkiksi `lista[-1]` palauttaa listan viimeisen alkion ja `lista[:-1]` palauttaa listan, joka sisältää kaikki alkuperäisen listan alkiot viimeistä alkioita lukuunottamatta.

Kuten jo aikasemmin on kerrottu, funktio `len` palauttaa sille parametrina annetun listan pituuden, esimerkiksi

```
>>> len(lista)
8
```

Metodin `append` avulla voidaan taas lisätä listan loppuun metodille parametrina annettu alkio, esimerkiksi

```
>>> lista.append(18)
>>> lista
[2, 4, 6, 8, 10, 12, 14, 16, 18]
```


Metodin `insert` avulla voidaan lisätä listaan ensimmäisenä parametrina annetulle indeksille toisena parametrina annettu alkio, esimerkiksi

```
>>> lista.insert(2, 7)
>>> lista
[2, 4, 7, 6, 8, 10, 12, 14, 16, 18]
```

Ero sijoitukseen `lista[2] = 7` on siinä, että `insert`-metodi lisää uuden alkion listassa jo olevien alkioiden väliin ja siirtää listan lopussa olevia alkioita yhden indeksin eteenpäin, kun taas sijoituskäsky korvaa indeksillä 2 olevan alkion uudella alkiolla. Metodin `insert` suorituksen yhteydessä listan pituus siis kasvaa, kun taas sijoituskäsky ei muuta listan pituutta.

Metodi `remove` poistaa listasta ensimmäisen alkion, jolla on parametrina annettu arvo, esimerkiksi

```
>>> lista.remove(10)
>>> lista
[2, 4, 7, 6, 8, 12, 14, 16, 18]
```

Kuten aikaisemmin esitettiin, metodi `index` palauttaa sille parametrina annetun alkion ensimmäisen esiintymän listassa, esimerkiksi

```
>>> lista.index(6)
3
```

Operaattorin `in` avulla voidaan taas selvittää, onko jokin alkio listassa:

```
>>> 8 in lista
True
>>> 9 in lista
False
```

Metodi `sort` järjestää listan, esimerkiksi

```
>>> lista.sort()
>>> lista
[2, 4, 6, 7, 8, 12, 14, 16, 18]
```

Vaikka järjestäminen voidaankin suorittaa yhden Pythonissa valmiina olevan metodin kutsulla, niin käytännössä tämän valmiin metodin suorittaminen vie yleensä enemmän aikaa kuin listan läpikäynti alkio kerrallaan.

Metodi `reverse` kääntää listan järjestyksen päinvastaiseksi. Metodi muokkaa alkuperäistä listaa. Se ei siis luo uutta listaa, jossa olisi uusi järjestys, esimerkiksi

```
>>> lista.reverse()
>>> lista
[18, 16, 14, 12, 8, 7, 6, 4, 2]
```

5.2 Merkkijono

Ohjelmissa pitää usein käsitellä erilaista tekstitietoa, esimerkiksi nimiä, osoitteita sekä erilaisia tunnuksia, kuten opiskelijanumeroita ja autojen rekisterinumeroita. Näitä voidaan käsitellä kätevästi *merkkijonojen* avulla. Merkkijono koostuu yhdestä tai useammasta peräkkäisestä merkistä. Merkkijono voi myös olla tyhjä, jolloin siinä ei ole yhtään merkkiä.

Merkkijono esitetään yksin- tai kaksinkertaisten lainausmerkkien avulla. Seuraavat kaksi sijoituskäskyä

```
>>> miono = 'appelsiini'  
>>> miono = "appelsiini"
```

tarkoittavat täysin samaa.

Toisin kuin monissa muissa ohjelmointikielissä, Pythonissa ei eroteta toisistaan yksittäisiä merkkejä ja merkkijonoja. Myös yksittäiset merkit esitetään aina yhden merkin mittaisina merkkijoina.

Pythonissa on tyyppi `str` merkkijonojen esittämiseen. Merkkijonojen käsitteily Python-ohjelmissa muistuttaa hyvin paljon listojen käsittelyä. Olennaisin ero on siinä, että listan sisältöä voidaan muuttaa listan luomisen jälkeen, mutta merkkijonon sisältöä ei voida. Esimerkiksi seuraavat Python-rivit ovat täysin mahdollisia:

```
>>> lukulista = [5, 2, 7]  
>>> lukulista[1] = 4  
>>> lukulista  
[5, 4, 7]
```

Mutta sen sijaan seuraavat rivit aiheuttavat virhetilanteen, koska aikaisemmin luodun merkkijonon sisältöä ei voi muuttaa:

```
>>> sana = "sitruuna"  
>>> sana[1] = "a"  
Traceback (most recent call last):  
  File "<stdin>", line 1, in ?  
TypeError: object does not support item assignment
```

Merkkijonoja voidaan kuitenkin muuten käsitellä monilla samoilla tavoilla kuin listojakin. Esimerkiksi merkkijonon `miono` indeksillä `i` olevan kirjaimen saa selville ilmauksella `miono[i]`, vaikka kirjainta ei pystykään vaihtamaan sijoituskäskyllä, esimerkiksi

```
>>> miono = "appelsiini"  
>>> print miono[3]  
e
```

Merkkijonojen merkit voidaan myös käydä läpi `for`-käskyn avulla samalla tavalla kuin listan merkit. Esimerkiksi

```
>>> miono = "appelsiini"
>>> for merkki in miono:
...     print merkki
...
a
p
p
e
l
s
i
i
n
i
```

Merkkijonosta voidaan myös ottaa alimerkkijonoja samalla tavalla kuin listoista antamalla hakasulkujen sisässä indeksialue, esimerkiksi

```
>>> miono = "appelsiini"
>>> print miono[3:7]
elsi
```

Ennen kaksoispistettä oleva luku kertoo jälleen ensimmäisen alimerkkijonoon otettavan indeksin ja kaksoispisteen jälkeen oleva luku ensimmäisen indeksin, jota ei oteta mukaan alimerkkijonoon.

Merkkijonon pituuden saa selville funktiolla `len`:

```
>>> miono = "appelsiini"
>>> print len(miono)
10
```

Operaattorilla `in` pystyy myös tutkimaan sitä, esiintykö kirjain merkkijonossa ja metodilla `index` saa selville parametrina annetun merkin ensimmäisen indeksin merkkijonossa:

```
>>> miono = "appelsiini"
>>> if "i" in miono:
...     print "i esiintyy sanassa"
...     print "indeksillä", miono.index("i")
...
i esiintyy sanassa
indeksillä 6
```

Operaattorin `in` avulla voi tutkia myös sitä, esiintyykö yhtä kirjainta pitempi merkkijono osana toista merkkijonoa:

```
>>> miono = "appelsiini"
>>> print "elsii" in miono
True
>>> print "aelsi" in miono
False
```

Vaikka itse merkkijonoa ei voikaan muuttaa sen jälkeen, kun se on luotu, niin merkkijonoon viittaava muuttuja voidaan sijoituskäskyllä panna viittaamaan kokonaan toiseen merkkijonoon. Esimerkiksi seuraavat ohjelmarivit ovat täysin sallittuja:

```
>>> miono = "appelsiini"
>>> print miono
appelsiini
>>> miono = "apelsiini"
>>> print miono
apelsiini
```

Tässä alkuperäinen merkkijono **"appelsiini"** ei kuitenkaan muutu miksikään, vaan luodaan kokonaan uusi merkkijono **"apelsiini"**, ja muuttuja **miono** pannaan viittaamaan luotuun uuteen muuttujaan.

Uusi merkkijono voi kuitenkin riippua vanhasta merkkijonosta. Pythonissa on metodeita, joilla voidaan luoda kokonaan uusi, mutta vanhaa merkkijonoa muistuttava merkkijono. Aikaisempaan merkkijonoon viitannut muuttuja voidaan silloin sijoituskäskyllä panna viittaamaan luotuun kokonaan uuteen merkkijonoon. Esimerkiksi metodi **lower** luo uuden merkkijonon, joka sisältää muuten samat merkit kuin nykyinen merkkijono, mutta kaikki isot kirjaimet on muutettu pieniksi kirjaimiksi.

```
>>> miono = "AppelSiIni"
>>> miono = miono.lower()
>>> print miono
appelsiini
```

Tämä metodi on hyvin kätevä silloin, kun pitää lukea käyttäjän syötettä ja verrata sitä johonkin muuhun tekstiin. Jos ei tiedetä, antaako käyttäjä syötteen isoina vai pieninä kirjaimina, voidaan syöte muuttaa ensin kokonaan pieniksi kirjaimiksi, jolloin sitä tarvitsee verrata vain pienillä kirjaimilla kirjoitettuun tekstiin.

Vastaavasti metodilla **upper** voidaan luoda uusi merkkijono, joka sisältää muuten samat merkit kuin nykyinen merkkijono, mutta kaikki pienet kirjaimet on muutettu isoiksi kirjaimiksi.

```
>>> miono = "AppelSiIni"
>>> miono = miono.upper()
>>> print miono
APPELSIINI
```

Käyttäjän syötettä lukiessa tarvitaan usein myös metodia **strip**. Se luo uuden merkkijonon, jossa on poistettu nykyisen merkkijonon alussa ja lopussa esiintyvät tyhjät

merkit. Tyhjillä merkeillä tarkoitetaan välilyönti-, tabulointi, rivinvaihto- ja sivunvaihtomerkkejä. Tarkoituksena on poistaa luetun merkkijonon alusta ja lopusta mahdolliset käyttäjän vahingossa kirjoittamat välilyönnit ja vastaavat. Alla on esimerkki `strip`-metodin käytöstä. Merkkijonot on nyt tulostettu lainausmerkkien kanssa niin, että näkyy tarkemmin, mistä merkkijono alkaa ja mihin se loppuu.

```
>>> miono = "          appelsiini  "
>>> miono
'      \tappelsiini      '
>>> miono = miono.strip()
>>> miono
'appelsiini'
```

Esimerkin merkkijonossa aluksi esiintynyt merkki `"\t"` tarkoittaa tabulointimerkkiä.

Useampi merkkijono voidaan yhdistää yhdeksi `+`-operaattorin avulla, ja merkkijonoja voi jopa monistaa `*`-operaattorilla:

```
>>> etunimi = "Mikko"
>>> sukunimi = "Mallikas"
>>> kokonimi = etunimi + " " + sukunimi
>>> print kokonimi
Mikko Mallikas
>>> merkki = "&"
>>> rivi = 5 * merkki
>>> print rivi
&&&&&
>>> rivit = 3 * (rivi + "\n")
>>> print rivit
&&&&&
&&&&&
&&&&&
```

Yksi käytännössä usein tarvittava merkkijonoja käsittelevä metodi on `split`. Sen avulla voi jakaa merkkijonon useampaan osaan niin, että jako tehdään aina halutun merkin kohdalta. Oletusarvoisesti jako tehdään aina välilyöntimerkin kohdalla. Jaon tuloksena syntyneet osamerkkijonot voidaan tallentaa listaan seuraavan esimerkin mukaisesti:

```
>>> teksti = "Monta eri sanaa samassa merkkijonossa"
>>> sanat = teksti.split()
>>> print sanat
['Monta', 'eri', 'sanaa', 'samassa', 'merkkijonossa']
>>> for yksittäinen_sana in sanat:
...     print yksittäinen_sana
...
Monta
eri
```

sanaa
samassa
merkkijonossa

On syytä huomata, että jaossa käytetty merkki (tässä tapauksessa välilyönti) ei kuulu yhteenkään jaon tuloksena syntyneeseen osamerkkijonoon. Jos jako halutaan tehdä jonkin muun kuin välilyöntimerkin kohdalta, annetaan tämä merkki parametrina `split`-metodille, esimerkiksi

```
>>> teksti2 = "sanat/erotettu/toisistaan/kauttaviivalla"  
>>> sanat2 = teksti2.split("/")  
>>> print sanat2  
['sanat', 'erotettu', 'toisistaan', 'kauttaviivalla']
```

Tässä esimerkissä näkyy myös hyvin se, että listan alkioden ei tarvitse suinkaan olla lukuja, vaan lista voi hyvin sisältää myös esimerkiksi merkkijonoja.

Merkkijonoja voidaan myös vertailla operaattoreilla `==`, `!=`, `<=`, `>=`, `<` ja `>`. Esimerkiksi `mjono1 == mjono2` on tosi, jos muuttujan `mjono1` viittaama merkkijono sisältää täsmälleen samat merkit (samassa järjestyksessä) kuin muuttujan `mjono2` viittaama merkkijono. Vertailussa pienet ja suuret kirjaimet katsotaan eri merkeiksi. Muut operaattorit käyvät läpi vertailtavia merkkijonoja merkki kerrallaan, kunnes kohdataan ensimmäistä kertaa eri merkit. Tällöin näiden merkkien asema käytetyssä merkikoodausjärjestelmässä (siinä, miten kukin merkki esitetään tietokoneen muistissa binäärilukuna) ratkaisee sen, kumpi merkkijonoista katsotaan toista pienemmäksi. Käytännössä vertailu menee useimmiten aakkosjärjestyksen mukaan, mutta kaikki isot kirjaimet ovat järjestyksessä ennen pieniä kirjaimia ja kaikkien skandinaavisten aakkosten osalta vertailu ei toimi aakkosjärjestyksen mukaisesti.

Esimerkkinä merkkijonojen vertailusta vielä ohjelma, joka tekee lämpötilamuunnoksia fahrenheit-asteista celsius-asteiksi ja päinvastoin. Ohjelma ensin kysyy käyttäjältä, minä asteina hän haluaa lämpötilan antaa. Ohjelma lukee käyttäjältä muunnettavan lämpötilan ja tekee muunnoksen haluttuun suuntaan. Sen jälkeen ohjelma kysyy käyttäjältä, haluaako hän jatkaa antamalla toisen lämpötilan. Tätä jatketaan niin kauan, kunnes käyttäjä kertoo, että hän ei halua jatkaa.

```
#fahrenheit3.py

def muunna_celsiuksiksi(F_asteet):
    celsius_asteet = (F_asteet - 32) * 5.0 / 9.0
    return celsius_asteet

def muunna_fahrenheiteiksi(C_asteet):
    fahrenheit_asteet = 9.0/5.0 * C_asteet + 32
    return fahrenheit_asteet

def main():
    jatko = "kylla"
    while jatko != "ei":
        rivi = raw_input("Mina asteina annat lampotilan (C/F)? ")
        yksikko = rivi.upper()
        if yksikko == "C":
            rivi = raw_input("Anna lampotila celsius-asteina: ")
            asteet = float(rivi)
            fahrenheit = muunna_fahrenheiteiksi(asteet)
            print asteet, "C on", fahrenheit, "F."
        elif yksikko == "F":
            rivi = raw_input("Anna lampotila fahrenheit-asteina: ")
            asteet = float(rivi)
            celsius = muunna_celsiuksiksi(asteet)
            print asteet, "F on", celsius, "C."
        else:
            print "Virheellinen yksikko, pitaisi olla C tai F"
        rivi = raw_input("Haluatko jatkaa (kylla/ei)? ")
        jatko = rivi.lower()

main()
```

Alla esimerkkiajo ohjelman suorituksesta:

```
Mina asteina annat lampotilan (C/F)? c
Anna lampotila celsius-asteina: 25.0
25.0 C on 77.0 F.
Haluatko jatkaa (kylla/ei)? kylla
Mina asteina annat lampotilan (C/F)? F
Anna lampotila fahrenheit-asteina: -40.0
-40.0 F on -40.0 C.
Haluatko jatkaa (kylla/ei)? kylla
Mina asteina annat lampotilan (C/F)? f
Anna lampotila fahrenheit-asteina: 92.0
92.0 F on 33.3333333333 C.
Haluatko jatkaa (kylla/ei)? Ei
```

Useammalle kuin yhdelle riville jakaantuvaa merkkijonoa voidaan merkitä kolmen lainausmerkin avulla, esimerkiksi

```
>>> teksti = """Hei, opiskelija!
... meidan Tosi on -pankistamme saat
... opintolainat edullisesti"""
>>> print teksti
Hei, opiskelija!
meidan Tosi on -pankistamme saat
opintolainat edullisesti
>>> mainos = '''Hei, opiskelija!
... tule suoraan omaan pankkiisi,
... ala vilkuile naapureihin'''
>>> print mainos
Hei, opiskelija!
tule suoraan omaan pankkiisi,
ala vilkuile naapureihin
```

Jos ohjelmassa pitää koota useammasta rivistä koostuva teksti, voidaan se tehdä lisäämällä rivinvaihtojen kohtaan `\n`-merkkejä. Esimerkiksi seuraava ohjelma pyytää käyttäjältä henkilön nimi- ja osoitetiedot sekä tekee niistä merkkijonon, joka sisältää myös rivinvaihtoja.

osoitetiedot.py

```
def tee_osoite():
    print "Anna seuraavan henkilön tiedot."
    etunimi = raw_input("Etunimi: ")
    sukunimi = raw_input("Sukunimi: ")
    katuosoite = raw_input("Katuosoite: ")
    postinumero = raw_input("Postinumero: ")
    postitoimipaikka = raw_input("Postitoimipaikka: ")
    osoite = etunimi + " " + sukunimi + "\n" + katuosoite + "\n" + \
        postinumero + " " + postitoimipaikka.upper()
    return osoite

def main():
    print "Talla ohjelmalla voit syöttää ja tulostaa osoitteita."
    osoitteet = []
    jatko = True
    while jatko:
        uusi_osoite = tee_osoite()
        osoitteet.append(uusi_osoite)
        vastaus = raw_input("Haluatko antaa lisää osoitteita (k/e)?\n")
        if vastaus.lower() == "e":
            jatko = False
    print
    print "Antamasi osoitteet:"
    for osoitetieto in osoitteet:
```



```
        print osoitetieto
    print

main()
```

Osoite muodostetaan siten, että nimen ja katuosoitteen sekä katuosoitteen ja postinumeron välille lisätään rivinvaihto. Lisäksi postitoimipaikka muutetaan isoilla kirjaimilla kirjoitetuksi. Ohjelma pyytää käyttäjältä uusia osoitteita ja lisää funktiolla `tee_osoite` muodostetun osoitteen listaan `osoitteet` niin kauan, että käyttäjä ei enää halua antaa uusia osoitteita. Käyttäjän vastaus jatkokysymykseen muutetaan pieniksi kirjaimiksi, jolloin sekä `e` että `E` kelpaavat ohjelman suorituksen lopettaviksi vastauksiksi. Kun käyttäjä on antanut haluamansa määrän osoitteita, listassa olevat osoitteet tulostetaan. Ohjelmassa olevat `print`-käskyt ilman tulostettavaa tekstiä lisäävät tyhjiä rivejä selkiyttämään ohjelman tulostusta.

Esimerkki ohjelman suorituksesta:

Talla ohjelmalla voit syöttää ja tulostaa osoitteita.

Anna seuraavan henkilön tiedot.

Etunimi: Tiina

Sukunimi: Teekkari

Katuosoite: Jamerantaival 3 C 324

Postinumero: 02150

Postitoimipaikka: Espoo

Haluatko antaa lisää osoitteita (k/e)?

k

Anna seuraavan henkilön tiedot.

Etunimi: Teemu

Sukunimi: Teekkari

Katuosoite: Servinkuja 4 B 44

Postinumero: 02150

Postitoimipaikka: espoo

Haluatko antaa lisää osoitteita (k/e)?

e

Antamasi osoitteet:

Tiina Teekkari

Jamerantaival 3 C 324

02150 ESP00

Teemu Teekkari

Servinkuja 4 B 44

02150 ESP00

Käyttäjän syötettä lukiessa halutaan usein, että käyttäjä voi lopettaa syötteen antamisen tyhjällä rivillä sen jälkeen, kun hän on antanut haluamansa määrän rivejä. Kun syötettä luetaan `raw_input`-funktion avulla, tunnistetaan tyhjä rivi siitä, että funktio palauttaa arvonaan tyhjän merkkijonon `""`.

Seuraavassa esimerkissä luetaan käyttäjän antamia lukuja niin kauan, että käyttäjä antaa tyhjän rivin. Sen jälkeen ohjelma laskee ja tulostaa annettujen lukujen keskiarvon. Käyttäjän antama rivi muutetaan luvuksi vasta sen jälkeen, kun on ensin tutkittu, onko luettu merkkijono tyhjä. Jos muunnos tehtäisiin ennen merkkijonon tutkimista, ohjelma kaatuisi siihen, että tyhjää merkkijonoa ei voi muuttaa luvuksi.

```
#keskiarvo5.py
```

```
def main():
    print "Lasken keskiarvon antamistasi desimaaliluvuista."
    print "Lopeta tyhjällä rivillä."
    lukujen_maara = 0
    summa = 0.0
    loppu = False
    while not loppu:
        rivi = raw_input()
        if rivi == "":
            loppu = True
        else:
            luku = float(rivi)
            summa = summa + luku
            lukujen_maara = lukujen_maara + 1
    if lukujen_maara > 0:
        keskiarvo = summa / lukujen_maara
        print "Niiden keskiarvo on", keskiarvo
    else:
        print "Et antanut yhtään lukua."

main()
```

Esimerkki ohjelman suorituksesta:

```
Lasken keskiarvon antamistasi desimaaliluvuista.
Lopeta tyhjällä rivillä.
-5.0
15.0
8.0
```

```
Niiden keskiarvo on 6.0
```

```
Lasken keskiarvon antamistasi desimaaliluvuista.
Lopeta tyhjällä rivillä.
```

```
Et antanut yhtään lukua.
```

5.3 Monikko

Monikko (engl. tuple) muistuttaa listaa, mutta erona on se, että monikon sisältöä ei voi muuttaa sen jälkeen, kun monikko on luotu. Sen vuoksi monikkoon kohdistuvat

operaatiot ovat jonkin verran tehokkaampia kuin vastaavat listaan kohdistuvat operaatiot (koska monikon toteutuksessa ei tarvitse varautua sen mahdolliseen muuttamiseen). Monikkoa merkitään kaarisulkujen () avulla. Esimerkiksi alla luodaan uusi monikko, joka sisältää kolme kokonaislukua:

```
>>> lukumonikko = (22, 28, 35)
```

Monikoita voidaan monissa asioissa käsitellä samoin kuin listoja, esimerkiksi:

```
>>> print lukumonikko[2]  
35
```

Kuten edellä kerrottiin, monikon sisällön muuttaminen sen luomisen jälkeen ei kuitenkaan onnistu:

```
>>> lukumonikko[1] = 13  
Traceback (most recent call last):  
  File "<stdin>", line 1, in <module>  
TypeError: 'tuple' object does not support item assignment
```

Kappaleessa 4.3 kerrottiin, miten funktio voi palauttaa samalla kerralla useamman kuin yhden arvon. Täsmällisesti ottaen tässä on kysymys siitä, että funktio palauttaa monikon, jonka alkioden arvot voidaan sijoittaa yksittäisten muuttujien arvoksi. Vaikka palautettavia arvoja ei olekaan sijoitettu sulkujen sisään, Python-tulkki tulkitsee kuitenkin niiden muodostavan monikon.

Tällä kurssilla monikoita ei käsitellä tämän tarkemmin. Ne on vain esitelty tässä lyhyesti, jotta lukijalla olisi mahdollisuus ymmärtää muiden kirjoittamaa koodia, jossa monikoita on käytetty.

5.4 Sanakirja

Tarkastellaan esimerkkiä, jossa haluamme toteuttaa puhelinluettelon. Luettelo koostuu pareista, jotka sisältävät henkilön nimen ja hänen puhelinnumerosa. Haluamme, että rakenteesta pystyy helposti etsimään halutun henkilön puhelinnumeron, siihen pystyy lisäämään uusia puhelinnumeroita ja poistamaan vanhentuneita puhelinnumeroita. Yksinkertaisuuden vuoksi oletamme, että luettelossamme ei ole useita samannimisiä henkilöitä ja että jokaisella henkilöllä on vain yksi puhelinnumero.

Kuvattu rakenne olisi mahdollista toteuttaa listojen avulla. Kunkin henkilön nimi ja puhelinnumero muodostaisi yhden listan, ja itse puhelinluettelo olisi lista, jonka alkiot olisivat nimi-puhelinnumero-listoja. Tämän rakenteen ongelma on kuitenkin se, että halutun henkilön puhelinnumeron haku siitä olisi hidasta. Jos haluaisimme etsiä Matti Meikäläisen puhelinnumeron, ohjelman pitäisi käydä koko puhelinluettelolistaa läpi niin kauan, kunnes se löytäisi nimen Matti Meikäläinen. Pahimmillaan tämä tarkoittaisi sitä, että koko puhelinluettelo pitäisi käydä läpi. Jos nimet olisi tallennettu puhelinluetteloön aakkosjärjestyksessä, hakua voitaisiin nopeuttaa selvästi

käyttämällä binäärihakua, mutta tällöin taas uusien nimien lisääminen puhelinluetteloon aakkosjärjestyksen mukaiselle paikalleen olisi hidasta (kaikkia lisättävän nimen jälkeen tulevia alkioita pitäisi siirtää listassa loppuun päin).

Python tarjoaa toisen rakenteen, jossa on mahdollista toteuttaa tehokkaasti alkion haku *avaimen* perusteella (puhelinluetteloesimerkissä henkilön nimi toimii avaimena) sekä uusien alkiodien haku ja vanhojen poisto. Tätä rakennetta kutsutaan *sanakirjaksi* (engl. dictionary). (Sanakirjan tehokas toteuttaminen perustuu hajautusrakenteeseen, jota käsitellään tarkemmin Tietorakenteet ja algoritmit -kurssilla.)

Tyhjän sanakirjan voi luoda aaltosulkujen `{}` avulla, esimerkiksi

```
>>> puh_luettelo = {}
```

Sanakirjaa luodessa voi myös antaa samalla jo sanakirjaan lisättäviä avain-arvopareja. (Puhelinluetteloesimerkissä avain on nimi ja arvo nimeen liittyvä puhelinnumero). Avain ja arvo erotetaan toisistaan kaksoispisteellä ja eri parit toisistaan pilkulla:

```
>>> puhelinluettelo = {"Teekkari Teemu" : "050-12345", "Fyysikko Tiina" : \
... "045-234567", "Kemisti Kalle" : "040-765432"}
```

luo uuden sanakirjan, joka sisältää kolme nimi-puhelinnumero-paria.

Johonkin avaimeen liittyvän arvon saa selville ilmauksella `sanakirja[avain]`, esimerkiksi

```
>>> print puhelinluettelo["Fyysikko Tiina"]
045-234567
```

Sanakirjan on kuitenkin tällöin sisällettävä hakasulkujen sisällä annettu avain. Muuten aiheutuu virhetilanne, esimerkiksi:

```
>>> print puhelinluettelo["Virtanen Maija"]
Traceback (most recent call last):
  File "<stdin>", line 1, in <module>
KeyError: 'Virtanen Maija'
```

Operaattorin `in` avulla voidaan kuitenkin tutkia ensin, onko avain sanakirjassa:

```
>>> nimi = "Virtanen Maija"
>>> if nimi in puhelinluettelo:
...     print puhelinluettelo[nimi]
... else:
...     print "Nimea ei löydy luettelosta"
...
Nimea ei löydy luettelosta
>>> nimi = "Teekkari Teemu"
>>> if nimi in puhelinluettelo:
...     print puhelinluettelo[nimi]
... else:
...     print "Nimea ei löydy luettelosta"
...
050-12345
```

Sanakirjaan voidaan lisätä sijoituskäskyn avulla uusia avain-arvo-pareja sekä muuttaa aikaisemmin lisättyihin avaimiin liittyviä arvoja.

```
>>> puhelinluettelo["Rakentaja Niina"] = "0400-123"
>>> puhelinluettelo["Kemisti Kalle"] = "041-56789"
>>> print puhelinluettelo
{'Kemisti Kalle': '041-56789', 'Fyysikko Tiina': '045-234567', 'Teekkari Teemu': '050-12345', 'Rakentaja Niina': '0400-123'}
```

Kaikki sanakirjaan kuuluvat avaimet voi käydä läpi for-käskyn avulla samaan tapaan kuin listan alkiot:

```
>>> for nimi in puhelinluettelo:
...     print nimi
...
Kemisti Kalle
Fyysikko Tiina
Teekkari Teemu
Rakentaja Niina
>>> for nimi in puhelinluettelo:
...     print "%16s %12s" % (nimi, puhelinluettelo[nimi])
...
    Kemisti Kalle      041-56789
    Fyysikko Tiina    045-234567
    Teekkari Teemu    050-12345
    Rakentaja Niina   0400-123
```

Sanakirjasta voi poistaa jonkin avaimen ja siihen liittyvän arvon `del`-operaattorilla:

```
>>> del puhelinluettelo["Kemisti Kalle"]
>>> print puhelinluettelo
{'Fyysikko Tiina': '045-234567', 'Teekkari Teemu': '050-12345', 'Rakentaja Niina': '0400-123'}
```

Luku 6

Poikkeukset ja tiedostojen käsittely

6.1 Poikkeukset

Ei ole harvinaista, että ohjelmaa suoritettaessa törmätään virhetilanteisiin. Osa virheistä johtuu ohjelmointivirheistä, mutta osa on sellaisia, joihin ohjelmoija ei voi mitenkään vaikuttaa. Esimerkiksi ohjelma pyytää käyttäjältä kokonaisluvun, mutta käyttäjä antaakin kirjaimia. Tai ohjelman pitäisi tallentaa tietoja tiedostoon, mutta kovalevytila on jo täynnä.

Suurta osaa näistä virhetilanteista pystyisi periaateessa käsittelemään if-else-rakenteiden avulla. Niitä käytettäessä ohjelman rakenteesta tulee kuitenkin helposti monimutkainen. Lisäksi ohjelman päätehtävään liittyvät käskyt saattavat hukkaa erilaisia virhetilanteita käsittelevien if-else-rakenteiden sisään.

Python tarjoaa virhetilanteiden käsittelyyn oman mekanismin, *poikkeukset*. Kun ohjelman suorituksessa sattuu jokin ennalta sovituihin virhetilanteisiin, ohjelmassa aiheutuu poikkeus, joka voidaan käsitellä `try-except`-rakenteen avulla.

Rakenteen yleinen muoto on seuraava:

```
try:
    # Jono käskyjä, joista jokin tai jotkin voivat aiheuttaa tyyppin
    # poikkeuksen_tyyppi poikkeuksen.
except poikkeuksen_tyyppi:
    # Käskyjä, jotka jotenkin selvittävät virhetilanteen, jos on
    # aiheutunut poikkeuksen_tyyppi-tyyppinen poikkeus.
```

Tällainen koodi suoritetaan siten, että try-osassa olevia käskyjä suoritetaan yksi kerrallaan normaaliin tapaan. Jos jonkin käskyn suoritus aiheuttaa poikkeuksen, jonka tyyppi on `poikkeuksen_tyyppi`, hypätään välittömästi suorittamaan except-osassa olevia käskyjä. Kun except-osan käskyt on suoritettu, ei enää palata try-osaan, vaan jatketaan ohjelman suoritusta except-osan jälkeen tulevasta ohjelman osasta.

Jos try-osan suorituksessa ei aiheudu poikkeuksia, except-osan käskyjä ei suoriteta lainkaan, vaan try-osan suorituksen jälkeen siirrytään ohjelmassa except-osan jälkeen tuleviin käskyihin.

Rakenteessa voi olla useita except-osa erityyppisiä poikkeuksia varten. Suoritettava except-osa valitaan aina aiheutuneen poikkeuksen tyyppin mukaan.

Except-osaan kirjoitettava koodi vaihtelee tilanteen mukaan. Joskus (jos esimerkiksi ohjelman pitäisi kirjoittaa tiedostoon, mutta kovalevytila on täynnä), ei ole muuta vaihtoehtoa kuin antaa käyttäjälle selväsanainen virheilmoitus siitä, mitä on tapahtunut. Tämäkin on kuitenkin parempi vaihtoehto kuin se, että ohjelma vain kaatuu, eikä käyttäjä saa selville, mikä on mennyt pieleen. Joskus taas käskyt voidaan suunnitella siten, että ne todella korjaavat virhetilanteen, esimerkiksi pyytävät käyttäjältä uutta syötettä käyttäjän antaman kelvottoman syötteen tilalle.

Ensimmäisessä esimerkissä käyttäjälle annetaan vain virheilmoitus väärästä syöteestä. Ohjelman on tarkoitus muuttaa käyttäjän nauloina antama massa kilogrammoiksi. Massa nauloina pitää antaa kokonaislukuna. Normaaliin tapaan käyttäjän antama syöte yritetään muuttaa kokonaisluvuksi `int()`-tyypinmuunnoksella. Jos se ei onnistu, siirrytään except-osaan, jossa tulostetaan käyttäjälle virheilmoitus. Virhe, joka aiheutuu siitä, että vääränlaista syötettä yritetään muuttaa luvuksi on tyy-piltään `ValueError`. Sen vuoksi except-osa kirjoitetaan käsittelemään nimenomaan tämäntyyppinen virhe.

```
# naulamuunnos.py

def main():
    NAULAKERROIN = 0.4536
    print "Muutan nauloina annetun massa kilogrammoiksi."
    try:
        syote = raw_input("Anna massa nauloina: ")
        naulat = int(syote)
        kilot = NAULAKERROIN * naulat
        print "Massa on %.3f kg" % (kilot)
    except ValueError:
        print "Virhe - et antanut nauloja kokonaislukuna."

main()
```

Esimerkki ohjelman suorituksesta silloin, kun käyttäjä antaa sopivan syötteen:

```
Muutan nauloina annetun massa kilogrammoiksi.
Anna massa nauloina: 45
Massa on 20.412 kg
```

Kaksi esimerkkiä suorituksesta silloin, kun käyttäjän syöte ei ole sopiva:

```
Muutan nauloina annetun massa kilogrammoiksi.
Anna massa nauloina: 45.8
Virhe - et antanut nauloja kokonaislukuna.
```

```
Muutan nauloina annetun massa kilogrammoiksi.
Anna massa nauloina: jotain tekstia
Virhe - et antanut nauloja kokonaislukuna.
```

Toisessa esimerkissä ei tyydytä pelkkään virheilmoitukseen. Siinä käyttäjältä pyydetään massaa uudelleen niin kauan, että tämä saadaan kokonaislukuna. Tämä saadaan aikaiseksi sijoittamalla try-except-rakenne toistokäskyn sisään. Toistokäskyä suoritetaan niin kauan, kunnes on saatu luetuksi kelvollinen kokonaisluku. Tätä tutkitaan muuttujan `luku_onnistui` avulla. Sen arvo on aluksi `False`, mutta se muutetaan `True`:ksi try-osan lopussa (joka suoritetaan vain siinä tapauksessa, että try-osan aikaisemmat käskyt on suoritettu ilman poikkeuksen aiheutumista).

```
# naulamuunnos2.py
```

```
def main():
    NAULAKERROIN = 0.4536
    print "Muutan nauloina annetun massa kilogrammoiksi."
    luku_onnistui = False
    while not luku_onnistui:
        try:
            syote = raw_input("Anna massa nauloina: ")
            naulat = int(syote)
            kilot = NAULAKERROIN * naulat
            print "Massa on %.3f kg" % (kilot)
            luku_onnistui = True
        except ValueError:
            print "Virhe - et antanut nauloja kokonaislukuna."
            print "Yrita uudelleen!"

main()
```

Esimerkki ohjelman suorituksesta silloin, kun käyttäjä antaa heti sopivan syötteen:

```
Muutan nauloina annetun massa kilogrammoiksi.
Anna massa nauloina: 150
Massa on 68.040 kg
```

Toinen ajoesimerkki, jossa käyttäjä antaa ensin kaksi kertaa väärän syötteen:

```
Muutan nauloina annetun massa kilogrammoiksi.
Anna massa nauloina: 120.5
Virhe - et antanut nauloja kokonaislukuna.
Yrita uudelleen!
Anna massa nauloina: sotkua
Virhe - et antanut nauloja kokonaislukuna.
Yrita uudelleen!
Anna massa nauloina: 120
Massa on 54.432 kg
```

6.2 Tekstitiedostojen käsittely

Tähän asti esitetyt ohjelmat ovat aina lukeneet syötteensä suoraan siitä, mitä käyttäjä on kirjoittanut näppäimistöllä. (Täsmällisesti sanottuna ohjelmat ovat lukeneet

syötteensä standardisyöttövirrasta, joka on yleensä yhdistetty näppäimistöön, mutta jonka voi käyttöjärjestelmän puolella määritellä yhdistettäväksi johonkin muuhunkin.) Usein on kuitenkin tarpeen tallentaa ohjelman käsittelemään tietoa ohjelman eri suorituskertojen välillä. Ajatellaan aikaisemmin esitettyä puhelinluettelo-esimerkkiä. Tietokoneella olevasta puhelinluettelo-ohjelmasta ei ole paljonkaan iloa, jos käyttäjän pitää aina ohjelmaa käynnistäessään ensin syöttää sille ystäviensä nimet ja puhelinnumerot ennen kuin puhelinnumeroita voi ruveta kyselemään. Paljon kätevämpää on tällöin katsoa puhelinnumero suoraan jostain muualta.

Jotta puhelinluettelo-ohjelma toimisi järkevästi, täytyy olla jokin tapa, jolla säilytetään käyttäjän aikaisemmalla kerralla syöttämiä puhelinnumeroita niin, että ne ovat ohjelman käytössä sen myöhemmillä suorituserroilla. Tähän voidaan käyttää tiedostoa. Ohjelma tallentaa sillä tiedossa olevat puhelinnumerot tiedostoon. Kun ohjelma seuraavan kerran käynnistetään, tiedostossa olevat puhelinnumerot luetaan ensin keskusmuistiin ja vasta tämän jälkeen aloitetaan ohjelman muiden toimintojen suoritus.

Tiedostoja on kahdenlaisia, tekstitiedostoja ja binääritiedostoja. Tekstitiedostoon tiedot on tallennettu merkkeinä, binääritiedostoihin taas arvoja kuvaavina tavuina. Esimerkiksi luku 190 tallennetaan tekstitiedostoon niin, että tallennetaan peräkkäin merkit '1', '9' ja '0'. Binääritiedostoon taas sama luku tallennetaan niin, että tallennetaan kokonaislukuarvon 190 binääriesitystä vastaavat tavut. Tällä kurssilla tarkastellaan vain tekstitiedostojen käsittelyä. Tekstitiedostojen etuna on se, että niitä voidaan kirjoittaa muutenkin kuin Python-ohjelmilla, esimerkiksi Emacsilla, Notepadilla tai millä tahansa ohjelmalla, joka kirjoittaa puhdasta tekstiä.

Seuraavissa kappaleissa tarkastellaan ensin tiedon lukemista tekstitiedostosta ja sitten sitä, miten ohjelma voi kirjoittaa tietoa tekstitiedostoon.

6.2.1 Lukeminen tekstitiedostosta

Ennen kuin ohjelma aloittaa lukemisen tekstitiedostosta, on ohjelmalle kerrottava, mitä käyttöjärjestelmän tiedostoa ohjelmassa tiedostosta käytettävä muuttuja vastaa. Tämä tehdään `open`-funktion avulla. Funktiota käytetään seuraavasti:

```
tiedostomuuttuja = open(tiedoston_nimi, kasittelytapa)
```

Tässä `tiedostomuuttuja` on ohjelmassa sen muuttujan nimi, jonka avulla tiedostoa käsitellään, `tiedoston_nimi` tiedostosta käyttöjärjestelmän puolella käytettävä nimi ja `kasittelytapa` kertoo, aikooko ohjelma lukea tietoa tästä tiedostosta vai kirjoittaa siihen. Funktion `open` kutsumista sanotaan tiedoston *avaamiseksi*. Jos tiedosto avataan lukemista varten, käsittelytavaksi annetaan `"r"`. Avattavan tiedoston on oltava samassa hakemistossa kuin missä ohjelmaa ajetaan, tai muussa tapauksessa tiedoston nimen pitää sisältää myös hakemistopolku.

Esimerkiksi seuraava käsky avaa tiedoston, jonka nimi on `tekstia.txt` lukemista varten niin, että ohjelmassa tiedostoa voidaan käsitellä muuttujan `lahtotiedosto` avulla:

```
lahtotiedosto = open("tekstia.txt", "r")
```

Kun tiedosto on avattu, siitä voidaan lukea rivejä eri tavoin. Yksi tapa on lukea tiedostosta rivi kerrallaan metodin `readline` avulla seuraavasti:

```
eka_rivi = lahtotiedosto.readline()
```

Tässä luettu rivi siis tallennettiin muuttujaan `eka_rivi`. Metodi `readline` toimii siten, että kun sitä kutsutaan ensimmäisen kerran, se palauttaa tiedoston ensimmäisen rivin, toinen kutsu palauttaa tiedoston toisen rivin jne. Python-tulkki siis pitää kirjaa siitä, missä kohdassa tiedostossa ollaan menossa, jolloin `readline`-metodi osaa aina lukea seuraavan vielä lukemattoman rivin. Jos metodia kutsutaan siinä vaiheessa, kun tiedosto on jo luettu loppuun, metodi palauttaa tyhjän merkkijonon `""`. Siitä tiedetään, että tiedosto on jo luettu loppuun. (Jos tiedostossa on välissä rivejä, jolla ei ole tekstiä, metodi ei kuitenkaan niitä lukiessa palauta tyhjää merkkijonoa, vaan merkkijonon, joka sisältää ainoastaan rivinloppumerkin `"\n"`.)

Kun tiedoston lukeminen lopetetaan, on tiedosto syytä sulkea `close`-metodilla. Tämä vapauttaa tiedoston käsittelyyn käyttöjärjestelmän puolella varatut resurssit.

Oletetaan, että tiedosto `tekstia.txt` on seuraavan näköinen:

```
ensimmäinen rivi
toinen rivi
viimeinen rivi
```

Voimme nyt kirjoittaa ohjelman, joka lukee tiedoston rivit ja tulostaa jokaisen rivin kuvaruudulle seuraavasti:

```
#tiedostoluku1.py

def main():
    try:
        lahtotiedosto = open("tekstia.txt", "r")
        rivi = lahtotiedosto.readline()
        while rivi != "":
            print rivi
            rivi = lahtotiedosto.readline()
        lahtotiedosto.close()
    except IOError:
        print "Virhe tiedoston lukemisessa. Ohjelma paattyy."

main()
```

Ohjelmassa on käytetty try-except-rakennetta käsittelemään mahdolliset `IOError`-tyyppiset poikkeukset. Tällainen poikkeus voi aiheutua esimerkiksi silloin, jos tiedostoa `"tekstia.txt"` ei ole lainkaan tai sitä ei pystytty lukemaan esimerkiksi lukuoi-keuksien puuttumisen tai laitteistovian takia.

Jos ohjelma suoritetaan onnistuneesti, näyttää sen tulostus seuraavalta:

ensimmäinen rivi

toinen rivi

viimeinen rivi

Ohjelma on siis tulostanut ylimääräisen rivinvaihdon jokaisen rivin jälkeen. Tämä johtuu siitä, että metodi `readline` palauttaa myös rivin lopussa olevan rivinvaihtomerkin lukemansa merkkijonon lopussa. Kun `print`-käsky puolestaan lisää rivinvaihdon tulostuksensa loppuun, tulee joka rivin jälkeen kaksi rivinvaihtoa: toinen, joka on tiedostosta luetun rivin lopussa, ja toinen, jonka `print`-käsky on lisännyt.

Ongelma voidaan ratkaista poistamalla tiedostosta luetun rivin lopussa oleva rivinvaihtomerkki. Tämä voidaan tehdä esimerkiksi `rstrip`-metodilla. (Metodi poistaa myös muut luetun rivin lopussa olevat ns. tyhjät merkit, esimerkiksi välilyönnit, tabuloinnit jne. Jos tätä ei toivota, on rivinvaihtomerkki poistettava jollain muulla tavoin – esimerkiksi ottamalla luetusta rivistä alimerkkijono, joka ei sisällä rivin viimeistä merkkiä. Tämäkin tapa voi kuitenkin aiheuttaa vaikeuksia käyttöjärjestelmässä, jossa rivinvaihtoa merkitään useammalla kuin yhdellä merkillä.) Seuraavaa ohjelmaa on muutettu myös niin, että luettavan tiedoston nimeä ei ole määrätty ohjelmassa, vaan se kysytään käyttäjältä.

```
#tiedostoluku2.py
```

```
def main():
    nimi = raw_input("Anna luettavan tiedoston nimi: ")
    try:
        lahtotiedosto = open(nimi, "r")
        rivi = lahtotiedosto.readline()
        while rivi != "":
            rivi = rivi.rstrip()
            print rivi
            rivi = lahtotiedosto.readline()
        lahtotiedosto.close()
    except IOError:
        print "Virhe tiedoston", nimi, "lukemisessa. Ohjelma paattyy."

main()
```

Esimerkki ohjelman suorituksesta. Ylimääräiset rivinvaihdot ovat nyt hävinneet.

```
Anna luettavan tiedoston nimi: tekstia.txt
ensimmäinen rivi
toinen rivi
viimeinen rivi
```

Toinen esimerkki, jossa yritetään lukea tiedostoa, jota ei ole olemassa.

```
Anna luettavan tiedoston nimi: olematon.txt
Virhe tiedoston olematon.txt lukemisessa. Ohjelma paattyy.
```

Edellä tiedoston rivejä on luettu while-käskyn avulla rivi kerrallaan. Jos rivit käydään läpi for-käskyn avulla, voidaan lukeminen kirjoittaa selvästi yksinkertaisemmin. Jos toistokäskey kirjoitetaan muotoon

```
for rivi in lahtotiedosto:
    tee jotain riville rivi
```

huolehtii for-käskey siitä, että tiedoston jokainen rivi luetaan vuorotellen ja sijoitetaan muuttujan rivi arvoksi. Ohjelmaan ei silloin tarvitse kirjoittaa lainkaan `readline`-käskeyjä, vaan Python-tulkki huolehtiin rivien lukemisesta for-käskeyä suorittaessaan.

Tiedoston lukeva ja sen rivit tulostava ohjelma voitaisiin siis kirjoittaa seuraavasti:

```
#tiedostoluku3.py

def main():
    nimi = raw_input("Anna luettavan tiedoston nimi: ")
    try:
        lahtotiedosto = open(nimi, "r")
        for rivi in lahtotiedosto:
            rivi = rivi.rstrip()
            print rivi
        lahtotiedosto.close()
    except IOError:
        print "Virhe tiedoston", nimi, "lukemisessa. Ohjelma paattyy."

main()
```

Oletetaan, että käyttäjä on kirjoittanut suuren juhlan vieraslistan tiedostoon. Kunkin vieraan nimi on kirjoitettu omalle riville. Käyttäjä haluaa sitten tarkistaa, onko jokin nimi vieraslistassa. Seuraava ohjelma pyytää käyttäjältä tiedoston ja yhden nimen sekä tarkistaa, onko käyttäjän antama nimi tiedostossa.

```
#etsi_vieraat.py

def main():
    nimi = raw_input("Anna tiedoston nimi: ")
    etsittava_nimi = raw_input("Anna tiedostosta etsittava nimi: ")
    loytyi = False
    try:
        lahtotiedosto = open(nimi, "r")
        for rivi in lahtotiedosto:
            rivi = rivi.rstrip()
            if rivi == etsittava_nimi:
                loytyi = True
        lahtotiedosto.close()
    if loytyi:
        print "Nimi", etsittava_nimi, "loytyi tiedostosta."
    else:
        print "Nimeä", etsittava_nimi, "ei löytynyt."
    except IOError:
        print "Virhe tiedoston", nimi, "lukemisessa. Ohjelma päättyy."

main()
```

Kolmas tapa lukea tiedostosta on käyttää metodia `readlines()`. Tämä metodi lukee kaikki tiedoston jäljellä olevat rivit listaan (kukin rivi on yksi listan alkio). Sen jälkeen listassa olevia rivejä voidaan käsitellä halutulla tavalla. Esimerkiksi seuraava ohjelma lukee käyttäjän antamat rivit listaan ja tulostaa sitten listan kaikki alkiot niin, että se poistaa tyhjät merkit kunkin rivin lopusta:

```
#tiedostoluku4.py

def main():
    nimi = raw_input("Anna luettavan tiedoston nimi: ")
    try:
        lahtotiedosto = open(nimi, "r")
        rivilista = lahtotiedosto.readlines()
        lahtotiedosto.close()
        for rivi in rivilista:
            rivi = rivi.rstrip()
            print rivi
    except IOError:
        print "Virhe tiedoston", nimi, "lukemisessa. Ohjelma päättyy."

main()
```

Jos tiedostosta luetaan lukuja, on tiedostosta luettu rivi muutettava kokonais- tai desimaaliluvuksi ihan samalla tavalla kuin käyttäjän syötettä näppäimistöltäkin luetaan. Oletetaan, että tiedostossa on annettu eri päivien lämpötiloja, kukin omalla rivillään. Seuraava ohjelma lukee lämpötilat ja laskee niiden keskiarvon.

```
#lampotilat_tiedostosta.py

def main():
    nimi = raw_input("Mista tiedostosta lampotilat luetaan: ")
    summa = 0.0
    lkm = 0
    try:
        lampotiedosto = open(nimi, "r")
        for rivi in lampotiedosto:
            rivi = rivi.rstrip()
            lampotila = float(rivi)
            summa += lampotila
            lkm += 1
        lampotiedosto.close()
        if lkm == 0:
            print "Tiedostossa ei ollut yhtään lampotilaa."
        else:
            keskiarvo = summa / lkm
            print "Lampotilojen keskiarvo on", keskiarvo
    except IOError:
        print "Virhe tiedoston", nimi, "lukemisessa. Ohjelma paattyy."
    except ValueError:
        print "Virheellinen rivi tiedostossa", nimi, ". Ohjelma paattyy."

main()
```

Ohjelmassa on käytetty `ValueError`-tyyppistä poikkeusta selvittämään niitä virhetilanteita, joissa tiedostosta luettua riviä ei pystytä muuttamaan luvuksi.

Jos tiedoston samalla rivillä on useita eri tietoja, esimerkiksi päivämäärä ja lämpötila, pitää luettu rivi jakaa ensin osiin esimerkiksi `split`-metodilla. Tämän jälkeen käsittelyä voidaan jatkaa halutuista osista. Seuraavassa esimerkkiohjelmassa lämpötilat luetaan tiedostosta, jossa jokaisella rivillä on ensin päivämäärä (tekstinä) ja sen jälkeen lämpötila. Oletetaan, että päivämäärä ja lämpötila on erotettu toisistaan välilyönnillä eikä rivillä ole muita välilyöntejä.

Kukin luettu rivi jaetaan ensin `split`-metodilla kahteen osaan, joista ensimmäisessä pitäisi olla päivämäärä (josta ohjelma ei ole kiinnostunut) ja toisessa lämpötila. Ohjelma tarkistaa ensin, että osia on todellakin kaksi. Jos ei ole, ohjelma ilmoittaa virheellisestä rivistä ja tulostaa sen, mutta jatkaa kuitenkin toimintaansa lukemalla seuraavan rivin. Jos osia on kaksi, jälkimmäinen niistä muutetaan desimaaliluvuksi ja lasketaan mukaan lämpötilojen summaan samaan tapaan kuin edellisessä esimerkissä. Jos tiedoston lukeminen ei onnistu tai jollain rivillä on kaksi osaa, mutta jälkimmäistä niistä ei voi muuttaa desimaaliluvuksi, ohjelma ilmoittaa virheestä ja lopettaa toimintansa.

```
#lampotilat_tiedostosta2.py

def main():
    nimi = raw_input("Mista tiedostosta lampotilat luetaan: ")
    summa = 0.0
    lkm = 0
    try:
        lampotiedosto = open(nimi, "r")
        for rivi in lampotiedosto:
            rivi = rivi.rstrip()
            osat = rivi.split()
            if len(osat) != 2:
                print "Virheellinen rivi:", rivi
            else:
                lampotila = float(osat[1])
                summa += lampotila
                lkm += 1
        lampotiedosto.close()
        if lkm == 0:
            print "Tiedostossa ei ollut yhtään lampotilaa."
        else:
            keskiarvo = summa / lkm
            print "Lampotilojen keskiarvo on", keskiarvo
    except IOError:
        print "Virhe tiedoston", nimi, \
            "lukemisessa. Ohjelma paattyy."
    except ValueError:
        print "Virheellinen lampotila tiedostossa", nimi, \
            ". Ohjelma paattyy."

main()
```

6.2.2 Kirjoittaminen tiedostoon

Jos ohjelman halutaan kirjoittavan tiedostoon, avataan tiedosto muuten samalla tavalla kuin tiedostosta lukiessa, mutta käsittelytapana on nyt joko "w" tai "a". Näiden kahden käsittelytavan ero on siinä, että "w" kirjoittaa mahdollisen vanhan samannimisen tiedoston päälle (vanhan tiedoston sisältö häviää siis kokonaan, vaikka vanha tiedosto olisi pitempi kuin kirjoitettava uusi teksti), kun taas "a" säilyttää avattavassa tiedostossa mahdollisesti jo olevan tekstin ja kirjoittaa tiedoston loppuun.

Esimerkiksi

```
tulostiedosto = open("tekstia.txt", "w")
```

avaa kirjoittamista varten tiedoston, jonka nimi on `tekstia.txt`. Tiedoston mahdollinen vanha sisältö häviää avaamisen yhteydessä. Ohjelmassa voidaan tämän jälkeen käsitellä avattua tiedostoa muuttujan `tulostiedosto` avulla.

Avattuun tiedostoon voidaan kirjoittaa merkkijonoja metodin `write` avulla. Metodi ei lisää rivinvaihtomerkkiä kirjoitettavan merkkijonon loppuun, vaan lisäys pitää tehdä itse, esimerkiksi:

```
tulostiedosto.write("Ensimmäinen rivi\n")
```

Metodilla `write` voi tulostaa vain merkkijonoja. Jos tiedostoon halutaan tallentaa esimerkiksi lukuja, pitää ne ensin muuttaa merkkijonoiksi. Tämä voidaan tehdä esimerkiksi käyttämällä tulostuksen muotoilua:

```
kanta = 3.5
ekspo = 5
tulos = kanta ** ekspo
tulostiedosto.write("%.2f potenssiin %d on %.2f\n" % (kanta, ekspo, tulos))
```

Toinen vaihtoehto on muuttaa tulostettavat luvut ensin merkkijonoiksi `str`-operaattorilla. Jos samalle riville tulostettava teksti koostuu useammasta osasta, voidaan osat yhdistää pidemmäksi merkkijonoksi `+`-operaattorilla:

```
kanta = 3.5
ekspo = 7
tulos = kanta ** ekspo
tulostiedosto.write(str(kanta) + " potenssiin " + str(ekspo) + " on " + \
    str(tulos) + "\n")
```

Tällöin desimaaliluvut tulostuvat Pythonin käyttämällä oletustarkkuudella, kun taas tulostuksen muotoilua käytettäessä ohjelmoija määrää käytettävän tarkkuuden.

Kun halutut tiedot on kirjoitettu tiedostoon, on tiedosto suljettava `close`-metodilla. Tiedostoa ei ole syytä yrittää lukea ennen kuin tiedosto on suljettu. Tehokkuussyistä `write`-käskyjä suoritettaessa kirjoittamista ei tehdä itse tiedostoon välttämättä heti jokaisen `write`-käskyn jälkeen, vaan kirjoitettavaa dataa kerätään ensin keskusmuistissa olevaan puskuriin, jonka sisältö siirretään itse tiedostoon suurempina osina. Ennen `close`-metodin suorittamista kirjoitettu tieto ei vielä välttämättä ole itse tiedostossa, vaan vasta puskurissa, eikä se näy, jos tiedostoa yrittää lukea jollain tavalla.

Seuraava esimerkkiohjelma kirjoittaa edellisen kappaleen esimerkissä käytetyn vieraslistan tiedostoon. Ohjelma pyytää ensin käyttäjältä tiedoston nimen ja sen jälkeen tiedostoon kirjoitettavat nimet. Nimet kirjoitetaan tiedostoon rivi kerrallaan.


```
#tiedostokirjoitus1.py

def main():
    print "Ohjelma kirjoittaa vieraslistan haluamaasi tiedostoon."
    nimi = raw_input("Anna kirjoitettavan tiedoston nimi: ")
    try:
        tulostiedosto = open(nimi, "w")
        print "Anna tallennettavat nimet."
        print "Lopeta tyhjällä rivillä."
        rivi = raw_input()
        while rivi != "":
            tulostiedosto.write(rivi + "\n")
            rivi = raw_input()
        tulostiedosto.close()
        print "Nimet on kirjoitettu tiedostoon", nimi
    except IOError:
        print "Virhe tiedoston", nimi, "kirjoittamisessa. Ohjelma päättyy."

main()
```

Alla esimerkki ohjelman suorituksesta.

```
Ohjelma kirjoittaa vieraslistan haluamaasi tiedostoon.
Anna kirjoitettavan tiedoston nimi: vieraat.txt
Anna tallennettavat nimet.
Lopeta tyhjällä rivillä.
Aku Ankka
Roope Ankka
Minni Hiiri
```

```
Nimet on kirjoitettu tiedostoon vieraat.txt
```

Toinen esimerkkiohjelma havainnollistaa lukuarvojen kirjoittamista tiedostoon. Ohjelma pyytää käyttäjältä ympyröiden säteitä ja kirjoittaa säteen sekä ympyrän pinta-alan aina samalle riville. Ohjelmassa on käsitelty poikkeusten avulla myös se virhetilanne, että käyttäjä antaa kelvottoman luvun. Tosin tämän poikkeuksen sattues-
sa tiedostoa ei välttämättä kirjoiteta oikein virhetilanteeseen asti, koska try-osasta poistutaan ennen tiedoston sulkemista.

Ohjelmassa on käytetty Pythonin valmiissa `math`-moduulissa määriteltyä vakiota `pi`. Moduuli saadaan käyttöön kirjoittamalla ohjelmatiedoston alkuun `import math`. Tämän jälkeen moduulin funktioita ja vakioita voi käyttää `math.`-etuliitteen avulla, esimerkiksi `math.pi`.

```
#tiedostokirjoitus2.py
import math

def main():
    print "Ohjelma laskee ympyroiden pinta-aloja ja tallentaa "
    print "ne tiedostoon."
    nimi = raw_input("Anna kirjoitettavan tiedoston nimi: ")
    try:
        tulostiedosto = open(nimi, "w")
        tulostiedosto.write("sade    pinta-ala\n")
        print "Anna ympyroiden sateet, lopeta negatiivisella."
        rivi = raw_input()
        sade = float(rivi)
        while sade >= 0:
            pinta_ala = math.pi * sade * sade
            tulostiedosto.write("%-7.2f %-10.2f\n" % (sade, pinta_ala))
            rivi = raw_input()
            sade = float(rivi)
        tulostiedosto.close()
        print "Tulokset on kirjoitettu tiedostoon", nimi
    except IOError:
        print "Virhe tiedoston", nimi, "kirjoittamisessa. Ohjelma paattyy."
    except ValueError:
        print "Ei ollut luku. Tiedoston kirjoitus saattoi epaonnistua."

main()
```

Jos haluttaisiin, että ohjelman suoritus jatkuisi normaalisti myös virheellisen syöteen jälkeen, pitäisi `ValueError`-poikkeuksen käsittelyä varten kirjoittaa oma try-except-rakenne `while`-käskyn sisään. Tällöin siirryttäisiin mahdollisen virheen saatuttua lukemaan käyttäjän seuraavaa syötettä.

Esimerkki ohjelman suorituksesta silloin, kun käyttäjä antaa syötteenä vain kelvollisia lukuja:

```
Ohjelma laskee ympyroiden pinta-aloja ja tallentaa
ne tiedostoon.
Anna kirjoitettavan tiedoston nimi: alat.txt
Anna ympyroiden sateet, lopeta negatiivisella.
5.0
7.25
14.0
-8
```

Tiedoston `alat.txt` sisältö on tämän jälkeen seuraava:

sade	pinta-ala
5.00	78.54
7.25	165.13
14.00	615.75

Esimerkki ohjelman suorituksesta silloin, kun käyttäjä antaa virheellisen syötteen:

```
Ohjelma laskee ympyroiden pinta-aloja ja tallentaa  
ne tiedostoon.  
Anna kirjoitettavan tiedoston nimi: alat2.txt  
Anna ympyroiden sateet, lopeta negatiivisella.  
7.14  
6.33  
tekstia  
Ei ollut luku. Tiedoston kirjoitus saattoi epäonnistua.
```

6.2.3 Tiedostojen käytöstä

Usein ohjelmassa käsitellään tiedostoon tallennettua tietoa jollain tavalla, esimerkiksi tehdään siihen lisäyksiä tai poistoja. Muutetut tiedot halutaan tallentaa ohjelman seuraavaa suorituskertaa varten.

Jos käsiteltävän tiedoston koko on kohtuullinen (esimerkiksi muutama sata riviä tekstitiedostona), ei muutoksia tehdä heti suoraan tiedostoon, vaan ohjelman toiminta kannattaa suunnitella seuraavasti: Ohjelman alussa kaikki tiedostoon tallennetut tiedot luetaan sopivaan tietorakenteeseen, esimerkiksi listaan. Kun ohjelmassa tehdään tietoihin muutoksia, niin nämä muutokset tehdään nimenomaan tähän listaan tai muuhun käytettyyn tietorakenteeseen. Ohjelman lopussa koko lista (tai muu tietorakenne) tallennetaan tiedostoon. Tiedoston vanha sisältö siis tuhoutuu ja uusi lista kirjoitetaan aikaisempien tietojen paikalle. Tämä on huomattavasti yksinkertaisempaa kuin yrittää tehdä muutoksia keskelle tiedostoa. Jos ohjelman suoritusaika on pitkä, kannattaa toki lista tallentaa aina sopivin väliajoin, jotta sen sisältöä ei menetetä esimerkiksi ohjelman tai tietokoneen kaatuessa. Mutta tällöinkin tallennetaan koko lista kerralla, ei vain muuttuneita tietoja.

Jos käsiteltävä tiedosto on paljon laajempi, ei edellä kuvattua menettelytapaa voi noudattaa, vaan on todella kirjoitettava vain muuttuneita tietoja käsittelevä tiedoston osa kerrallaan. Näin suurten tietomäärien käsittelyssä tarvitaan kuitenkin muutenkin menetelmiä, joita ei opeteta tällä kurssilla.

Luku 7

Luokat ja oliot

7.1 Mitä oliot ovat?

Tähän asti ohjelmissa on käsitelty yksinkertaisia muuttujia, jotka voivat saada arvokseen esimerkiksi kokonaislukuja tai desimaalilukuja, sekä listoja ja muita tietorakenteita, joissa kaikki alkiot ovat olleet keskenään samantyyppisiä. Monesti käytännön sovelluksissa joudutaan kuitenkin käsittelemään selvästi monimutkaisempia kokonaisuuksia.

Ajatellaan esimerkkinä ohjelmaa, jonka halutaan käsittelevän erään ohjelmointikurssin opiskelijoita. Kurssilla on kaksi osasuoritusta, tentti ja harjoitukset, joista kummastakin annetaan oma arvosana. Jokaisesta opiskelijasta tarvitaan ohjelmassa ainakin nimi, opiskelijanumero, tenttiarvosana ja harjoitusarvosana. Kysymys on siitä, miten opiskelijoiden tietoja kannattaisi käsitellä kirjoitettavassa ohjelmassa.

Yksi tapa olisi tehdä neljä eri listaa: yksi opiskelijoiden nimiä, yksi opiskelijanumeroita, yksi tenttiarvosanoja ja yksi harjoitusarvosanoja varten. Saman opiskelijan tiedot olisivat eri listoissa aina samalla indeksillä. Jos esimerkiksi opiskelijan nimi on listassa **nimet** indeksillä 5, on myös hänen harjoitusarvosanansa listassa **harjoitusarvosanat** indeksillä 5. Tämä tapa on kuitenkin huono, koska siinä yhden opiskelijan tiedot on hajautettu neljään eri listaan. Ohjelmassa ei ole järkevää tapaa käsitellä yhden opiskelijan tietoja yhtenä kokonaisuutena, vaan tiedot on aina yhdistettävä neljästä eri listasta. Tapa on myös hyvin altis virheille. Jos listoista poistetaan yhden opiskelijan tiedot, on muistettava poistaa alkio jokaisesta neljästä listasta. Muussa tapauksessa eri opiskelijoiden eri tiedot menevät täysin sekaisin.

Toinen tapa olisi koota yhden opiskelijan tiedoista yksi lista, jossa on ensimmäisenä alkiona opiskelijan nimi, toisena alkiona opiskelijan opiskelijanumero, kolmantena alkiona tenttiarvosana ja neljäntenä alkiona opiskelijan harjoitusarvosana. Listan alkiot voivat olla keskenään erityyppisiä, joten ei haittaa, vaikka nimi ja opiskelijanumero ovat merkkijonoja ja arvosanat kokonaislukuja. Kurssin kaikista opiskelijoista muodostetaan puolestaan suurempi lista, jonka alkiot ovat yksittäisten opiskelijoiden tietoja sisältäviä listoja.

Toinen tapa on selvästi ensimmäistä tapaa parempi. Siinä yhden opiskelijan tiedot on koottu yhdeksi kokonaisuudeksi. Tälläkin tavalla on kuitenkin puutteita. Esimerkiksi se, missä järjestyksessä opiskelijan eri tiedot on annettu listassa, perustuu vain

sopimukseen, joka ohjelmoijan pitää muistaa. Olisi helpompaa, jos voitaisiin selkeästi nimetä, että nyt käsitellään opiskelijan nimeä sen sijaan, että puhuttaisiin vain listan indeksillä 0 olevasta alkioista. Lisäksi listatoteutus ei vielä mitenkään määrittele sitä, millaisia operaatioita opiskelijan tiedoille voidaan tehdä. Olisi hyödyllistä, jos voitaisiin selkeästi määritellä esimerkiksi se, miten opiskelijan tenttiarvosanaa voidaan muuttaa. Tässä määrittelyssä voitaisiin ottaa huomioon se, että arvosanan on oltava määrättyllä välillä ja estää antamasta opiskelijalle virheellisiä (esimerkiksi negatiivisia tai liian suuria) arvosanoja.

Olio-ohjelmointi tarjoaa tavan samalla säilyttää toisen ratkaisutavan edut (yhden opiskelijan tietoja käsitellään yhtenä kokonaisuutena) ja ratkaista siinä olevat ongelmat. Olio-ohjelmoinnissa jokaista kurssin oikeaa opiskelijaa vastaa ohjelmassa yksi opiskelijaolio. Opiskelijaolion eri tiedot (nimi, opiskelijanumero, harjoitusarvosana ja tenttiarvosana) on selvästi nimetty ja ohjelmassa on myös selvästi määritelty, millaisia operaatioita opiskelijaolioille voidaan suorittaa ja miten nämä operaatiot tehdään.

Kurssin kaikkia opiskelijoita käsittelevässä ohjelmassa luodaan siis jokaista oikeaa opiskelijaa kohti opiskelijaolio. Lisäksi voidaan tehdä lista, joka sisältää kaikki luodut opiskelijaoliot ja päästä näin käsittelemään kurssin kaikkia opiskelijoita. Tarkastelemme tällaista listaa vasta myöhemmin ja aloitamme ohjelmilla, jotka käsittelevät vain paria opiskelijaa.

Jo tässä vaiheessa on syytä huomata, että tällä kurssilla käsitellään olio-ohjelmoinnin mahdollisuuksista vain hyvin pientä osaa. Olio-ohjelmointi sisältää paljon muutakin (esimerkiksi perintä), mikä ei kuulu tämän kurssin aihealueeseen.

7.2 Luokan määrittely ja olioiden käsittely

Jos haluamme tehdä ohjelman, joka käsittelee opiskelijaolioita, on ohjelmassa jotenkin määriteltävä se, millaisia opiskelijaoliot ovat ja mitä toimenpiteitä niille voi tehdä. Tämä tehdään luokassa, jonka nimi on **Opiskelija**. Kun on kirjoitettu **Opiskelija**-luokka, voidaan luoda **Opiskelija**-olioita ja suorittaa niille erilaisia toimenpiteitä.

Yleisesti siis luokassa määritellään, millaisia ominaisuuksia sen luokan olioilla on ja mitä toimenpiteitä luokan olioille voi tehdä. Luokkaa voidaan tavallaan verrata jonkin koneen piirustuksiin ja olioita piirustusten perusteella rakennettuihin koneisiin. Samoin kuin yksien piirustusten perusteella voidaan rakentaa monta konetta, yhdestä luokasta voidaan luoda monta oliota.

Tarkastelemme opiskelijaesimerkin avulla, miten luokka kirjoitetaan ja miten luokan olioita voidaan luoda ja käyttää. *Kenttien* avulla kerrotaan, mitä ominaisuuksia luokan olioilla on ja mikä on jonkin ominaisuuden arvo tietyllä oliolla. Esimerkiksi tässä määriteltävällä **Opiskelija**-oliolla on kentät `__nimi`, `__opiskelijanumero`, `__tenttiarvosana` ja `__harjoitusarvosana`, joiden arvoksi voidaan tallentaa käsiteltävän **Opiskelija**-olion nimi, opiskelijanumero sekä tentti- ja harjoitusarvosana vastaavasti. Jokaisella luotavalla oliolla on omat kenttien arvot, jotka eivät riipu toisten saman luokan olioiden kenttien arvoista. Olion kenttien arvot säilyvät niin kauan kuin olio on olemassa (ne eivät siis häviä esimerkiksi jostain funktioista poistuttaessa), ellei ohjelmassa erikseen muuteta jonkin kentän arvoa. Edellä luetellut kenttien nimet alkavat kahdella alaviivamerkillä (`_`). Syy tähän kerrotaan vähän myöhemmin.

Olion kenttiä voi käyttää luokan sisällä samaan tapaan kuin tavallisia muuttujia. Kentän nimen edessä kuitenkin kerrotaan aina, minkä olion kentästä on kysymys. Tämä tehdään pistenotaation avulla. Jos halutaan käsitellä muuttujan oliomuuttuja viittaman olion kenttää `kentta`, kirjoitetaan `oliomuuttuja.kentta`. Usein luokan sisällä olevissa metodeissa käsitellään sitä oliota, jota ollaan juuri luomassa tai jolle on juuri kutsuttu luokan jotain metodia. Tällaiseen olioon viitataan nimellä `self`. Tätä asiaa selvennetään lisää, kun käydään läpi luokan `Opiskelija` sisältöä.

Luokan määrittely aloitetaan otsikolla, johon kuuluu sana `class` ja luokan nimi. Sen jälkeen tulee kaksoispiste. Yleinen tapa on aloittaa luokan nimi isolla kirjaimella.

```
class Opiskelija:
```

Jälleen seuraavien rivien sisennysten avulla osoitetaan, mitkä rivit kuuluvat tämän luokan määrittelyyn. Luokan määrittelyssä kerrotaan, millaisia toimenpiteitä luokan oliolle voidaan suorittaa. Tämä määritellään metodien avulla. Samaa tapaan kuin funktio, metodi on kappale koodia, jolle on annettu oma nimi. Metodi liittyy kuitenkin aina johonkin luokkaan ja sitä kutsutaan aina jollekin tämän luokan oliolle. Metodia kutsutaan vähän eri tavalla kuin funktioita. Aikaisemmin on ollut jo esimerkkejä siitä, kuinka Pythonin valmiita metodeita on kutsuttu esimerkiksi listoja, merkkijonoja ja tiedostoja käsiteltäessä. Nyt olioiden yhteydessä tutustumme siihen, miten metodeita voi kirjoittaa itse.

Luokan määrittelyssä kerrotaan yleensä aluksi, mitä tehdään, kun luodaan uusi tämän luokan olio. Ohjelmoijan on kerrottava esimerkiksi se, millaisia alkuarvoja annetaan olion kentille. Tämä tehdään metodissa, jonka nimi on `__init__` (Nimen alussa ja lopussa on kaksi alaviivamerkkiä `_`.) Kaikilla metodeilla on ensimmäinen parametri, jonka nimi on `self`. Tämä tarkoittaa sitä oliota, jota ollaan juuri luomassa tai käsittelemässä. Tämän lisäksi metodilla voi olla muita parametreja, joiden avulla metodille annetaan tietoa käytettävistä arvoista. Esimerkiksi metodin `__init__` parametrien avulla kerrotaan usein, mitä alkuarvoja luotavan olion kentille annetaan.

Kirjoitetaan luokan `Opiskelija` metodi `__init__` siten, että luotavalle `Opiskelija`-oliolle annettava nimi ja opiskelijanumero annetaan metodin parametrina. Uuden opiskelijan tentti- ja harjoitusarvosanoiksi asetetaan aluksi 0.

```
def __init__(self, annettu_nimi, numero):
    self.__nimi = annettu_nimi
    self.__opiskelijanumero = numero
    self.__tenttiarvosana = 0
    self.__harjoitusarvosana = 0
```

Tässä siis ilmaus `self.kentan_nimi` tarkoittaa sen `Opiskelija`-olion kenttää, jota ollaan juuri luomassa. Kun `Opiskelija`-luokkaan on kirjoitettu tällainen `__init__`-metodi, voidaan uusia `Opiskelija`-olioita luoda seuraavaan tapaan (yleensä luominen tapahtuu luokan ulkopuolella, esimerkiksi pääohjelmassa):

```
kurssilainen1 = Opiskelija("Minna Lahti", "77112F")
```

Tässä siis `kurssilainen1` on muuttuja, joka pannaan sijoituskäskyllä viittaamaan luotavaan olioon. Sen kautta on myöhemmin mahdollisuus päästä käsittelemään nyt luotavaa oliota. Sijoituskäskyn oikealla puolella oleva osa saa aikaan varsinaisen olion luonnin. Python-tulkki luo uuden olion ja suorittaa sitten `__init__`-metodissa olevat käskyt niin, että parametrin `annettu_nimi` arvo on merkkijono "Minna Lahti" ja parametrin `numero` arvo merkkijono "77112F". Metodin `__init__` ensimmäiselle parametrille `self` ei anneta oliota luodessa arvoa, vaan parametrilla tarkoitetaan sitä oliota, jota ollaan juuri luomassa.

Tarkastellaan sitten luokan muita metodeja. Jotta luodun `Opiskelija`-olion tentti- ja harjoitusarvosanoja voisi myöhemmin muuttaa, määritellään metodit tentti- ja harjoitusarvosanojen muuttamista varten. Alla on kirjoitettu metodi, jonka avulla voi muuttaa olion `__tenttiarvosana`-kenttää. Metodi saa parametrina opiskelijalle annettavan uuden tenttiarvosanan. Ennen kentän arvon muuttamista metodi tarkistaa, että parametri on sallitulla välillä 0–5. Jos parametri ei ole tällä välillä, metodi ei tee mitään. Silloin käsiteltävän olion vanha `__tenttiarvosana`-kentän arvo jää voimaan.

```
def muuta_tenttiarvosana(self, arvosana):
    if 0 <= arvosana <= 5:
        self.__tenttiarvosana = arvosana
```

Metodin ensimmäinen parametri `self` tarkoittaa sitä `Opiskelija`-oliota, jolle metodia ollaan kutsumassa. Jos on aikaisemmin luotu `Opiskelija`-olio ja pantu muuttuja `kurssilainen1` viittaamaan siihen, voidaan metodia kutsua seuraavasti:

```
kurssilainen1.muuta_tenttiarvosana(4)
```

Usein ohjelmassa on luotu useita saman luokan olioita. Voitaisiin esimerkiksi luoda toinen `Opiskelija`-olio ja panna muuttuja `kurssilainen2` viittaamaan siihen kirjoittamalla

```
kurssilainen2 = Opiskelija("Matti Virtanen", "78414C")
```

Silloin tämän jälkimmäisen opiskelijan tenttiarvosanaa voitaisiin muuttaa kirjoittamalla

```
kurssilainen2.muuta_tenttiarvosana(3)
```

Metodin kutsussa ennen pistettä oleva muuttuja määrää sen, mille oliolle metodia kutsutaan. Aikaisemmin esitetty ensimmäinen `muuta_arvosana`-kutsu muutti Maija Lahden tenttiarvosanaa, kun taas yllä esitetty kutsu muuttaa Matti Virtasen tenttiarvosanaa. Jokaisella oliolla on omat kopionsa kenttien arvoista ja muutokset yhden olion kentän arvossa eivät mitenkään vaikuta toisten saman luokan olioiden kenttien arvoihin.

Kannattaa huomata, että metodien kutsuissa ei ole lainkaan sulkujen sisällä annettu käsiteltävää oliota eli parametrin `self` arvoa. Se on annettu jo kutsussa ennen pistettä ja metodin nimeä. Sen sijaan metodin muiden parametrien arvot on annettu ihan samalla tavalla kuin funktioillakin.

Metodi `muuta_harjoitusarvosana` kirjoitetaan vastaavalla tavalla. Ainoastaan muutettavan kentän nimi on eri.

Kirjoitetaan sitten luokkaan metodi, jonka avulla voidaan laskea opiskelijan kokonaisarvosana. Se lasketaan tentti- ja harjoitusarvosanojen keskiarvona. Aluksi kuitenkin tarkistetaan, onko toisen tai molempien osasuoritusten arvosana 0. Siinä tapauksessa kokonaisarvosanaksi tulee 0 keskiarvosta riippumatta. Metodi palauttaa arvonaan lasketun keskiarvon. Metodin paluuarvoa voidaan käyttää hyväksi aivan samalla tavalla kuin funktioiden paluuarvoja.

```
def laske_kokonaisarvosana(self):
    if self.__tenttiarvosana == 0 or \
        self.__harjoitusarvosana == 0:
        arvosana = 0
    else:
        arvosana = (self.__tenttiarvosana +
                    self.__harjoitusarvosana + 1) / 2
    return arvosana
```

Keskiarvon laskemisessa lisätään osasuoritusarvosanojen summaan ykkönen. Näin saadaan aikaan se, että puolet numerot pyöristyvät ylöspäin. Laskemisessa suoritetaan kokonaislukujen jakolasku, jolloin saatu arvosana on aina kokonaisluku.

Alla on esimerkki metodin kutsumisesta ja sen paluuarvon tulostamisesta. (Oletetaan jälleen, että ohjelmassa on luotu aikaisemmin mainitut oliot.)

```
print "Matin kurssiarvosana on", kurssilainen2.laske_kokonaisarvosana()
```

Mainittujen metodien lisäksi luokkaan määritellään metodeita, joiden avulla voi luokan ulkopuolelta selvittää jonkin kentän arvon. Nämä metodit siis vain palauttavat yhden kentän arvon eivätkä tee mitään muuta. Alla esimerkkinä metodit `kerro_nimi` ja `kerro_tenttiarvosana`. Myös kahdelle muulle kentälle määritellään vastaavat metodit.

```
def kerro_nimi(self):
    return self.__nimi

def kerro_tenttiarvosana(self):
    return self.__tenttiarvosana
```

Seuraavaksi koko luokan määrittely yhtenä kokonaisuutena. Määrittelyyn on lisätty myös kommentit.


```
# Luokka Opiskelija kuvaa eraan ohjelmointikurssin
# yhtä opiskelijaa.

class Opiskelija:

    # Metodi __init__ antaa alkuarvot luokan kentille.
    # Luotavalle opiskelijalle annettava nimi ja opiskelijanumero
    # annetaan metodin parametreina.

    def __init__(self, annettu_nimi, numero):
        self.__nimi = annettu_nimi
        self.__opiskelijanumero = numero
        self.__tenttiarvosana = 0
        self.__harjoitusarvosana = 0

    # Metodi palauttaa opiskelijan nimen.

    def kerro_nimi(self):
        return self.__nimi

    # Metodi palauttaa opiskelijan opiskelijanumeron.

    def kerro_opiskelijanumero(self):
        return self.__opiskelijanumero

    # Metodi palauttaa opiskelijan tenttiarvosanan.

    def kerro_tenttiarvosana(self):
        return self.__tenttiarvosana

    # Metodi palauttaa opiskelijan harjoitusarvosanan.

    def kerro_harjoitusarvosana(self):
        return self.__harjoitusarvosana

    # Metodi muuttaa opiskelijan tenttiarvosanan. Uusi arvosana
    # annetaan metodin parametrina.

    def muuta_tenttiarvosana(self, arvosana):
        if 0 <= arvosana <= 5:
            self.__tenttiarvosana = arvosana

    # Metodi muuttaa opiskelijan harjoitusarvosanan. Uusi arvosana
    # annetaan metodin parametrina.
```

```
def muuta_harjoitusarvosana(self, arvosana):
    if 0 <= arvosana <= 5:
        self.__harjoitusarvosana = arvosana

# Metodi laskee ja palauttaa opiskelijan kokonaisarvosanan.

def laske_kokonaisarvosana(self):
    if self.__tenttiarvosana == 0 or \
        self.__harjoitusarvosana == 0:
        arvosana = 0
    else:
        arvosana = (self.__tenttiarvosana +
                    self.__harjoitusarvosana + 1) / 2
    return arvosana
```

Seuraava pääohjelma luo kaksi `Opiskelija`-oliota niin, että luotavien olioiden tiedot kysytään käyttäjältä. Ohjelma laskee opiskelijoiden kokonaisarvosanat ja tulostaa ne sekä opiskelijoiden muut tiedot. Arvosanojen lukemiseen käyttäjältä on määritelty oma apufunktio. Näin mahdollisten virheellisten syötteiden käsittely voidaan hoitaa helposti. Ohjelmaa kirjoittaessa on oletettu, että pääohjelma on samassa tiedostossa luokan `Opiskelija` kanssa. Jos pääohjelma on kirjoitettu toiseen tiedostoon (kuten usein käytännössä tehdään), pitää siihen tehdä pieniä lisäyksiä, joista kerrotaan tarkemmin vähän myöhemmin.

```
def lue_kokonaisluku():
    luku_onnistui = False
    while not luku_onnistui:
        try:
            syote = raw_input()
            luku = int(syote)
            luku_onnistui = True
        except ValueError:
            print "Virheellinen kokonaisluku!"
            print "Anna uusi!"
    return luku

def main():
    nimi1 = raw_input("Anna 1. opiskelijan nimi: ")
    op_nro1 = raw_input("Anna 1. opiskelijan opiskelijanumero: ")
    kurssilainen1 = Opiskelija(nimi1, op_nro1)
    nimi2 = raw_input("Anna 2. opiskelijan nimi: ")
    op_nro2 = raw_input("Anna 2. opiskelijan opiskelijanumero: ")
    kurssilainen2 = Opiskelija(nimi2, op_nro2)

    print "Anna 1. opiskelijan tenttiarvosana."
    tentti1 = lue_kokonaisluku()
```

```
kurssilainen1.muuta_tenttiarvosana(tentti1)
print "Anna 1. opiskelijan harjoitusarvosana."
harjoitus1 = lue_kokonaisluku()
kurssilainen1.muuta_harjoitusarvosana(harjoitus1)

print "Anna 2. opiskelijan tenttiarvosana."
tentti2 = lue_kokonaisluku()
kurssilainen2.muuta_tenttiarvosana(tentti2)
print "Anna 2. opiskelijan harjoitusarvosana."
harjoitus2 = lue_kokonaisluku()
kurssilainen2.muuta_harjoitusarvosana(harjoitus2)

print "1. opiskelijan tiedot:"
print kurssilainen1.kerro_opiskelijanumero(),
print kurssilainen1.kerro_nimi()
print "Tenttiarvosana:", kurssilainen1.kerro_tenttiarvosana()
print "Harjoitusarvosana:", kurssilainen1.kerro_harjoitusarvosana()
print "Kurssiarvosana:", kurssilainen1.laske_kokonaisarvosana()

print "2. opiskelijan tiedot:"
print kurssilainen2.kerro_opiskelijanumero(),
print kurssilainen2.kerro_nimi()
print "Tenttiarvosana:", kurssilainen2.kerro_tenttiarvosana()
print "Harjoitusarvosana:", kurssilainen2.kerro_harjoitusarvosana()
print "Kurssiarvosana:", kurssilainen2.laske_kokonaisarvosana()

main()
```

Seuraavaksi esimerkki ohjelman suorituksesta:

```
Anna 1. opiskelijan nimi: Minni Hiiri
Anna 1. opiskelijan opiskelijanumero: 11223F
Anna 2. opiskelijan nimi: Hessu Hopo
Anna 2. opiskelijan opiskelijanumero: 33441C
Anna 1. opiskelijan tenttiarvosana.
3
Anna 1. opiskelijan harjoitusarvosana.
5
Anna 2. opiskelijan tenttiarvosana.
tekstia
Virheellinen kokonaisluku!
Anna uusi!
1
Anna 2. opiskelijan harjoitusarvosana.
2
1. opiskelijan tiedot:
11223F Minni Hiiri
Tenttiarvosana: 3
```

```
Harjoitusarvosana: 5
Kurssiarvosana: 4
2. opiskelijan tiedot:
33441C Hessa Hopo
Tenttiarvosana: 1
Harjoitusarvosana: 2
Kurssiarvosana: 2
```

Usein jokainen luokka kirjoitetaan omaan moduuliinsa (käytännössä omaan tiedostoonsa) ja myös pääohjelma eri moduuliin kuin luokkien määrittelyt. Näin tehdään esimerkiksi siksi, että omassa moduulissa olevaa luokkaa on helppo käyttää hyväksi muissakin ohjelmissa kuin siinä, jota varten se on alunperin tehty. Jos `Opiskelija`-luokka kirjoitetaan omaan moduuliinsa `opiskelija` (tiedoston nimeksi tulee tällöin `opiskelija.py`) ja pääohjelma toiseen moduuliin, on pääohjelmätiedoston alkuun kirjoitettava rivi

```
import opiskelija
```

jotta toisessa moduulissa oleva luokka saataisiin käyttöön. Lisäksi `Opiskelija`-olioita luodessa on annettava luokan sisältävän moduulin nimi seuraavasti:

```
kurssilainen1 = opiskelija.Opiskelija(nimi1, op_nro1)
# muuta koodia
kurssilainen2 = opiskelija.Opiskelija(nimi2, op_nro2)
```

Muuten pääohjelma säilyy samanlaisena kuin ennenkin. Esimerkiksi metodien kutsussa ei tarvita moduulin nimeä.

Merkkijonoesitys oliosta

Hyvin monessa ohjelmassa halutaan jossain vaiheessa tulostaa käsiteltävien olioiden kaikkien kenttien arvot. Tämä voidaan toki tehdä käyttämällä kenttien arvot palauttavia metodeita ja tulostamalla niiden palauttamien arvot, kuten edellisessä esimerkissä oli tehty. Se on kuitenkin aika työläs tapa erityisesti silloin, kun kenttiä on paljon. Tulostaminen voidaan tehdä helpommin, jos luokkaan kirjoitetaan erityinen metodi `__str__`. Metodi kirjoitetaan siten, että se palauttaa merkkijonon, joka sisältää käsiteltävän olion kenttien arvot. Toisin sanoen metodi tekee ja palauttaa oliosta merkkijonoesityksen.

Luokkaan `Opiskelija` voidaan kirjoittaa (luokan sisään) seuraava `__str__`-metodi:

```
# Metodi palauttaa merkkijonoesityksen opiskelijan tiedoista.

def __str__(self):
    miono = self.__nimi + ", " + self.__opiskelijanumero + \
        ", tenttiarvosana: " + str(self.__tenttiarvosana) + \
        ", harjoitusarvosana: " + str(self.__harjoitusarvosana)
    return miono
```

Jos metodi on kirjoitettu, luokan olioiden tiedot voidaan tulostaa (yleensä luokan ulkopuolella, esimerkiksi pääohjelmassa) antamalla print-käskyssä vain sen muuttujan nimi, joka viittaa tulostettavaan olioon, esimerkiksi

```
print kurssilainen1
```

Näin edellisen esimerkkipääohjelman lopussa oleva osa, joka tulostaa luotujen `Opiskelija`-olioiden tiedot voidaan korvata seuraavalla, lyhyemmällä ja yksinkertaisemmalla ohjelmakoodilla:

```
print "1. opiskelijan tiedot:"
print kurssilainen1
print "Kurssiarvosana:", kurssilainen1.laske_kokonaisarvosana()

print "2. opiskelijan tiedot:"
print kurssilainen2
print "Kurssiarvosana:", kurssilainen2.laske_kokonaisarvosana()
```

Kokonaisarvosanojen tulostaminen on tässäkin koodissa erikseen, koska `__str__`-metodin palauttama merkkijono ei sisällä kokonaisarvosanaa.

Jos pääohjelman loppu muutetaan tällaiseksi, niin edellisen esimerkkiajon suorituksen loppu näyttää seuraavalta:

```
1. opiskelijan tiedot:
Minni Hiiri, 11223F, tenttiarvosana: 3, harjoitusarvosana: 5
Kurssiarvosana: 4
2. opiskelijan tiedot:
Hessu Hopo, 33441C, tenttiarvosana: 1, harjoitusarvosana: 2
Kurssiarvosana: 2
```

Tulostus on vähän erilainen kuin edellisessä esimerkkiajossa, koska `__str__`-metodin palauttama merkkijono poikkeaa vähän edellisen esimerkkiajon pääohjelman tuloksista.

7.3 Toinen esimerkki

Tarkastellaan toisena esimerkkinä luokkaa `Vesisailio`, joka kuvaa yhden vesisäiliön toimintaa. Vesisäiliöön voi lisätä vettä ja siitä voi poistaa vettä. Vesisäiliöllä on kuitenkin koko, eikä säiliöön voi lisätä vettä enempää kuin siihen mahtuu. Säiliöstä ei voi myöskään poistaa vettä enempää kuin mitä siinä on. Esimerkin mielekkyys ei välttämättä tunnu heti ilmeiseltä, mutta esimerkkiluokkaa voi käyttää vähän muuttamalla sellaisissa sovelluksissa, joissa tarkastellaan jonkin tuotteen määrää varastossa. Lisäksi esimerkistä on helppo muokata luokka vaikka pankkitilin kuvaamiseen.

Luokan määrittely aloitetaan jälleen luokan otsikolla:

```
class Vesisailio:
```

Metodissa `__init__` annetaan alkuarvot luokan kentille `__koko` ja `__maara`. Näistä ensimmäinen kertoo käsiteltävän vesisäiliön koon ja toinen veden määrän säiliössä. Luotavalle säiliölle annettava koko kerrotaan metodin parametrin avulla. Metodi tarkistaa, että annettu koko on vähintään 0. Se ei siis luo säiliöitä, joilla on negatiivinen koko. Uuden säiliön veden määräksi sijoitetaan 0.

```
def __init__(self, annettu_koko):
    if annettu_koko >= 0.0:
        self.__koko = annettu_koko
    else:
        self.__koko = 0.0
    self.__maara = 0.0
```

Luokkaan määritellään metodit `kerro_koko` ja `kerro_maara`, jotka palauttavat vastaavien kenttien arvot:

```
def kerro_koko(self):
    return self.__koko

def kerro_maara(self):
    return self.__maara
```

Metodin `lisaa` avulla voida lisätä veden määrää säiliössä. Metodi tutkii ensin, että sille annettu parametri on vähintään 0 (negatiivista määrää ei voi lisätä). Tämän jälkeen metodi tutkii, paljonko vesisäiliöön vielä mahtuu vettä. Jos parametrina annettu lisättävä määrä on korkeintaan yhtä suuri kuin säiliöön mahtuva määrä, koko haluttu määrä lisätään. Jos lisättävä määrä on suurempi kuin säiliöön mahtuva määrä, lisätään vain niin paljon kuin säiliöön mahtuu. Molemmissa tapauksissa säiliössä olevan veden määrää (kenttä `__maara`) kasvatetaan lisätyllä määrällä ja metodi palauttaa arvonaan oikeasti lisätyn määrän.

```
def lisaa(self, paljonko):
    if paljonko > 0.0:
        mahtuu = self.__koko - self.__maara
        if paljonko <= mahtuu:
            self.__maara += paljonko
            return paljonko
        else:
            self.__maara = self.__koko
            return mahtuu
    else:
        return 0.0
```

Metodin `poista` avulla voidaan poistaa vettä säiliöstä. Poistettava määrä annetaan metodille parametrina. Jälleen ensin tutkitaan, että poistettava määrä on vähintään 0 (negatiivista määrää ei voi poistaa). Sen jälkeen tutkitaan, onko parametrina annettu poistettava määrä suurempi kuin säiliössä tällä hetkellä oleva vesimäärä. Jos on, säiliöstä poistetaan vain niin paljon vettä kuin siellä on. Muussa tapauksessa säiliöstä

poistetaan vettä haluttu määrä. Molemmissa tapauksissa metodi vähentää `__maara`-kentän arvoa ja palauttaa arvonaan säiliöstä oikeasti poistetun vesimäärän.

```
def poista(self, paljonko):
    if paljonko > 0.0:
        if paljonko > self.__maara:
            poistetaan = self.__maara
            self.__maara = 0.0
            return poistetaan
        else:
            self.__maara -= paljonko
            return paljonko
    else:
        return 0.0
```

Lisäksi määritellään metodi `__str__`, joka palauttaa merkkijonon, joka sisältää käsiteltävän `Vesisailio`-olion kenttien arvot.

```
def __str__(self):
    miono = "Sailio: vettä " + str(self.__maara) + \
           " / " + str(self.__koko) + " l"
    return miono
```

Luokan määrittely loppuu tähän.

Seuraavaksi on kirjoitettu pääohjelma, joka luo kaksi `Vesisailio`-oliota sekä lisää niihin vettä ja poistaa niistä vettä. Vesisäiliöiden koot sekä lisättävät ja poistettavat määrät kysytään käyttäjältä. Ohjelma myös tulostaa lisätyt ja poistetut määrät sekä vesisäiliöiden tiedot ohjelman lopussa. Ohjelma on kirjoitettu eri moduuliin kuin luokka `Vesisailio`. Alla olevassa koodissa on oletettu, että luokka on kirjoitettu moduuliin `vesisailio` (tiedoston nimi `vesisailio.py`). Käyttäjältä kysyttävien lukujen lukemiseen on kirjoitettu apufunktio, joka myös käsittelee mahdolliset virheelliset syötteet:

```
import vesisailio

def lue_desimaaliluku():
    luku_onnistui = False
    while not luku_onnistui:
        try:
            syote = raw_input()
            luku = float(syote)
            luku_onnistui = True
        except ValueError:
            print "Virheellinen desimaaliluku!"
            print "Anna uusi!"
    return luku
```

```
def main():
    print "Anna ensimmäisen sailion koko."
    koko1 = lue_desimaaliluku()
    sailio1 = vesisailio.Vesisailio(koko1)
    print "Anna toisen sailion koko."
    koko2 = lue_desimaaliluku()
    sailio2 = vesisailio.Vesisailio(koko2)

    print "Lisataan vettä 1. sailioon."
    print "Anna lisattava maara."
    lisays = lue_desimaaliluku()
    lisattiin = sailio1.lisaa(lisays)
    print "Sailioon lisattiin %.2f l." % (lisattiin)

    print "Lisataan vettä 2. sailioon."
    print "Anna lisattava maara."
    lisays = lue_desimaaliluku()
    lisattiin = sailio2.lisaa(lisays)
    print "Sailioon lisattiin %.2f l." % (lisattiin)

    print "Poistetaan vettä 1. sailiosta."
    print "Anna poistettava maara."
    poisto = lue_desimaaliluku()
    poistettiin = sailio1.poista(poisto)
    print "Sailiosta poistettiin %.2f l." % (poistettiin)

    print "Poistetaan vettä 2. sailiosta."
    print "Anna poistettava maara."
    poisto = lue_desimaaliluku()
    poistettiin = sailio2.poista(poisto)
    print "Sailiosta poistettiin %.2f l." % (poistettiin)

    print "Ensimmäisen sailion tiedot:"
    print sailio1
    print "Toisen sailion tiedot:"
    print sailio2

main()
```

Seuraavaksi esimerkki ohjelman suorituksesta. Huomaa esimerkistä, kuinka säiliöihin ei todellakaan lisätä vettä enempää kuin mitä mahtuu eikä poisteta enempää kuin mitä säiliössä on. Todellisuudessa lisätyt ja poistetut määrät on pystytty tulostamaan käyttämällä hyväksi metodien paluuarvoja.

```
Anna ensimmäisen sailion koko.
50.0
Anna toisen sailion koko.
30.0
```



```

Lisataan vettä 1. sailioon.
Anna lisattava määrä.
28.5
Sailioon lisattiin 28.50 l.
Lisataan vettä 2. sailioon.
Anna lisattava määrä.
41.0
Sailioon lisattiin 30.00 l.
Poistetaan vettä 1. sailiosta.
Anna poistettava määrä.
29.5
Sailiosta poistettiin 28.50 l.
Poistetaan vettä 2. sailiosta.
Anna poistettava määrä.
11.1
Sailiosta poistettiin 11.10 l.
Ensimmäisen sailion tiedot:
Sailio: vettä 0.0 / 50.0 l
Toisen sailion tiedot:
Sailio: vettä 18.9 / 30.0 l

```

7.4 Olio metodin parametrina: luokka Tasovektori

Halutaan kirjoittaa ohjelma, jonka avulla voi käsitellä kaksiulotteisia vektoreita. Vektorit ovat siis muotoa $a\vec{i} + b\vec{j}$, missä a kertoo vektorin x-akselin suuntaisen komponentin kertoimen ja b vektorin y-akselin suuntaisen komponentin kertoimen. Luokan koodissa näitä kertoimia on kuvattu kentillä `__x_kerroin` ja `__y_kerroin`.

Yksi vektoreille usein tarvittava toimenpide on pistetulon laskeminen. Pistetulo lasketaan kahden vektorin välillä. Kun siis määritellään pistetuloa laskevaa metodia `pistetulo`, pitää sille välittää tieto kahdesta eri vektorista, joiden välillä pistetulo lasketaan. Toinen vektoreista on luonnollisesti metodin ensimmäinen parametri `self`, joka annetaan metodia kutsuttaessa ennen pistettä ja metodin nimeä. Toinen vektori voidaan välittää metodille parametrina ihan samalla tavalla kuin metodille annetaan parametrina esimerkiksi kokonaisluku tai desimaaliluku.

Pistetulon laskevassa metodissa pitää selvittää molemmista vektoreista niiden `__x_kerroin` ja `__y_kerroin`-kenttien arvot. Tämä voidaan tehdä suoraan käyttämällä pistenotaatiota seuraavasti:

```

def pistetulo(self, toinen_vektori):
    tulo = self.__x_kerroin * toinen_vektori.__x_kerroin + \
          self.__y_kerroin * toinen_vektori.__y_kerroin
    return tulo

```

Tässä on siis selvitetty jonkin olion kentän arvo siten, että on annettu ensin sen oliomuuttujan nimi, joka viittaa käsiteltävään olioön, sitten piste ja sen jälkeen halutun kentän nimi. Tässä nimi `self` tarkoittaa sitä oliota, jolle metodia kutsutaan (johon viittaavan muuttujan nimi on metodin kutsussa ennen pistettä) ja nimi

`toinen_vektori` metodille parametrina annettua oliota (sitä, jonka nimi on metodin kutsussa sulkujen sisällä).

Toinen tapa on käyttää kentän arvon selvittämiseen olion luokan omaa metodia. Alla olevassa metodissa parametrina annetun olion kenttien arvot on selvitetty käyttämällä saman luokan metodeita `kerro_x_kerroin` ja `kerro_y_kerroin`.

```
def pistetulo2(self, toinen_vektori):
    tulo = self.__x_kerroin * toinen_vektori.kerro_x_kerroin() + \
          self.__y_kerroin * toinen_vektori.kerro_y_kerroin()
    return tulo
```

Jos siis metodeia kutsutaan esimerkiksi

```
a_vektori.pistetulo(b_vektori)
```

tai

```
a_vektori.pistetulo2(b_vektori)
```

niin molemmissa tapauksissa metodia lähdetään suorittamaan siten, että metodissa nimi `self` tarkoittaa sitä oliota, johon muuttuja `a_vektori` viittaa ja nimi `toinen_vektori` sitä oliota, johon muuttuja `b_vektori` viittaa.

Seuraavaksi koko luokan koodi. Luokkaan on jätetty vain yksi versio pistetulon laskevasta metodista. Sen lisäksi luokkaan on määritelty metodi `laske_pituus`, joka laskee vektorin pituuden Pythagoraan lauseen avulla. Laskemisessa tarvitaan neliöjuuren laskevaa funktiota, minkä takia luokassa on otetty käyttöön Pythonin valmis moduuli `math` ja siihen kuuluva neliöjuuren laskeva funktio `sqrt`. Luokassa on myös metodi `kerro_luvulla`, joka kertoo vektorin molemmat komponentit parametrina annetulla luvulla. Lisäksi luokkaan on määritelty metodi `__str__` tekemään oliosta merkkijonoesitys. Vektoria kuvaava merkkijono on koottu niin, että jos y-akselin suuntaisen komponentin kerroin on negatiivinen, vektoria kuvaavassa merkkijonossa on komponenttien välillä vain yksi miinusmerkki eikä plus- ja miinusmerkkiä peräkkäin.

```
import math
```

```
# Luokkaa kuvaa yhtä 2-ulotteista vektoria.
```

```
class Tasovektori:
```

```
    # Metodi __init__ alustaa vektorin kertoimet. Halutut
    # kertoimet annetaan metodin parametrina.
```

```
    def __init__(self, eka_kerroin, toka_kerroin):
        self.__x_kerroin = eka_kerroin
        self.__y_kerroin = toka_kerroin
```

```
# Metodi palauttaa vektorin x-akselin suuntaisen komponentin
# kertoimen.

def kerro_x_kerroin(self):
    return self.__x_kerroin

# Metodi palauttaa vektorin y-akselin suuntaisen komponentin
# kertoimen.

def kerro_y_kerroin(self):
    return self.__y_kerroin

# Metodi laskee ja palauttaa vektorin pituuden. Pituus
# lasketaan Pythagoraan lauseen avulla.

def laske_pituus(self):
    return math.sqrt(self.__x_kerroin ** 2 + self.__y_kerroin ** 2)

# Metodi kertoo vektorin molemmat komponentit parametrina annetulla
# luvulla.

def kerro_luvulla(self, kertoja):
    self.__x_kerroin *= kertoja
    self.__y_kerroin *= kertoja

# Metodi laskee vektorin ja parametrina annetun vektorin pistetulon.
# Metodi palauttaa lasketun pistetulon.

def pistetulo(self, toinen_vektori):
    tulo = self.__x_kerroin * toinen_vektori.__x_kerroin + \
          self.__y_kerroin * toinen_vektori.__y_kerroin
    return tulo

# Metodi palauttaa merkkijonon, joka kuvaa vektoria.

def __str__(self):
    if self.__y_kerroin >= 0:
        miono = "%.3fi + %.3fj" % \
                (self.__x_kerroin, self.__y_kerroin)
    else:
        miono = "%.3fi - %.3fj" % \
                (self.__x_kerroin, - self.__y_kerroin)
    return miono
```

Alla on esimerkki pääohjelmasta, joka pyytää käyttäjältä kahden vektorin tiedot ja suorittaa näille vektoreille erilaisia toimenpiteitä. Ohjelma lukee käyttäjältä desimaalilukuja. Sitä varten on jälleen määritelty apufunktio, joka sisältää myös mahdollisten virheellisten syötteiden käsittelyn. Pääohjelmassa on oletettu, että luokka Tasovektori on tallennettu omaan moduuliinsa, jonka nimi on `tasovektori`.

```
import tasovektori

def lue_desimaaliluku():
    luku_onnistui = False
    while not luku_onnistui:
        try:
            syote = raw_input()
            luku = float(syote)
            luku_onnistui = True
        except ValueError:
            print "Virheellinen desimaaliluku!"
            print "Anna uusi!"
    return luku

def main():
    print "Anna ensimmäisen vektorin i-kerroin."
    i_kerroin = lue_desimaaliluku()
    print "Anna ensimmäisen vektorin j-kerroin."
    j_kerroin = lue_desimaaliluku()
    a_vektori = tasovektori.Tasovektori(i_kerroin, j_kerroin)
    print "Antamasi vektori on", a_vektori

    print "Anna toisen vektorin i-kerroin."
    i_kerroin = lue_desimaaliluku()
    print "Anna toisen vektorin j-kerroin."
    j_kerroin = lue_desimaaliluku()
    b_vektori = tasovektori.Tasovektori(i_kerroin, j_kerroin)
    print "Antamasi vektori on", b_vektori

    pituus1 = a_vektori.laske_pituus()
    pituus2 = b_vektori.laske_pituus()
    print "Vektorin %s pituus on %.3f" % (a_vektori, pituus1)
    print "Vektorin %s pituus on %.3f" % (b_vektori, pituus2)

    laskettu_tulo = a_vektori.pistetulo(b_vektori)
    print "Vektoreiden pistetulo on %.3f." % (laskettu_tulo)

    print "Milla luvulla ensimmäinen vektori kerrotaan?"
    kerroin = lue_desimaaliluku()
    a_vektori.kerro_luvulla(kerroin)
    print "Ensimmäinen vektori kertomisen jälkeen", a_vektori

main()
```

Esimerkki ohjelman suorituksesta:

```

Anna ensimmäisen vektorin i-kerroin.
4.5
Anna ensimmäisen vektorin j-kerroin.
-2.3
Antamasi vektori on 4.500i - 2.300j
Anna toisen vektorin i-kerroin.
3.3
Anna toisen vektorin j-kerroin.
5.0
Antamasi vektori on 3.300i + 5.000j
Vektorin 4.500i - 2.300j pituus on 5.054
Vektorin 3.300i + 5.000j pituus on 5.991
Vektoreiden pistetulo on 3.350.
Milla luvulla ensimmäinen vektori kerrotaan?
-5.0
Ensimmäinen vektori kertomisen jälkeen -22.500i + 11.500j

```

Luokan metodien sisällä voidaan kutsua saman luokan metodeita myös käsiteltävälle oliolle `self`. Esimerkiksi luokkaan `Tasovektori` voitaisiin kirjoittaa metodi `onko_pitempi`, joka tutkii, onko käsiteltävä vektori pitempi kuin parametrina saatu vektori. Vektoreiden pituuksien laskemisessa voidaan käyttää hyväksi luokassa jo määritettyä metodia `laske_pituus`:

```

def onko_pitempi(self, toinen_vektori):
    if self.laske_pituus() > toinen_vektori.laske_pituus():
        return True
    else:
        return False

```

Tässä siis if-käskyn ehdossa ensimmäisenä oleva `laske_pituus`-metodin kutsu laskee käsiteltävän `Tasovektori`-olion pituuden (sen, joka on annettu metodia `onko_pitempi` kutsuttaessa ennen pistettä) ja toinen kutsu parametrina annetun `Tasovektori`-olion pituuden. Toki pituudet voitaisiin laskea suoraankin vektoreiden kenttien arvoista käyttämättä lainkaan `laske_pituus`-metodia.

Metodia `onko_pitempi` voitaisiin käyttää lisämäällä edellä esitettyyn pääohjelmaan esimerkiksi seuraavat rivit:

```

if a_vektori.onko_pitempi(b_vektori):
    print "Ensimmäinen vektori on pitempi."
else:
    print "Ensimmäinen vektori ei ole pitempi kuin toinen."

```

7.5 Kenttien yksityisyydestä

Tämän luvun esimerkeissä kenttien nimet ovat aina alkaneet kahdella alaviivalla. Tämä on sen vuoksi, että tällaisella nimeämiskäytännöllä Pythonissa estetään se, että

luokan ulkopuolelta käytäisiin käsiksi suoraan kenttien arvoihin esimerkiksi seuraavaan tyyliin:

```
print a_vektori.__x_kerroin
a_vektori.__y_kerroin = 3.0
```

Tämä ei ole siis mahdollista, vaan kaikessa **Tasovektori**-luokan ulkopuolella olevassa koodissa kenttien arvoja on käsiteltävä luokassa määriteltyjen metodien kautta, esimerkiksi

```
print a_vektori.kerro_x_kerroin()
```

Ensiksi voi tuntua siltä, että on turhan hankalaa käsitellä kenttiä vain luokan metodien avulla. Eikö olisi paljon helpompaa, jos kenttiä voisi käsitellä luokan ulkopuolellakin suoraan?

Kenttien suoran käytön sulkeminen luokan sisälle saa kuitenkin aikaan sen, että luokan sisäistä esitystä voidaan myöhemmin muuttaa tarvittaessa helposti ilman että luokkaa käyttäviä ohjelmia tarvitsee muuttaa.

Tarkastellaan esimerkkinä tilannetta, jossa on määritelty luokka yhden henkilön kuvaamiseen. Henkilöllä on ainakin kentät **nimi** ja **ika**. (Luokka voi sisältää monia muitakin kenttiä, mutta ne eivät ole oleellisia esiteltävän asian kannalta.) Luokan määrittely siis alkaa seuraavasti:

```
class Henkilo1:

    def __init__(self, nimi1):
        self.nimi = nimi1
        self.ika = 0
```

Luokkaa käytetään osana monia eri ohjelmia ohjelmassa käsiteltävien henkilöiden henkilötietojen esittämiseen. Esimerkiksi eräässä ohjelmassa voisi olla seuraavaa koodia (esitetyt käskyt ovat täysin mahdollisia, koska kenttiä **nimi** ja **ika** voi käsitellä vapaasti myös luokan ulkopuolella).

```
oppilas = Henkilo1("Matti")
oppilas.ika = 15
if oppilas.ika < 18:
    print "Oppilas on alaikäinen"
else:
    print "Oppilas on täysi-ikäinen"
oppilas.ika = 16
print "Oppilaan ika on", oppilas.ika
```

Jossain vaiheessa eri ohjelmistojen ylläpitäjät tulevat siihen tulokseen, että on hankalaa esittää eri henkilöiden ikiä vuosina, koska ikää pitää päivittää joka vuosi. Jos ohjelmistossa pidetään yllä tietoa tuhansista henkilöistä, tarkoittaa tämä tuhansien henkilötietojen päivittämistä vuosittain.

Niinpä päätetään muuttaa luokkaa **Henkilo1** siten, että henkilöstä esitetäänkin iän sijaan henkilön syntymävuosi. Luokan uuden määrittelyn alku olisi siis seuraava:

```
class Henkilo1:

    def __init__(self, nimi1):
        self.nimi = nimi1
        self.syntymavuosi = 0
```

Tarkastellaan sitten, mitä muutoksia tämä vaatii edellä esitettyyn ohjelman osaan, jossa luodaan `Henkilo`-olio ja käsitellään tätä. Huomataan, että kaikki kohdat, joissa viitataan henkilön `ika`-kenttään, pitää muuttaa. Muutokset eivät rajoitu pelkästään tähän ohjelmaan. Jos luokkaa on käytetty apuna monissa muissakin ohjelmissa, pitää kaikkiin näihin ohjelmiin tehdä muutoksia.

Tarkastellaan sitten vaihtoehtoista tapaa. Määritellään luokka `Henkilo2`. Tämä luokka on muuten samanlainen kuin alkuperäinen luokka `Henkilo1`, mutta luokan kentät on määritelty nyt niin, että niihin ei pääse käsiksi luokan suoraan luokan ulkopuolelta, vaan luokassa on määritelty omat metodit, joiden avulla kenttiä käsitellään. Luokan määrittelyn alku olisi seuraava:

```
class Henkilo2:

    def __init__(self, nimi1):
        self.__nimi = nimi1
        self.__ika = 0

    def kerro_ika(self):
        return self.__ika

    def muuta_ika(self, uusi_ika):
        if 0 <= uusi_ika <= 150:
            self.__ika = uusi_ika
```

Luokkaa käytettäisiin osana erilaisia ohjelmia henkilötietojen kuvaamiseen, esimerkiksi seuraavasti:

```
oppilas = Henkilo2("Matti")
oppilas.muuta_ika(15)
if oppilas.kerro_ika() < 18:
    print "Oppilas on alaikäinen"
else:
    print "Oppilas on täysi-ikäinen"
print "Oppilaan ikä on", oppilas.kerro_ika()
```

Tarkastellaan sitten, mitä tapahtuu, jos henkilöstä päätetäänkin tallentaa iän sijasta syntymävuosi. Luokkaa `Henkilo2` ja siinä määriteltyjä metodeita pitää luonnollisesti muuttaa (nykyinen vuosi voitaisiin selvittää käytetyn vakion sijaan esimerkiksi tietokoneen kellon ajasta, mutta koska tätä ei ole kurssilla opetettu, on vuosi määritelty vakion avulla):

```
NYKYINEN_VUOSI = 2009
```

```
class Henkilo2:

    def __init__(self, nimi1):
        self.__nimi = nimi1
        self.__syntymavuosi = 0

    def kerro_ika(self):
        return NYKYINEN_VUOSI - self.__syntymavuosi

    def muuta_ika(self, uusi_ika):
        if 0 <= uusi_ika <= 150:
            self.__syntymavuosi = NYKYINEN_VUOSI - uusi_ika
```

Tarkastellaan sitten, mitä pitää muuttaa aikaisemmassa ohjelmassa, joka luo **Henkilo2**-olion ja käsittelee sitä. Havaitaan, että tähän ohjelmaan ei tarvitse tehdä lainkaan muutoksia. Vaikka luokan **Henkilo2** kenttiä on muutettu, niin luokan metodien toiminta ei ole luokan ulkopuolelta katsottuna muuttunut. Metodeita kutsutaan edelleen samalla tavalla kuin aikaisemminkin ja ne paluttavat samanlaiset arvot kuin aikaisemminkin. Tämä on suuri etu, sillä **Henkilo2**-olioita käyttäviä ohjelmia saattaa olla lukuisia. Nyt niitä ei tarvitse muuttaa mitenkään, vaan pelkkä **Henkilo2**-luokan muuttaminen riittää.

Esimerkissä näkyy myös toinenkin etu siitä, että luokan kenttiä käsitellään vain luokan metodien kautta: Kentän arvoa muuttavaan metodiin on helppo lisätä tarkistus siitä, että kentälle ei yritetä antaa jotain kelpotonta arvoa, esimerkiksi negatiivista tai liian suurta ikää. Jos kentän arvoa muutetaan suoraan, pitää tämä tarkistus kirjoittaa erikseen jokaiseen ohjelman kohtaan, jossa kentän arvoa muutetaan tai sitten otetaan riski siitä, että jollakin kentällä voi olla ohjelmassa järjettömiä arvoja.

Vaikka kenttien nimien aloittaminen kahdella alaviivalla saakin aikaan sen, että kenttää ei voi käsitellä suoraan luokan ulkopuolelta, voi luokan sisällä olevissa metodeissa käsitellä suoraan kaikkien saman luokan olioiden kenttiä. Esimerkiksi **Tasovektori**-luokan **pistetulo**-metodin ensimmäinen versio oli kirjoitettu seuraavasti:

```
def pistetulo(self, toinen_vektori):
    tulo = self.__x_kerroin * toinen_vektori.__x_kerroin + \
           self.__y_kerroin * toinen_vektori.__y_kerroin
    return tulo
```

Tässä metodi käsittelee suoraan olion **self** kenttien lisäksi parametrina saadun olion **toinen_vektori** kenttiä. Tämä on täysin mahdollista, koska myös parametrina saatu olio on **Tasovektori**-olio. Jos sen sijaan metodin parametrina olisi esimerkiksi **Opiskelija**-olio, ei **Tasovektori**-luokassa oleva metodi voisi käsitellä suoraan sen kenttiä **__nimi**, **__opiskelijanumero**, **__harjoitusarvosana** ja **__tenttiarvosana**.

7.6 Lista luokan kenttänä

Luokan kenttien ei tarvitse olla pelkästään lukuja ja merkkijonoja, vaan kenttänä voi olla esimerkiksi lista tai jokin muu oliomuuttuja. Tarkastellaan seuraavaksi esimerkkiä, jossa halutaan tehdä ohjelma kaupan kanta-asiakasrekisterin hallintaan. Kirjoitetaan luokka **Bonusasiakas** yhden kanta-asiakkaan kuvaamiseen. (Varsinaista rekisteriohjelmaa ei ole esitetty tässä monisteessa.)

Luokalla on kenttä asiakkaan nimeä varten sekä toinen kenttä `__ostokset`. Jälkimmäinen kenttä on lista, joka sisältää asiakkaan tarkasteltavana ajanjaksona tekemien kertaostosten arvot.

Metodissa `__init__` annetaan parametrin mukainen alkuarvo asiakkaan nimelle ja luodaan tyhjä lista, joka asetetaan `__ostokset`-kentän arvoksi.

Metodi `lisaa_ostos` lisää `__ostokset`-listaan yhden uuden ostoksen. Käytännössä se lisää listan loppuun uuden alkion, jonka arvo annetaan metodin parametrina. Parametrin pitää kuitenkin olla positiivinen. Jos parametrina annettu arvo on negatiivinen tai nolla, ostosta ei lisätä listaan lainkaan. Metodi palauttaa arvon **True** tai **False** sen mukaan, onnistuiko ostoksen lisääminen (parametri sallitulla välillä) vai ei. Tämä on malli siitä, miten tiedon metodin suorituksen onnistumisesta voi välittää ohjelman siihen kohtaan, jossa metodia kutsutaan.

Metodi `laske_keskiarvo` laskee asiakkaan tekemien ostosten keskiarvon ja palauttaa sen. Jos asiakkaalla ei ole lainkaan ostoksia (lista `__ostokset` on tyhjä) metodi palauttaa arvon 0.

Metodi `laske_rajan_ylittaneet` käy läpi listan `__ostokset` ja laskee, kuinka moni siinä olevista ostoksista ylittää parametrina annetun rajan. Kauppa voi käyttää tätä metodia silloin, kun se haluaa etsiä asiakkaita, jotka tekevät paljon suuria kertaostoksia.

Metodi `laske_bonus` laskee ja palauttaa asiakkaalle tarkasteltavan ajanjakson aikana kertyneen bonuksen.

Metodi `nollaa_ostokset` tyhjentää asiakkaan `__ostokset`-listan. Tarkasti ottaen metodi luo uuden, tyhjän listan, ja panee `__ostokset`-kentän viittaamaan siihen. Tätä metodia on tarkoitus käyttää tarkasteltavan aikajakson lopussa sen jälkeen, kun asiakkaan bonukset on laskettu ja ostotiedot halutaan nollata seuraavaa aikajaksoa varten.

Metodi `__str__` on kirjoitettu niin, että se lisää palauttamaansa merkkijonoon asiakkaan nimen ja ostokset, kunkin ostoksen omalle rivilleen. Rivinvaihdot saadaan aikaan lisäämällä merkkijonoon `"\n"`-merkkejä.

Seuraavaksi koko luokan koodi:

Luokka eraan kaupan yhden kanta-asiakkaan kuvaamiseen.

```
class Bonusasiakas:
```

```
    # Metodi luo uuden bonusasiakkaan. Luotavan asiakkaan nimi
    # annetaan metodin parametrina.
```

```
    def __init__(self, asiakkaan_nimi):
        self.__nimi = asiakkaan_nimi
        self.__ostokset = []
```

```
    # Metodi palauttaa bonusasiakkaan nimen.
```

```
    def kerro_nimi(self):
        return self.__nimi
```

```
    # Metodi lisää bonusasiakalle yhden kertaostoksen.
    # Ostoksen arvo annetaan metodin parametrina. Metodi
    # palauttaa arvon True, jos ostos voidaan listata (sen
    # arvo on positiivinen) ja muuten arvon False.
```

```
    def lisää_ostos(self, arvo):
        if arvo > 0.0:
            self.__ostokset.append(arvo)
            return True
        else:
            return False
```

```
    # Metodi laskee ja palauttaa bonusasiakkaan kertaostosten
    # keskiarvon.
```

```
    def laske_keskiarvo(self):
        lkm = 0
        summa = 0.0
        for ostoksen_arvo in self.__ostokset:
            summa += ostoksen_arvo
            lkm += 1
        if lkm == 0:
            return 0.0
        else:
            return summa / lkm
```

```
    # Metodi laskee, kuinka moni bonusasiakkaan kertaostoksista
    # ylittää arvoltaan parametrina annetun rajan. Metodi palauttaa
    # naisten kertaostosten lukumaaran.
```

```
def laske_ajan_ylittaneet(self, alaraja):
    ylittaneiden_lkm = 0
    for arvo in self.__ostokset:
        if arvo > alaraja:
            ylittaneiden_lkm += 1
    return ylittaneiden_lkm

# Metodi laskee ja palauttaa asiakkaalle tulevan
# bonuksen, joka määräytyy ostosten kokonaisarvon perusteella.

def laske_bonus(self):
    PIENIBONUS = 1.0
    SUURIBONUS = 2.5
    BONUSRAJA = 400.0
    summa = 0.0
    for ostos in self.__ostokset:
        summa += ostos
    if summa >= BONUSRAJA:
        bonus = SUURIBONUS * summa / 100.0
    else:
        bonus = PIENIBONUS * summa / 100.0
    return bonus

# Metodi nollaa bonusasiakkaan ostostiedot.

def nollaa_ostokset(self):
    self.__ostokset = []

# Metodi palauttaa merkkijonon, joka sisältää asiakkaan
# nimen ja ostokset, kunkin kertaostoksen arvon omalla rivillään.

def __str__(self):
    miono = "Asiakas: " + self.__nimi + "\nOstot:\n"
    for arvo in self.__ostokset:
        miono += "%.2f eur\n" % (arvo)
    return miono
```

Seuraavaksi esimerkki pääohjelmasta, joka luo kaksi `Bonusasiakas`-oliota ja suorittaa näille erilaisia toimenpiteitä. Ohjelmassa on jälleen laadittu apufunktio desimaaliluvun lukemiseen käyttäjältä. Ohjelma kannattaisi jakaa useampaan funktioon, mutta se on tässä jätetty tekemättä, jotta olioiden luonti ja niiden metodien kutsuminen olisi mahdollisimman selkeätä myös aloittelijalle.

Esimerkistä nähdään myös se, miten metodin `lisaa_ostos` paluuarvoa voidaan käyttää hyväksi. Koska metodi palauttaa arvon `True` tai `False`, voidaan sen kutsu kirjoittaa suoraan if-käskyn ehdoksi. Tämä saa aikaan sen, että metodi suoritetaan ja toisaalta paluuarvon totuusarvoa voidaan käyttää saman tien ratkaisemassa se, suoritetaanko if-käskyn sisällä oleva käsky.

```
import bonusasiakas

def lue_desimaaliluku():
    luku_onnistui = False
    while not luku_onnistui:
        try:
            syote = raw_input()
            luku = float(syote)
            luku_onnistui = True
        except ValueError:
            print "Virheellinen desimaaliluku!"
            print "Anna uusi!"
    return luku

def main():
    OSTOSKERRAT = 4
    nimi1 = raw_input("Anna 1. asiakkaan nimi: ")
    asiakas1 = bonusasiakas.Bonusasiakas(nimi1)
    nimi2 = raw_input("Anna 2. asiakkaan nimi: ")
    asiakas2 = bonusasiakas.Bonusasiakas(nimi2)
    for i in range(OSTOSKERRAT):
        print "Anna asiakkaan %s yhden kertaoston arvo." % \
            asiakas1.kerro_nimi()
        luettu_arvo = lue_desimaaliluku()
        if asiakas1.lisaa_ostos(luettu_arvo):
            print "Ostoksen lisays onnistui."
        else:
            print "Ostoksen lisays ei onnistunut."
    for i in range(OSTOSKERRAT):
        print "Anna asiakkaan %s yhden kertaoston arvo." % \
            asiakas2.kerro_nimi()
        luettu_arvo = lue_desimaaliluku()
        if asiakas2.lisaa_ostos(luettu_arvo):
            print "Ostoksen lisays onnistui."
        else:
            print "Ostoksen lisays ei onnistunut."

    print "1. asiakkaan ostosten keskiarvo: %.2f eur" % \
        (asiakas1.laske_keskiarvo())
    print "2. asiakkaan ostosten keskiarvo: %.2f eur" % \
        (asiakas2.laske_keskiarvo())

    print "1. asiakkaan bonus: %.2f eur" % \
        (asiakas1.laske_bonus())
    print "2. asiakkaan bonus: %.2f eur" % \
        (asiakas2.laske_bonus())

    print "Anna raja, jonka ylittavat ostokset haetaan."
    raja = lue_desimaaliluku()
```

```
ylitykset1 = asiakas1.laske_rajan_ylittaneet(raja)
ylitykset2 = asiakas2.laske_rajan_ylittaneet(raja)
print "1. asiakkaalla oli %d suurempaa ostosta" % (ylitykset1)
print "2. asiakkaalla oli %d suurempaa ostosta" % (ylitykset2)

print "Asiakkaiden tiedot:"
print asiakas1
print asiakas2

asiakas1.nollaa_ostokset()
print "1. asiakas nollauksen jälkeen:"
print asiakas1

main()
```

Alla esimerkki ohjelman suorituksesta:

```
Anna 1. asiakkaan nimi: Anna Lahti
Anna 2. asiakkaan nimi: Roope Rikas
Anna asiakkaan Anna Lahti yhden kertaoston arvo.
45.0
Ostoksen lisays onnistui.
Anna asiakkaan Anna Lahti yhden kertaoston arvo.
-12.8
Ostoksen lisays ei onnistunut.
Anna asiakkaan Anna Lahti yhden kertaoston arvo.
0.0
Ostoksen lisays ei onnistunut.
Anna asiakkaan Anna Lahti yhden kertaoston arvo.
15.0
Ostoksen lisays onnistui.
Anna asiakkaan Roope Rikas yhden kertaoston arvo.
120.0
Ostoksen lisays onnistui.
Anna asiakkaan Roope Rikas yhden kertaoston arvo.
180.0
Ostoksen lisays onnistui.
Anna asiakkaan Roope Rikas yhden kertaoston arvo.
10.30
Ostoksen lisays onnistui.
Anna asiakkaan Roope Rikas yhden kertaoston arvo.
120.4
Ostoksen lisays onnistui.
1. asiakkaan ostosten keskiarvo: 30.00 eur
2. asiakkaan ostosten keskiarvo: 107.68 eur
1. asiakkaan bonus: 0.60 eur
2. asiakkaan bonus: 10.77 eur
Anna raja, jonka ylittavat ostokset haetaan.
44.0
```

```
1. asiakkaalla oli 1 suurempaa ostosta
2. asiakkaalla oli 3 suurempaa ostosta
Asiakkaiden tiedot:
Asiakas: Anna Lahti
Ostot:
45.00 eur
15.00 eur
```

```
Asiakas: Roope Rikas
Ostot:
120.00 eur
180.00 eur
10.30 eur
120.40 eur
```

```
1. asiakas nollauksen jälkeen:
Asiakas: Anna Lahti
Ostot:
```

7.7 Listan alkiona olioita

Palataan sitten luvun alun esimerkkiin, jossa haluttiin käsitellä ohjelmointikurssin opiskelijatietoja. Opiskelijoita on sen verran monta, että ei ole järkevää määritellä omaa muuttujaa jokaista luotavaa `Opiskelija`-oliota varten. Sen sijaan luodut `Opiskelija`-oliot (tai täsmällisesti ottaen viitteet luotuihin olioihin) voidaan tallentaa listaan. Kun lista on luotu, sen loppuun voidaan lisätä uusi `Opiskelija`-olio esimerkiksi seuraavasti:

```
opiskelijalista.append(Opiskelija("Matti Virtanen", "11111F"))
```

Tässä on siis sekä luotu uusi olio että lisätty se heti listan loppuun. Toinen vaihtoehto on luoda ensin olio, panna jokin muuttuja viittaamaan siihen ja lisätä sitten olio listaan tämän muuttujan avulla:

```
uusi_opiskelija = Opiskelija("Matti Virtanen", "11111F")
opiskelijalista.append(uusi_opiskelija)
```

Listaa voidaan indeksoida samalla tavalla kuin lukuja sisältävää listaa. Jos lista jo sisältää vähintään $i + 1$ alkioita, voidaan sen indeksille i sijoittaa viittaus juuri luotuun `Opiskelija`-olioon esimerkiksi seuraavasti (listassa indeksillä aikaisemmin ollut arvo häviää):

```
uusi_opiskelija = Opiskelija("Matti Virtanen", "11111F")
opiskelijalista[i] = uusi_opiskelija
```

Listassa indeksillä i olevalle `Opiskelija`-oliolle voidaan kutsua `Opiskelija`-luokan metodeita seuraavasti:

```
print "Opiskelijan", opiskelijalista[i].kerro_nimi()
print "kurssiarvosana on", opiskelijalista[i].laske_kokonaisarvosana()
```

On myös mahdollista käydä for-käskyssä läpi kaikki listan oliot ja kutsua heille jokaiselle vuorotellen luokan metodeita seuraavaan tapaan:

```
for kurssilainen in opiskelijalista:
    print "Opiskelijan", kurssilainen.kerro_nimi()
    print "kurssiarvosana on", kurssilainen.laske_kokonaisarvosana()
```

Katsotaan sitten esimerkkiohjelmaa, joka ensin lukee käyttäjän antamat opiskelijoiden nimet ja opiskelijanumerot, pyytää sen jälkeen käyttäjältä samojen opiskelijoiden tentti- ja harjoitusarvosanat ja lopuksi tulostaa tulostilan, jossa on myös opiskelijoiden kokonaisarvosanat.

Tämä ohjelma on jaettu useampaan funktioon, ja tieto **Opiskelija**-oliot sisältävästä listasta välitetään funktioiden välillä funktioiden parametrien ja paluuarvojen avulla.

Funktio **lue_kokonaisluku** on jälleen apufunktio, joka lukee käyttäjältä yhden kokonaisluvun ja käsittelee mahdolliset virheelliset syötteet.

Funktio **lue_opiskelijatiedot** luo ensin tyhjän listan opiskelijoita varten. Sitten se lukee opiskelijoiden nimet ja opiskelijanumerot käyttäjältä niin, että yhden opiskelijan nimi ja opiskelijanumero on annettu yhdellä rivillä. Tästä rivistä erotetaan **split**-metodin avulla erikseen nimi ja opiskelijanumero. Näiden perusteella luodaan uusi **Opiskelija**-olio ja lisätään se listan loppuun. Kun kaikkien opiskelijoiden tiedot on luettu, funktio palauttaa arvonaan opiskelijat sisältävän listan.

Funktio **lisaa_arvosanatiedot** käy parametrina annetun **Opiskelija**-olioita sisältävän listan läpi olio kerrallaan. Se pyytää käyttäjältä kunkin opiskelijan tentti- ja harjoitustehtäväarvosanan ja antaa ne käsiteltävälle oliolle **Opiskelija**-luokan metodien avulla.

Funktio **tulosta_tulokset** käy jälleen parametrina annetun **Opiskelija**-olioita sisältävän listan läpi. Se tulostaa jokaisesta opiskelijasta opiskelijanumeron, nimen sekä tentti-, harjoitus- ja kokonaisarvosanan, jotka selvitetään **Opiskelija**-luokan metodien avulla. Listan läpi käyvä for-käsky on nyt kirjoitettu vähän eri muotoon kuin edellisessä funktiossa. Tämä ei ole mitenkään välttämätöntä, vaan for-käsky olisi voinut kirjoittaa myös samalla tavalla kuin funktiossa **lue_arvosanatiedot**. Esimerkissä on vain haluttu näyttää, miten listaa voi käydä läpi myös indeksoinnin avulla.

Pääohjelma kutsuu määriteltyjä funktioita niin, että halutut toimenpiteet (opiskelijoiden henkilötietojen kysyminen, arvosanatietojen kysyminen ja tulosten tulostaminen) tehdään halutussa järjestyksessä.

```
import opiskelija

def lue_kokonaisluku():
    luku_onnistui = False
    while not luku_onnistui:
        try:
```

```
        syote = raw_input()
        luku = int(syote)
        luku_onnistui = True
    except ValueError:
        print "Virheellinen kokonaisluku!"
        print "Anna uusi!"
    return luku

# Funktio lukee käyttäjien antamien opiskelijoiden nimet ja
# opiskelijanumerot. Se luo vastaavat Opiskelija-oliot ja
# lisää ne listaan. Funktio palauttaa tämän listan.

def lue_opiskelijatiedot():
    opiskelijat = []
    print "Anna opiskelijoiden nimet ja opiskelijanumerot"
    print "samalla rivillä kauttaviivalla erotettuna."
    print "Lopeta tyhjällä rivillä."
    rivi = raw_input()
    while rivi != "":
        tiedot = rivi.split("/")
        if len(tiedot) != 2:
            print "Virheellinen rivi!"
        else:
            uusi = opiskelija.Opiskelija(tiedot[0], tiedot[1])
            opiskelijat.append(uusi)
        rivi = raw_input()
    print "Opiskelijoiden tiedot luettu!"
    return opiskelijat

# Funktio pyytää käyttäjältä parametrina saadussa listassa
# olevien opiskelijoiden tentti- ja harjoitusarvosanat ja
# lisää ne listan Opiskelija-olioille.

def lisaa_arvosanatiedot(opiskelijalista):
    for kurssilainen in opiskelijalista:
        print "Anna opiskelijan %s tenttiarvosana:" % \
            (kurssilainen.kerro_nimi())
        tentti_as = lue_kokonaisluku()
        print "harjoitusarvosana:"
        harjoitus_as = lue_kokonaisluku()
        kurssilainen.muuta_tenttiarvosana(tentti_as)
        kurssilainen.muuta_harjoitusarvosana(harjoitus_as)
    print "Arvosanat lisätty!"

# Funktio tulostaa parametrina annetussa listassa
# olevien Opiskelija-olioiden kurssitulokset.
```



```
def tulosta_tulokset(opiskelijat):
    print "numero nimi          tentti harj    kurssi"
    for i in range(len(opiskelijat)):
        print "%-6s %-15s %-6d %-6d %-6d" % \
            (opiskelijat[i].kerro_opiskelijanumero(), \
             opiskelijat[i].kerro_nimi(), \
             opiskelijat[i].kerro_tenttiarvosana(), \
             opiskelijat[i].kerro_harjoitusarvosana(), \
             opiskelijat[i].laske_kokonaisarvosana())

def main():
    opiskelijatiedot = lue_opiskelijatiedot()
    lisaa_arvosanatiedot(opiskelijatiedot)
    tulosta_tulokset(opiskelijatiedot)
    print "Ohjelma paattyy."
```

```
main()
```

Alla esimerkki ohjelman suorituksesta:

```
Anna opiskelijoiden nimet ja opiskelijanumerot
samalla rivillä kauttaviivalla erotettuna.
Lopeta tyhjällä rivillä.
Virta Nina/66445G
Heikkila Heikki/77553V
Lahti Tapio/55332W
Lahti Maija/77432C
```

```
Opiskelijoiden tiedot luettu!
Anna opiskelijan Virta Nina tenttiarvosana:
4
harjoitusarvosana:
5
Anna opiskelijan Heikkila Heikki tenttiarvosana:
1
harjoitusarvosana:
3
Anna opiskelijan Lahti Tapio tenttiarvosana:
5
harjoitusarvosana:
5
Anna opiskelijan Lahti Maija tenttiarvosana:
3
harjoitusarvosana:
4
Arvosanat lisatty!
```

numero	nimi	tentti	harj	kurssi
66445G	Virta Nina	4	5	5
77553V	Heikkila Heikki	1	3	2
55332W	Lahti Tapio	5	5	5
77432C	Lahti Maija	3	4	4

Ohjelma paattyy.